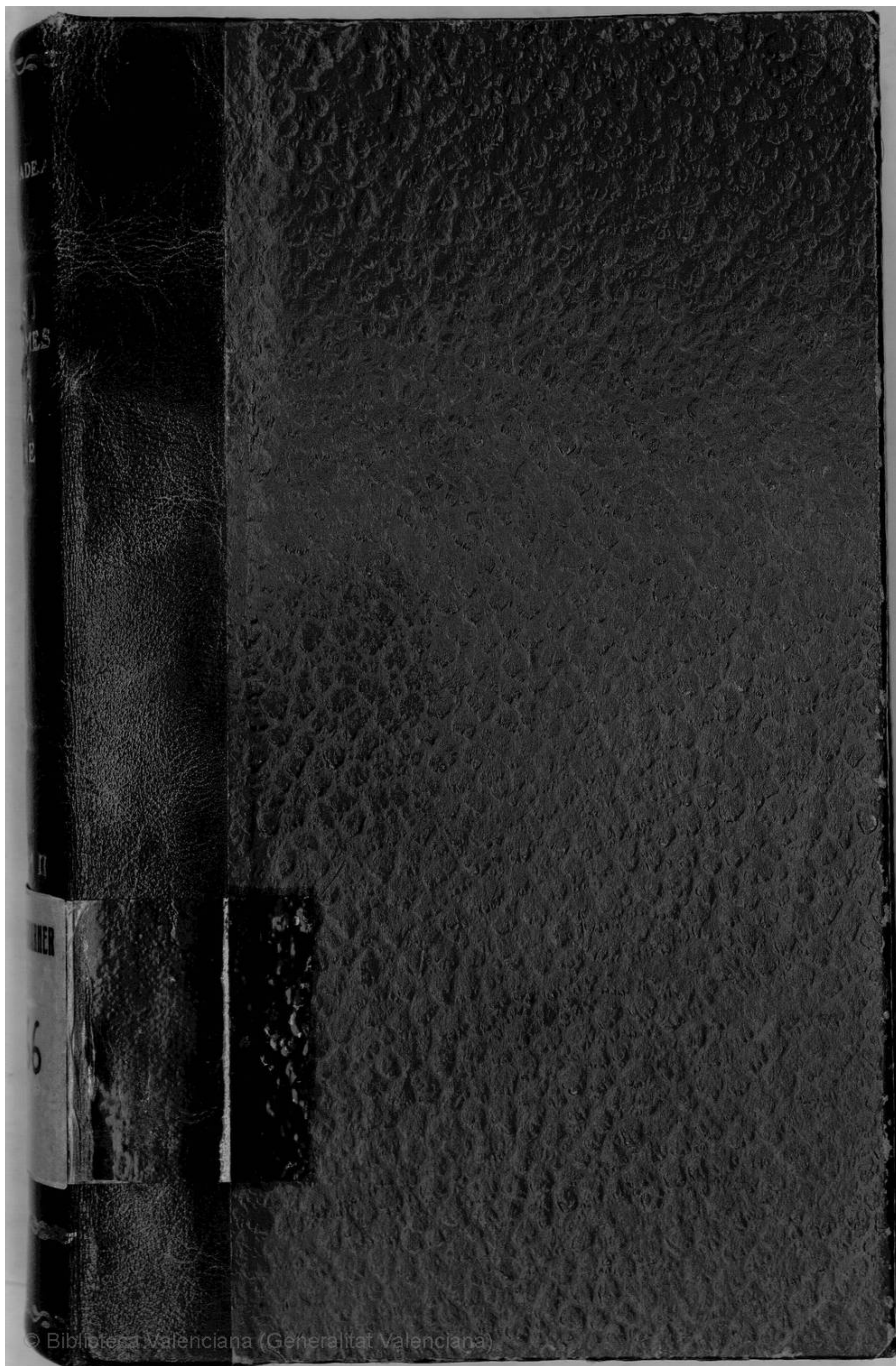
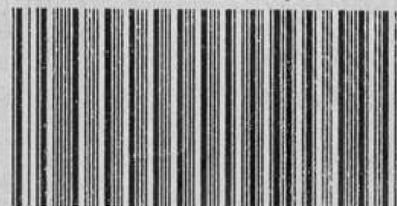
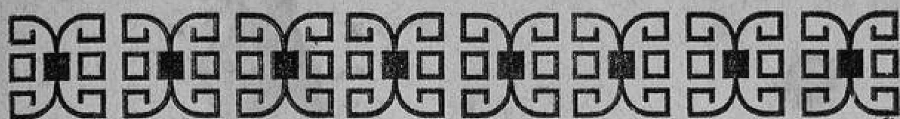

No se permite

Fotocopiar

J. Guarner

Tipos, modismes y cóses rares y curioses

Adan (ser un)

S' aplica este modìsme huí tan popular y conegút de tots, á tota clase de persones, tant riques com pòbres y dònes com homens; pues encara qu' en los richs, de tant qu' es llepen y s' aséen, son pòchs els malforjats ó adans, així mateix ni ha alguns, els cuals jòquen mes qu' els pòbres, perqu' éstos son casi tots ó la major part. Y no sòls es referix el tal modìsme al mòdo de vestir, sinós á tot lo que fan, perque ni ha de tan arréu y desmanotáts, que tan sixquera tenen traça pera fer una còsa be. Y es que ha de haver de tot en lo mon, pera que tot es despaje, qu' es lo que nosatros s' ham proposat fer notar en estes ralles, cantant per despedida esta cansó:

Ser un Adan es ser mándria
y no aprofitar pera res,
ni pa vestir en decència;
sòls pa fer riure no mes.

¡Vaja un paper graciós que fa en lo mon el qu' es tildat de Adan! Y en tot y en això, també pasa tan *campante* com si tal còsa y encara es burla dels qu' es burlen d' éll. ¿No 's veritat?

Adoració (l') ó vel-la nocturna

Sense ducte que esta adoració ó vel-la al Santísim Sacrament es la institució mes grandiosa y mes santa que s' ha ideat en estos temps. Vel-lar y adorar a Jesus sacramentat per la nit, quant tot lo mon dòrm, inclús els animals, ábres y plantes, y les persones que no dòrmen, per lo regular son les que mes pecats fan, sòlaments se coneixía en Oviedo, y gracies á les bònes ánimes, d' aquella devotísima ciutat s' ha propagát per tota Espanya, no siguent per fortuna el antich reyne de Valencia el que manco seccions de adoradors conta. Seguixca, pues, cada día en mes fervor y major aument eixe cult hermosísim a Jesucrist en lo sacrament del amor, si volém qu' el Senyor mos beneixca y nòstra volguda patria se salve, mentres que nosatros pera acabar com se deu este punt, á conte de copla entoném el còr d' uns gòigs del mateix:

A Jesus sacramentat
cantemli devotament.
Siga per sempre alabát
el Santísim Sacrament.

Pues lo que devém desijar es adorarlo, beneirlo y alabarlo pròu dia y nit así en la térra pera mereixer que mos ho pague tot en lo Cèl.

Ahon vatjes, lo que vejes fer, fases

Segons y conforme, com dien els nòstres ahuelos y páres en cèrts casos, pues no tot lo que á vegáes veém es pòt ni es deu copiar, sinós lo que convinga ó dega ser, perque ans de tot devém pensar y atendre á si l' acció ó còsa que mos se presenta es llícita ó moral ó no es, en qual cas la persona prudent y rabuda ya sab á que aténdres, y que fará lo que siga conforme al seus bòns sentiments; pero el present refrá es referix generalment á les costums ó maneres de menjar y beure de pòbles estranys al nòstre, y per lo tant varía del tot la qüestió, devent acomodarse nosatros á les circunstancies

especials que mos rodejen, á fi de no ferse singulars ó ridículs, lo que sentaría mal y sería cometre una grosería. Y en aquest darrer sentit deu pendres el tal refrá, al que nosatros, despues de dirigirli els anteriors renglons, li cantarém la consabuda cansó:

Ahon vatjes, fes lo que vetjes,
com no siga còsa mala;
pues lo mal no 's deu copiar
perque te molt mala bava.

Si tots tingueren present y seguiren esta regla, de segur que no aniría el mon tan mal com va.

¿Aixó qu' es? El rabo del ase que s' ha encés

Parlar dels ditjos, modìsmes ó frases en valenciá es el qüento de may acabar, lo que manifesta la riquea de la nòstra llengua, encara que no pòchs dels nòstres paisans la rebaixen al donarli el sobrenòm de *dialècte*, qu' es el major insult que li puguen dirigir y el mes gran desprèci qu' es puga fer d' ella; pues *dialècte* no es pròpiament llengua ó idioma, sinós la mateixa llengua trabucada ó mal parlada pel pòble ignorant, com sosuix en lo castellá parlát pels aragonesos, andalusos y gallegos. Ademés, tots saben qu' el *llemosí* fon la llengua oficial de la Corona d' Aragó, en la qu' es redactaren els Furs, parlá y escrigué el rey En Jaume I la Història ó crònica de sos fets, lo mateix que parlá y predicá Sen Vicènt Ferrer, y parlaren y escrigueren també Ausias March, Jaume Ròig y demés escritors y poetes d' aquell temps; y que al escamparse ó estendres pels diferents Estats que formaren un día dita Corona, naixqueren d' aquella mare ó tronch comú les quatre filles ó rames del Langüedòch, Catalunya, Mallòrques y Valencia. Dende llavons ninguna d' elles pòt dirse mare de l' atra, sinós germana, y com á tals dehuen volerse y estar unides, treballant cada una per engrandirse y perfeccionarse lo que puga. Y dit tot asò respècte a la llengua valenciana, fem punt así al tal modìsme y li cantém la cansó consabuda:

¿Això qu' es? diém á vòltes,
responent a consonant;

y encara qu' es desficasi,
rientmos pasém avant.

Y això pròva lo que ham dit atres vòltes, de qu' els valencians som tan guasóns, que cuant no tenim de quí burlarse, mos burlém de la nòstra sombra. Pera que haja de tot en lo mon.

Alcoyá y bovo, cántali un trovo

Efectivament qu' es així, pues en lo pòble dels *gèus* ó del *pardalòt*, en lo qual tots s' en pasen d' espaviláts y formals, com á descendents dels verdaders y antichs espanyòls, per maravella s' encontrará algun encantat y bovo, á no ser un tontorró per l' estil del que volgué volar en dos canyisos lligats als muscles á conte d' ales, caent al sòl del barranch del Cinch y rompense la crisma. Llevat d' aquell simple de piger, com dihuen en lo marquesát de Denia, únich eixemplar qu' es conta en la important, ilustrada y rica ciutad de Sen Jòrdi, tots els demés son despecats del tot, bòns patriòts y sobre tot catòlichs prácticbs. Y per això s' ho tenim á gala haverlos dirigit els anteriors renglons y la seguidilla qu' es mereixen:

Alcoyá y bovo,
cántali un trovo
de repícam el colse
y de meollo.

Pues els alcoyans mereixen les nòstres simpatíes y son acreedors á totes les alabances qu'els prodiguém. En bòn hòra ho digám.

Altea (en) els burros aguayten per les finestres

Y es molta veritat, puix com eixe pòble casi tot está edificát en la falda de la montanya y la Esglesia parroquial en lo mes alt d' aquélla, resulta que les cases están en anfiteatre y les cuadres ó estables cahuen als carrers, lo mateix qu' els desllunats ó corrals y les sehues finestres. De mòdo que eixe pòble pareix pròpiament un antich

castell y sòlaments la part modèrna, qu' está al pèu, formant un llarch carrer plá, ample y en bòns edificis, alguns dasta elegánts, en los que habiten les principals families, es pòt dir que hui forma la vila d' Altea. Y com lo que mos haviem proposát dir d' eixe pòble ya está tot dit, farém asi punt final y li cantarém la copla de costum:

En Altea dasta els burros
aguayten per les finestres;
per això son tan sabuts,
que donen llisons als mestres.

A lo manco hui 'n dia á molts qu' ensenyen primer á 'scriure que á llegir, lo qual equival á no ensenyar res. ¿Están vostés en lo conte?

Anar en algú borruix, borruix

Equival á contemplarlo masa, mimantlo y deixantli pasar totes les males criances que fa, per pòr de que s' enfade y ho prenga á mal; pues no més qu' el vullguen rependre un pòch, en l' acte pren un botó que sòl durarli tot lo dia, y debáes li preguen pera que menje, que no tastará res dasta que no li pase á fòrça de importunacions. Tot asò sòls ho fan els malcriats, tenint la culpa els seus páres per volerlos masa y creure que no mes tenen ells fills y l' ase no te rabo. Per lo demés, este modìsme pòt aplicarse á atres persones que son masa mòlles pera manar y que les respèten els criats y dependents com dehuen, incluintlo nosatros así per créurel interesant, en la cansó corresponent:

Anar borruix en algú
es malcriarlo del tot,
y els malcriats no aprofiten
pa manar ni ferne un brot.

Lo que fan es donar pròu disgusts y pesars als qu' els malcriaren, fentlos morir si 's menester á mala mòrt, y siguent ells tota sa vida uns verdaders desgraciats.

Anar en l' hoset del penját

Es referíx aquest modìsme ó refrá, tan conegút en les montanyes d' Alcòy y en lo Marquesat de Denia, al qu' es molt mesquí ó estalviát en totes les còses, que dasta pasa fam y vist arréu per no gastar lo mes precís pera la vida, podentse dir d' éll que tot li dòl y que s' estima mes un diner qu' un Jesuset, lo mateix que feha l' interesat de Gallinera. Per lo tant y sabút ya l' alcáns del tal modìsme, li ham tirát estes pòques ralles, sense oblidarmos de la consabuda cansó:

Anar en l' hòs del penját
es escatimaro tot,
desde 'l beure y el menjar
dasta el vestir brut y rot.

Com si estalviant mes del degut s' alvansara alguna còsa, podent sobrevíndreli al interesát per eixa causa un trestorn en la salut ó atra desgracia quansevòl.

Any de bacores, enjamay el vejes

Que equival al refrá castellá *Año de brevas, nunca lo veas;* lo qual s' ha observát qu' es còsa provada que l' any que les figues flòrs, com dihuen en Valencia, abunden masa, sòl abundar pòch en les demés collites, tant de frutes com de grá, vi, òli y atres. Per lo demés y siga això lo que vullga, nosatros li ham tirat al tal refrá estes ralles y ara aném á cantarli la cansó de tasca:

Any de bacores, díen els vells,
may en la vida qu' el vejám,
pues quant elles abunden molt
sòl haver sempre molta fam.

Y dasta les figueres bacors ó que fan les figues negres, lo mateix que les napolitanes, l' any que carreguen de bacores, no fan tantes figues; també es còsa provada.

Any de neu, any de Deu

Com á que desde que no cauen aquelles nevades tan fòrtes y aquells temporals tan grans d' aygua que caíen abans, les fònts s' han secat casi totes, les tèrres ya no produixen tant y els ábres y les plantes no medren la mitat, secantse molts d' élls últimament per causa de la sequetat que s' esperimenta d' uns quants anys á esta part. ¿Quín remey buscarém que continga tantes calamitats com hui 'n dia mos visiten y mos están molestant? Yo no 'n veig atre mes qu' el procurar ser bòns y confiats en Deu nòstre Senyor, tirant fòra del tot la criminal indiferència que mos fa pèdre de cada dia més la fe, despreciar y profanar els dies de festa, fugir de la serietat de les Esglesies, freqüentar pòch ó gens els sacraments y parlar masa, murmurant molt del prògim, blasfemant de Deu y dels Sants dasta els gichs, y á tot asò criticar pròu al clèro, als frares y les mònjes, y per fí fugir molts de la faena tot lo que pòden, no pensant la gran majoría més qu' en anar ben mudats, divertirse pròu, menjar y beure sense tasa ni orde y vixca la Pepa, com diu la multitud. Així pensa y respira actualment el mon, pronosticant eixe estat de còses sense ducte una catástrofe final més ó manco próxima, com en los dies de Noé pronosticá el Diluvi universal. Això pensen els hòmens observadors, y de la mateixa opinió som nosatros al pensar y vore el desbordament moral present, al que dempues de dedicarli els anteriors renglons li dedicarém la copla siguient:

Any de neu, any de Deu,
díen els nòstres vells.
¿Quí dirá la veritat
hui, nosatros ó élls?

Ells si que la díen en son temps, pero nosatros no la podém dir, perque Deu segurament no vòl que plòga ni que neve en la nòstra regió, per no mereixer els seus naturals tal benefici. Mes clar, aygua.

Any nòu, vida nòva

Així devía ser, pero regularment no es, pues tots ho dihuen y casi ningú ho fa, perque prométer còsta pòch y á ningú fa pòbre, mes cumplir lo promés còsta molt y per això son ben pòchs els qu' heu cumplixen. De totes maneres, el que deu y no paga, sempre ho deu, y si no ho paga así, tindrá que pagaro en l' atra vida, pues Deu no l' hiu perdonará si havent pogut pagaro no hu pagá en vida. Això, pues, vòl dir que cadascú pague lo que dega, sinós malament. Y com en eixe sentit deu entèndres el present modisme, después de tirarli nosatros les anteriors ralles, li endorsarém la cansó que vé:

Any nòu, vida nòva
demana el refrany;
cumplimo, no siga
qu' heu pasém mes mal.

Pues al que fa lo que deu fer, ningú, inclús nòstre Senyor, li podrá demanar mes.

Any que vé (al), casa faré

Si tan llarch m' heu fíes, afitj vares, podíem dir ara nosatros, perque ¿quí sab que viurá al any que vé? Ningú. Ademés, ¿quí sab si dins d' eixe temps mudará de fortuna ó de pensament, y adéu la casa y el fogar? Per això, pues, no convé fer promeses llargues pel perill que corre de no poder cumplirles, com sosuix pròu vegaes, perque 's asegurar lo que no está en les nòstres mans. Y com vullga qu' este modisme ó refrany popular en lo nòstre reyne ya no tinga mes llanços, fem así punt final y li entoném el siguient estrevill:

Al any que vé,
si no m' ha mòrt,
la casa faré
y mataré el pòrch.

En eixa condició y sobre tot, si Deu vòl, si que podém prométer; de lo contrari es fácil que no n' ixcám en la nòstra.

Aeroplans (els), aviadors o voladors

Crehuen molts huí 'n día qu' ls modèrns adelants de l' aviació ó anar per l' ayre es còsa d' ahir, y no saben que l' aspiració del hòme á volar ve de molt antich. Prescindint de la faula mitològica de Icar que pretengué remontarse en ales de cera funs al sòl y que havéntlise derretit per la calor caigué y s' estrellá, veém ja que á mijant sigle XV el matemátich italiá J. B. Dante de Perusa, construí un aparat de ales artificials, y en éll volá sobre el llach Trasimeno. En 1670 el jesuita Pare Lana construí una barqueta en mástil, vèla y cuatre esferes de còure de 8 milím. d' espesor, y buydes d' ayre, devíen alçar la barqueta, penjada d' aquelles per mitj de cables. En 1680 el fisiòlog italiá Bovelli publicá un llibre interesant sobre 'l vòl de les aus ó pardals, *De motu animalium*, en el qu' esplica còm podría l' home construir una máquina pera volar. En 1706 el jesuita Pare Bertoméu Gusmao, brasileny, construí un aeróstat que consistía en una espècie de bosa d'ayre en forma de tetraèdre allargát en punta, com el dirigible actual, á la qual bosa anava penjada una barqueta y darrere d' ella l' aviador dirigía un timó en forma de águila ó hèlice. Gusmao en lo seu instrument li prometía al rey de Portugal conseguir tota clase de servicis en tal que li otorgara el privilègi esclusiu de sa invenció, y ja concedit per lo rey Joan V, el dia 8 d' Agost de 1709, davant del soberá y la cort, feu la primera ascensió, eixint en la sehua máquina de la torre de la casa de l' Inde, pera aterriçar en Terreiro de Paço; el pòble entusiasmat, l' apellá el *Voador* y á la sehua máquina *Passroala.* 80 anys més tart els germans Montgolfier s' aprofitaren del invent del Pare Gusmao; y finalment, en 1772, el canònge Desforgues construí una máquina voladora, en ales, en la que se elevá desde la torre de Guinette en Etampes, y que cuant més se movíen aquélles, més baixava l' aparat. Se veu, pues, per lo dit, quánt antich es l' art de volar, y quánt per sos pasos ha vengút al estat actual, estat verdaderament prodigiós, pero que está molt arrere encara de la perfecció. Fem, puix, punt per ara nosatros á estes ralles y cantemlos als aeroplans la cansó de reglament:

Les máquines de volar
s' estudien molt huí en lo dia,
pero l' home deu pensar
que no es com la falsía
que ha naixcut pera volar.

Ni tampòch com les demés aus, que dasta júen unes en atres per l' ayre, còsa qu' el hòme, si 's descuida, li còsta la vida el voler volar; més la qüestió no 's á sòles anar per l' ayre, sinós dominarlo, y aixó créem que nou' conseguirá may, perque ni les aus pareix qu' els dominen tampòch del tot.

Aranyes (fer mal de cap a les)

El present modìsme, pròpi de les montanyes d' Alcòy, se refirìx á tots els gichs y giques en general, qu' en los seus jòchs y travesures son tan pesats é impertinents, que no saben callar may, per més qu' els ho diguen, donant motius pera que ú s' enfade y els el tire á mòdo de filípica. A dasò sòlen contestar algunes mares, que pareix que tinguen fills y l' ase no tinga rabo, que nosatros també ham segut gichs, y per lo tant que no devém estranyaro tant, perque nosatros també faríem lo mateix quant érem com élls. Més siga dasò lo que siga, y tenint en conte que tots los gichs y giques no están tan enjuasats com atres ni son tan empalagosos, nosatros ham reproduit así el tal modìsme y volèm cantarli esta cansó:

Els gichs que fan mal de cap
dasta les pòbres aranyes,
es perqu' están malcriats
y els páres els donen ales.

Pues regularment conforme els críen o eduquen aixina son, tenint molt poquetes escepcions esta regla general; lo mateix qu' els abrets jovens si no 'ls adresen creixen tòrts.

Arre, burro, y deixa dir

Pòchs serán en lo nòstre antich reyne els que ignòren l' orige d' este modisme, que segons díen els vells es el

siguient: Diu qu' en cèrta ocasió anaven de viage un pare y una filla, portant un burro davant, en l' ánimo de pujarli á cavall a ratos, així qu' es cansaren. Més al pasar per dins d' un poblet, les dònes qu' els veren anar á pèu darrere del burro, començaren á allobirlos y á dirlos: *Pos el tío eixe y la gicòta son pòch tontos. ¿Quí caminaría á pata sinós élls, pa qu' el burret baja ben descansát?* Y coneixent l' hòme que teníen rahó, li diu á sa filla: *Vinga, puja tú un rato á cavall, que despues ya pujaré yo.* Així seguíen avant son camí, quant al paçar per davant d' una venta, la ventera qu' els veu, començá á dirli á la gica: *Mira que li está bonico á la camastronòta, jove com es y en més carn qu' un parell de bòus, anar tota estová á cavall del burro, y comportar qu' el pòbre vell vaja á pèu tirant el lleu.* Y tirantse ella á tèrra en un bot, feu pujar á som páre. Pero apenes hauríen caminát un quart, encontren una quadrilla de segadors, que començaren á dirli al pòbre hòme: *¿Ahon va el tío sinagües tan repantigat dalt del burro mentres la pòbra gica va suada com un hòu á pèu? Devalle, devalle y déixela pujar un rato.* Y per este estil continuaren cascantlos tots quants els encontraven, que al últim resolgueren no fer cas de ningú y continuar son viage dient: *Arre, burro, y deixa dir.* Per això que convé seguir en moltes ocasions el present modísme y no fer cas de la gent, li ham tirat estes ralles y ara volém cantarli esta cansó:

Arre, burro, y deixa dir
á més de quatre dotores,
que sòls saben criticar
d' atres les faltes y sobres.

Y d' elles no tenen que dir res, perque crehuen que no tenen tan sòls un pecat venial.

Ase mòrt (dempues del), la civada 'l rabo

S' aplica aquest refrá popular del nòstre antic reyne, á tots els descuidats, que com no tenen may presa pera res, sempre arriben á taules llevades ó siga tart, y quant ya no s' estila ó ya l' han crucificat. Y pera vore si els tals s' espavilen y no 's descuiden tant en asistir ahon

es menester, els ham posat así á la vergonya y ara els cantarém esta copleta:

Despues qu' está l' ase mòrt
posarli civada al rabo,
es voler burlarse d' éll,
y encara més del seu amo.

Pero al qu' es descuida y aplega á deshòra ¿qué se lin dona? Per això acaja el cap y no diu res, pega mitja vólta y se les toca tan satisfét com si tal còsa.

Aurora (l') de Sella

En los pòbles veíns hia cèrta prevenció desde temps antich, qu' encara que ha desaparegut en part á proporció que les costúms bárbares dels mòros s' han anat suavi-çant per efècte de les creències cristianes; en tot y en això continúen mirantse uns als atres en recél, lo qual contribuix á que sempre estiguen criticantse, unes vòltes per cèls y atres per envetja de si tú eres més que yo, si gastes tant ó quant y si estos tenen diferent carácter dels atres. Y d' ahí les jarráes y la burla mútua que se fan dasta dels actes relligiosos y serios, com sosuí en la Aurora de Sella, que profanaren y pará en mal, per culpa dels devòts de Orgeta y de Finestrat que acudiren segurament á traure fisga, en llòch de anar á reçarli y cantarli a la Mare de Deu en reverència y devoció. Així hò conten els ancians d' aquelles montanyes, sense precisar el sigle ni l' any en qu' eixe cas va ocurrir, y que nosatros, á fí de qu' es conserve el seu recòrt, ham anotat en este catálech de cóses rares y curioses del nòstre terreno, cantantli á conte de copla el còr de la dita Aurora:

A l' Aurora de Sella vingueren
dos ó tres d' Orgeta y tres de Finestrat,
y al entrar per la plaça de Sella
tot lo que vegueren tot ho han arrapat.

Pero no quedá aixina la tal burla y desacato, pues haventse apercebit els sellardos, els ixqueren al camí y començaren á escopetáes uns contra atres, quedant escarmentats els provocadors.

¡Ay, del meu Blay, qu' en glòria estiga!

Así tenen vostés una exclamació com un' atra, que demòstra sentiment y al mateix temps conformitat, resultant tota ella dasta còmica y gistosa; es pròu popular y coneguda en lo nòstre antich reyne, y per la sal y gracia en que la dihuen els valencians, l' ham posada nosatros así afegintli l' estrevill antich que l' acompanya, qu' es lo que li dona el sainete y mèlis que te:

¡Ay, del meu Blay,
qu' en glòria estiga!
Si no s' havera mòrt,
encara viuría.

¿Han vist quín mòdo de sentir la mòrt d' un parent volgút y quant pronte s' aconòrta el víu? Jarráes y eixides d' esta clase sòls tenen sombra dites en valenciá. Y no ho havíem de dir nosatros.

Aygua als òrdins, qu' els blats es sequen

Esclamació burlesca qu' en los pòbles de les montanyes d' Alcòy y de la Marina tiren els fadrins quanı plòu, sobre tot anant pels carrers banyantse per no tindre paraigües pera parar la pluja. Y com élls la tiren tan contents y alegres, y encara canten cansons en les sehues tonáes de costúm, també nosatros, á fí d' acompañarlos en les alegríes, posém la dita exclamació en este llòch y els cantém la seguidilla qu' encaixa:

Aygua als òrdins
qu' els blats es sequen,
les bacores maduren
y els teulats se les menjen.

Pues els póbres pardalets, com en eixa temporá del any hia pòch que menjar per fòra, es tiren a les figueres pera saciar la gasusa qu' els apreta.

Bacora (els senyals de la)

Casi tots saben que les bacores ó figues flòrs, com dihuen en Valencia y sa vega, pera estar en son punt ó ser bònes, dehuen estar clavillades, rebecades y picades dels pardalets, tres senyals que no marren pera ser apetitoses; pues si encara están *tabolls* ó á mitant madurar, tenen fòch y dasta piquen la llengua y els llabis ó morros, que dihuen els llauradors, y sòlen ferli mal al que se les menja. Y dit tot asò á favor y en benefisi dels que ho ignoren, acabarém estes línies, posant á continuació l' antiga copla siguient:

La bacora pa ser bòna
ha de tindre tres senyals;
clavillada, rebecada
y picada dels pardals.

Sobre tot el tercer senyal en tota clase de fruytes, es pròba evident de que tots els animalets en lo seu instint coneixen millor que moltes persones quant están ya pròu bònes ó madures del tot, com á que sempre es tiren á picar les més dolces ó millors.

Balena (la) de la Pobla de Rugát ó del Duch

D' este animal marí, tan raro y escás huí 'n dia dasta en lo Gran Océani, qu' es ahon sempre ha habitat, es conten moltes anècdotes, filles unes de imaginacions exaltades y atres de les excursions que alguns d' eixos cetáceis han fet al Mediterrani, obligats per les tempestats y atres causes, y una de tantes es la qu' en la vall d' Albayda apliquen burlèscament a la tal Pobla. Y susuí, segons conten, eixe cas en un gran temporal d' aygües que feu en atre temps, en el que haventse embasát les inmediacions del pòble, fon tant lo que s' asustaren els veins al saber per mitj del alcalde y del aguacil, que fon el primer que s' asomá a vóreu, que tots estaven atemorisats, creent que la tal balena anava a menjárselos vius. Així es que ningú s' atrevía a eixir de casa de pòr, cuant

l' autoritat feu un pregó, manant que tots els hòmens ixqueren armats d' escopetes així que les aygües amainaren, a matar aquell animalòt. En efècte varen eixir, quant en llòch d' una balena veren una albarda de burro que anava nadant per damunt de l' aygua. De bades al vores jasquejats, procuraren ocultar este jasco; no faltá qui ho escampá per tota la vall, y desde entonces la Balena de la Pobla es la regifla de tots els que ho saben, lo qual encara prenen molt á mal els d' eixe pòble. Y per això nosatros, al vore qu' es pròu jusco este cas, a fi de que nos pèrga sa memoria, l' ham volgut anotar así com una antigalla, y cantarli esta cansó:

La balena de la Pobla
es gistosa perque sí;
que no ho prenga a mal el pòble,
pues mes grans gistes hia así.

Y si mal de molts es consuelo de tontos, com diu un dijo ó refrany, al vore que no som nosatros asòles, riemse uns dels atres y tots quedarem igual.

Ball (haver un) dasta mitjant cama

Així ho dihuen en la vall d' Albayda, les montanyes d' Alcòy y la Marina, y eixe nòm li donen al ball bulliciós que 's fa en les cases entre dos ó tres parelles de hòmens y dònes, tant fadrins y fadrines com casats y casades, al sò de guitarra y mandurria y cantant alguns cantadors aficionats, y fará uns corant' anys dasta acompanyát també de rellinjos, al estil dels mòros en les sehues çambres. Y per sèr pròu original el tal ball, per curiositat el mencionèm en estes pàgines, cantantli la cansó que li quadra:

Un ball dasta mitjant cama
vòl dir qu' es pròu bulliciós,
cantant y rientse a un temps
asistents y balladors.

Pero en mitj de tanta armonía, jacòta y bulla, no 's desmanden en la llengua ni li falten a ningú, qu' es la característica encara d' eixos pòbles, á pesar del temps que correm.

Ballar ú al sò que li tòquen

Així ho diu la gent del dia, despreocupada, frívola, egoista á més no poder, bullanguera y masa alegra, pero no la japada á l' antiga, formal y seria, que sab donar y pendre, obrant sempre en reflexió; aquélla perque no pensa més qu' en bureos y diversions, y ésta perque aprofitant be 'l temps, pensa en lo caduca qu' es la vida present y que consevòl dia el cridará la pelá pera donar conte á Deu dels seus actes. Así tením, pues, el revés de la patena; uns que apròven y aplaudixen tot lo qu' els halaga; atres qu' están per cumplir be el seu deure sense preocuparse d' atra còsa. Y com la elecció de lo millor está á favor del segon, nosatros donantli la rahó á éste li ham dirigit les presents línies, presentantlo com á modèlo, y al efècte li soltém també la copla que li se deu:

Ballar al sò que li tòquen
s' entén del qu' es ballador;
pero qui no hu enten ni pisca,
no deu pendre això en calor.

So pena de fer riure á tots y de qu' el tracten de lo que no 's menester. Equa lequá.

Banys (els) del reyne de Valencia

Pera que no mos manque res y tot ho tingám en esta tèrra beneida, en la que Deu nòstre Senyor s' ha mirat tant, tením també balnearis ó establiments de banys de totes clases, siguent els principals el de *Sent' Agna,* en Llosa de Ranes, front á Xátiva; el de *Bellús,* á la vòra del riu d' Albayda, front á Benigani y pròp del poblet de son nòm; el de *Benimarfull,* inmediato á este poblet y enfront de Muro, distrit de Cocentayna; el de *Buçòt,* pròp de Xixona y no molt llunt d' Alcòy; el de *Cofrentes,* distrit de Ayòra y propet del riu Júquer; el de *Fònt podrida,* pròp de Requena; el de *Julilla,* á les afòres d' este poblet y á la vòra del riu Turia; el de *Montanejos,* distrit de Viver, provincia de Castelló, junt al riu Millars; el de *Ontinyent,* distrit d' Albayda, y el de *Vilavella,* en

esta població de la Plana, ahon conta alguns establiments. Total 10 banys importants, capaços de curar á tots los malalts del nòstre reyne, si tots els valencians tingueren verdader patriotisme, així com molts d' élls van á deixarse els dinés fòra d' Espanya y algunes vòltes la pell. En fí, nosatros, en pròva de que som entusiastes de tot lo de la nòstra patria gica, ham cregút com un deure parlar en este llibre, verdader amagacent de còses d' ella, y pera acabar de remajar el cláu, volém cantarli esta cansó:

Dèu banys tením en Valencia,
fòra de la capital;
valenciá qu' es banya en Fransa
no te 'l sentit pròu cabal.

Ben clar y en valenciá, pues no esperen vostés que s' arrepentím de diro, perque sempre ham tengút á cap de sèda als francesos y de cada dia els volém manco per farantes, provocadors y envejosos, y sobre tot perque en clase de amichs mos han despreciát, mos han venút y mos han robát tot lo que han pogút.

Batistòt (agarrarli á ú un)

Regularment es diu de les dònes, y s' entén una mala gana, un desmay ó atre accident quansevòl, efècte d' algún pesar, bojorn ó desgust, en lo qu' es cobrix el còr, es trava la llengua, falta la respiració y sòl durar á vòltes lo manco un hòra, atacant casi sempre á les persones de gènit fòrt y pòch conformades en los llansos trists y pesats de la vida. Per lo demés es un modìsme pròu popular y corrent en los nòstres pòbles, y pera que no 's pèrga, lo qual no 's fácil, l' ham apuntat en esta llarga sèda y li entonarém la seguidilla de tanda:

Agarrar un batistòt
es còsa de dònes,
que no pòden espletar
si están á sòles.

Y pareix qu' heu fasen á pòsta quant acudix gent el quedarse supurades, en los ulls tancats y sense pantaixar, dasta que per mitj de reparos els va pasant.

Be (fes) y no fases mal...

Y atre sermó no 't cal, qu' es com arremata este refrá popular. Pero sobre ser veritat, podém preguntar nosatros y consevòl: ¿Quí es el que fa be y no fa mal? De segur que, y més huí 'n dia, serán ben poquets els que farán actualment be á sòles sense fer gens de mal. A no ser un sant, els que al present abunden tan pòch, casi es pòt dir que, donát el estat present del mon es molt difícil, per no dir imposible, el practicar eixe consell. Mes siga lo que vullga del tal refrany ó consell, nosatros l' ham intercalát en estes págines en la sehua copla corresponent:

Fes be y no fases mal
y ja no 't cal atre sermó;
pero ¿quánts pa fero aixina
tenen tanta abnegació?

Huí en lo dia, llevát de les comunitats relligioses y del clèro, serán tan repoquets els que observen eixa regla de vida, que apenes si de cada cent n' eixirá ú que ho fasa.

Beata bruixa (la) amaga el péu y amóstra la cuyxa

Això sòlen fer les dònes que aparenten ser bònes, pero que no son de veres, pues se permitixen paraules y accions impropies de persones decents y morals, majorment pera una dòna. Y com vullga qu' eixes abunden al present més de lo que se creu, principalment en les peixcateres, revenedores de mercat, habitants de barris y poblets anèxos á ciutats populoses, per això mos ha paregút del cas dirigirlos estos pòchs renglóns per vore de qu' es corrixguen d' eixos vicis, y ademés cantarlos la cuarteta de caixó:

Les beates que son males
donen molt gust al dimòni;
per això si no ni haguera,
sería una basa d' òli.

El mon, per supòst, pues no hauría tants escándalos, que casi tots venen sempre per les senyores femelles.

Begüins (els) de Valencia

En son orige foren una congregació de fadrines y viudes, fundada en 1170 per lo venerable Lambèrt de Beynés, *el Tartamút*, coneguda en Flandes, Alemanya y Fransa, y aprobada per lo Concili de Viena en 1313; es la mateixa que demprés s' estengué als hòmens, confirmant En Ramón Guillém Catalá en 1334 a favor dels jurats de Valencia, l' administració del hospici fundát per éll y servit per germans de la penitencia ó begüins, als que també Sen Vicènt Ferrer, segóns tradició, confiá el cuydado del Colègi de gichs hòrfens de son nòm, qual trage te algun paregút en lo d' aquélls. Y per la importancia, interés y curiositat que tenen estos datos històrichs pera l' actual Casa dels giquets de Sen Vicènt, els aduím en este llòch, afegint nosatros la copla qu' es mereixen:

Els begüins de Valencia
están huí representats
per la Junta Directiva
y atres patricis honrats.

Com el clavari, les mònjes encarregáes de les giquetes, el Director del colègi y el capellá.

Berenar (al) no li planygues el sopar

Este refrany tan popular y usat en casi totes les tres provincies del nòstre antich reyne, sòl aplicarse á la gent jove que sempre te bòn apetit y á totes hòres estaría menjant, y també als ancians ó vells, perque necesiten alimentarse á sobint pera conservar les fòrces. Y dit asò com á consell al mateix temps, ho posém en este llòch en la copla corresponent:

Solém dir que al berenar
no li planygues el sopar,
y això ho apliquém als gichs
y als que á Vellús s' en van ya.

Qu' es com es deu entendre este refrá pera que resulte veritat, pues ya se sab que *qui berena no sopa*, com diu un atre refrá.

Bigòts (ferse ú bòns) á la salut d' algú

Significa ser gran gorriste ó molt afectat á pegar gorres á troge y moge y de baldraga; y com hui 'n día, á pesar d' haverne ya pòchs d' encantats ó qu' encara es mamen el dit, en tot y en això sempre ne queda algú, ells s' heu arreglen de mòdo y manera que á lo millor els en cau algú y trahuen la panja de mal any, com solém dir, en la fartá que peguen. Per lo demés, este modìsme es pròu popular en molts pòbles de les tres provincies de Valencia, Alacant y Castelló, y per lo tant mereixedor de les ralles que li ham tirát y de la cansó que aném á cantarli:

Ferse bòns bigòts vòl dir
pegar gorres de baldraga,
á la salut d' un *Juan Ramos*
que tot lo que te s' heu gasta.

Y com eixos amichs no saben més de quatre vegáes ahon els cau la cárrega, com dihuen els llauradors, en se que topeten en algú qu' els camèla, li donen tot lo que tenen, y més que tingueren pera donarliu.

Blasfèmia (la)

Estém per desgracia en lo sigle de la blasfèmia, vici horrorós y pecat abominable, que provoca la ira de Deu y atrau sobre 'l mon els més terribles castichs. La blasfèmia es filla de la falta de creències relligioses y de la perversitat del còr, pues el que no creu en Deu, no l' ama ni li te pòr y per això el desprècia, l' insulta y blasfèma d' éll; podrá en los giquets ser fill de la ignorancia y del mal eixemple recibit dels pares ó dels companyeros, pero si élls frecuenten la Esglesia y els pares es deixen eixe vici y van corregintlos, al últim se hu deixarán, lo mateix que 'ls majors si se illustren y tenen bòns mestres qu' els ensenyen lo que Deu mana. Be pòden, pues, treballar les autoritats, els mestres, els páres y els amos en esta part, que bòna falta fa huí 'n dia, sobre tot en la juventud que tan desmoralizada está. A fí d' evitarla en

quant se puga ham tirat así estes quantes línies que arrematém en la copla siguient:

La blasfèmia es un pecat
que no respèta ni á Deu;
no blasfeméu més, germans,
y millor ho pasaréu.

Pues el que provòca al Nòstre Senyor tota sa vida es desgraciat y res l' ix may en be, això á part de lo que li espera en l' atra vida.

Bolquers (criarse ú en bòns)

El present modìsme, popular y usat en tots los nòstres pòbles, es referíx á les families acomodades ó riques, que com tenen pròu recursos pera gastar, críen als seus fills y filles en tot lo benestar y rango acomodats á la sehua riquea y posició social. Això no 's estrany, pues cada ú deu gastar segons el seu braç; el pòbre com á pòbre, el de la mitjanía com á mitjá y el rich com á rich. Dasta así, be; pero lo mal son les etiquetes, cèls, envejes y més que tot l' orgull que dominant á totes les clases de la societat, les convertíx en rivals unes de atres, y d' ahí el malestar que reyna entr' elles y que tant cundix en lo mon. Mes nosatros, que sòls busquém la pau y unió, y volguérem que tots es volgueren com á germans, ham tirat estes línies pera vore si ho logrém en part, y per això les arrematém en la siguient cansó:

Criarse ú en bòns bolquers
vòl dir que ha naixcut de richs;
y per això es diferència
dels pòbres en los vestits.

Lo qual es ben pòca còsa, si es mira com se deu mirar, y no segons les ilusions y vanitats del mon.

Bony (sobre) torondo

Aquest modìsme equival al castellá *Sobre cuernos penitencia*, y per lo tant es pren en lo mateix sentit, volent significar que dempués d' haber rebút un percans ó jasco

de mala lley, encara ham segút condenáts en còstes y mos han fet pagar els vidres trencats. Y per això que sobre havermos eixit un bony tan gròs com un hòu de de gallina en lo tòs, ham pegát un tusaló en lo mateix puesto, que mos ha fet vore les estrèles al pic de mijorn y mos la rebentat; nosatros, pera fer vore el contrast, l' insertém en este llòch y li cantém al tal modìsme, tan corrent per la comarca d' Alcòy, la copla que seguix:

Sobre bony torondo diuen
aquells pòbles de muntanya,
de qual gent diu lo refrany
que aquell que la pèrt, la guanya.

Això sobre ser huí 'n dia la més honrada, encara que no hu havíem de dir nosatros.

Borrego (portarlo á ú á rabo de)

Significa durlo arrastrant ó á espentes, y també maltractarlo ó donarli mal tracte, en qual sentit es un modìsme popular y corrent en les montanyes d' Alcòy y en la Marina. Y á fí de que no 's pèrga, ham volgut nosatros apuntar en este llóch y cantarli la siguient cansó:

Dur á rabo de borrego
es fer lo que fa el pastor
quant una res coixa agarra
del rabo y la dú millor.

Lo qual imita l' individuo quant per maltractar á un atre el pòrta á espentes y á redolons.

Bòu sòlt (el) be 's llepa

Equival al castellá *El buey suelto bien se lame*, y lo mateix se pòt aplicar als animals que á les persones, pues estant unes y atres sòltes, clar está que pòden asearse y netejarse com vullguen, a no estar impedides per algun ajach ó atre impediment material ó físich. Per lo demés, este refrá es popular y conegut en los nòstres pòbles, rahó per la que nosatros l' ham incluit en lo present catálech, cantantli la consabuda cansó:

El bòu sòlt be se llepa,
diém en valenciá;
pero es siguent jove,
no anantsen á Vellús ya.

Perqu' els vells ya no tenen trasa ni ardit pera maldita la còsa y necesiten qu 'els aseen y els cuyden els jovens.

Braga (bòn vent que li pegue á la)

Eixa sòl ser la contestació que sòlen donar al que siga per lo que vullga s' en va sense despedirse de ningú, la qual forma un modìsme popular en l' hòrta de Valencia; y com es pròu gráfica y espresiva, encara que peca de descocá y cursi, l' ham apuntá en la present colecció y volém també cantarli la cansó que li tòca:

Bòn vent li pegue a la braga
sòlen dir els valencians,
al que s' en va y no diu rés
ni tan sóls als seus germans.

Lo que demòstra la satisfacció que se tenen uns als atres y la llibertat que tots tenen en lo parlar.

Brusa (la) llarga de la gent d' ofici

Casi totes les mòdes son rares y estravagants, com á inventades pel caprijo; pero la de la brusa llarga en los hòmens, mo s' antoixa ridícula á més no poder, pues si es de color gris ó d' herba seca, pareix que vajen en camisòla, y si es de color negre, pareixen escolans. En una paraula, es una mòda que no favorix gens ni miqueta al que la pòrta y á casi tots els plòra damunt. Y per això li ham tirat nosatros estes ralles, que tanquem en la seguidilla que vé:

La brusa llarga
dels oficials,
els fa á tots élls
uns colegials;
mòda més lleja
no 's vorá may.

Y si en París de Fransa ho saberen, vindríen á pòsta á Valencia á pendre 'l modèlo, pera sustituir eixes brusòtes als gavanòts que dúen els gavajets. De segur.

Bugá (la) de Nadal s' eixúa en lo fumeral

Es un refrany molt popular y corrent en la Marina, com a que te llòch casi tots els anys per eixe temps, pues es raro que 'n tals festes fasa bòns dies y secor pera poder eixuar la ròba al sòl. D' ahí el que nosatros l' hajam copiat en estes planes y li apliquém la cansó de regla:

La bugá de Nadal,
com sòl eixuarse al fòch,
per això dihuen les dones
que s' eixúa al fumeral.

Pues pasa lo mateix que á les botifarres, que com també sòlen embutirse ó ferse en l' ivern, casi totes se sequen en la rinconera.

Bultos (els) de Sen Esteve

Una de les glòries més grans que te la parròquia de eixe Sant en Valencia, es la de poder dirse mare espiritual de Sen Vicènt Ferrer, per haverse batejat en ella eixe gloriós Sant. Per això pren tanta part en les festes que li fa al seu Sant Patró, y pòsa de manifest tots los anys el fet gloriosísim qu' en ella tingué llòch, presentant a la vista dels fièls la pila batismal y l' acte del batisme, en tot l' aparat y magnificència que la tradició mos ha conservát. Al pèu ó entrada de la esglesia, que es ahon está dita pila, s' alça un espayós entaulát, damunt del qual es colòquen 15 figures de tamany natural, vestides ab los vistosos trages que s' usaven en lo sigle XIV. Aquelles figures representen als personages que intervingueren en l' administració del batisme del infantet que, per lo temps, havía de ser l' admiració del mon. Allí se veu En Peròt de Pertusa, que administrá el batisme, acompanyát del escolá y un acòlit; els padríns Ramon,

jurát en cap, Guillém de Espigol y Domingo Aragonés, *també juráts*, acompanyáts de dos macers de la ciutat, que visten ròjes gramalles; la padrina D.ª Ramoneta d' Encarròç, *senyora de Rebollet y Corbera;* el virrey y virreyna; una comare tenint al giquet en braços; un escuder portant en ses mans un bescuit pera menjarlo dempués del bateig, y dos mòros d' aspal-les al quadro, acás com senyal de protesta y burla del acte que s' havía realiçat.

Es inútil dir qu' este quadro ple de vida y de recòrt memorable òmpli de gòig á tots els valencians y atráu á la multitud la vespra y el día del Sant, en que dits personages están esposats, y que no 's celebra per complet en Valencia el día de Sen Vicent, si no 's visiten els Bultos de Sen Esteve. Respècte al orige d' esta festa popular, sòls sabem qu' en 1572 ya existía, pues cuant Felip III vingué á Valencia pera casarse en D.ª Margalita de Austria, aná á vórels a la plaça de Sen Domingo, ahon s' havíen posat pera solemniçar el sucés: tal vòlta llavons no s' esposaven encara en esta parròquia, sinós en aquell convent de Dominichs. Es molt posible que al instituirse la festa del Bateig del Sant á principis del sigle XVII, pera la cual es fundá una confrería compòsta de 12 notaris y 12 oficials dels grèmis més distinguits, els quals cuydaven del cult de la capella, ahon está la pila, es treslladaren els Bultos á esta esglesia. Lo que sí cònsta es que quant celebraven els referits confrares la festa del Bateig, qu' era el dumenge siguient al dia de Sen Vicènt Martre, posaven dins del temple una figura que representava la padrina en una image giqueta de Sen Vicènt Ferrer, y el dia del Sant, en un entaulat, els Bultos ya mencionats, pero de tamany molt més reduit qu' els actuals, els quals foren fets pel notable escultor Jusèp Esteve en 1798. També es posava en un atre entaulat, colocát en frónt, la representació d' un milacre dels obrats per lo nòstre Sant, y en atenció al desorde y crits qu' es movien en la esglesia els dies qu' estaven esposats els Bultos, interrumpint la celebració dels divins oficis, l' Autoritat Eclesiástica previngué en 1762 qu' en avant no 's posaren dins del temple, sinós fòra d' éll, lo mateix que les demés representacións. Protestaren els confrares d' esta disposició, y acudiren á la Real Audiència, oferint informació de la posesió en qu' estaven desde temps inmemorial, y después de llarch pleyt, que

no aplegá á sentenciarse, es determiná que prevalixquera l' antiga costúm. Actualment seguíx presentantse al públich la representació del Bateig de Sen Vicènt Ferrer, en gran gòig dels valencians amants de ses tradicions.

L' antiga confrería ha segút sustituida per lo Colège Notarial, a qual cárrech está la capella ahon se guarda la pila y el cult de Sen Vicènt, qu' es venera, lo mateix que la colocació dels Bultos. De entre els Notaris s' elligix un clavari al qual es destina el bescuyt que una de les figures du en ses mans, el qual es de veritat y atrau les mirades dels gichs llépols, qu' el contemplen en gran apetit de tastarlo, lo mateix qu' els grans, veentse el clavari compromés pera satisfer totes les demandes que li fan d' un trocet. «Estes son les noticies que sobre els Bultos ham pogút reunir», diu el canonge Sr. Sangis Civera, del qual ham copiat nosatros esta relació, traduida casi al pèu de la lletra del castellá, y com á interesant y curiosa la intercalém en este llibre, afegintli per remat la siguient cansó:

Els Bultos de Sen Esteve
alegren als valencians,
per ser còsa d' un Ferrer
que ferraba en les dos mans.

Pero ixí com els atres ferrers sòls tenen habilitat pera ferrar a les cavalleríes pera que vágen be, Sent Vicènt ferrava als pecadors en los seus sermons pera convertirlos y conduirlos al cèl. ¡Y quánts ne convertí en la sehua vida pública y privada!

Bultos (quant manco) més claror

Pareixerá este modìsme ó refrá les veritats de Pere Grull, que á la má tancada li día puny; pero l' acrediten més y més els que son curts de vista, pues no més que algú s' els he pòse davant y els tape un pòch la claror, ya están dientli que s' aparte, perque no s' ivehuen un brot. Y com vullga qu' eixa es la veritat, a fí de qu' el tal modìsme no 's pèrga, el posém nosatros así, aplicantli la copla que seguix:

Quant manco bultos, díem
que hia més llum ó claror;

¿Y quí ductará d' això
quant créem qu' es lo millor?

Pues per molt incrèdul que ú siga, hia veritats que s' impòsen y no hia més remey que créureles á puny tancát, so pena d' acreditarse de tonto ó foll.

Burla (á quí 's), el dimòni li furga

Sèt burlades, catorce furgades. O siga coca doble, perque 'l qu' es burla d' un atre, sabent que te més que burlar qu' éll, mereix això y molt més encara; y en tot y en això ¿quánts ni ha que á vòltes per no res es pòsen á traure fisga de quansevól y no paren dasta que li trauen tots els draps vells á relluir, inclusa la camiseta de naixer, com si élls foren uns sants y com si en sa vida haveren trencát tan sòls un plat de fòch? Fa be, pues, el dimòni si als tals els pega doble furgades de les burles qu' han tret del prògim en cas de que no s' arrepentixquen del mal qu' en això han fet. Y ja qu' este modìsme es tan popular y corrent en casi tota la provincia d' Alacant, y no caríx de gispa, mos dispensarán vostés si li ham tirát les anteriors ralles y ara li afegím la cansó que ve:

A quí 's burla del seu prògim
el dimòni li promet,
que tindrá doble furgades,
si no paga el mal que ha fet.

Pues el dimòni no te compasió ni mirament á ningú y, quan més amich haja segut d' éll millor el castiga si va á parar á les sehues mans.

Cabres, pera que t' acabes

Així ho reça este modìsme, sobre tot en los pòbles de montanya, ahon sòl abundar el ganao cabríu, per més que no falten ganaders que tracten en éll y no pèrden res; lo mateix que deurá pasar en los tractans en ovelles y moltons, als qu' el dijo asegura que medren y fan doblons, encara que á lo millor també els costará pèdre

dasta les orelles, si 'n tenen, com á tot el que tracta ó comèrcia, siga en el ram que vullga. Per això nosatros ham copiat así el tal modìsme, desentenentmos del bòn ó mal èxit que puga tindre, y cantant els dos parejats de costúm que l' acompayen:

Cabres, pera que t' acabes,
Ovelles, pera que medres,
Moltons, pera fer doblons.

Y si á ningú d' els tres els ix be 'l conte, com élls desitjen, nosatros que no tenim culpa de res, mos llavarém les mans com Pilatos, y allá se les campanejen, qu' es un mòdo com un atre d' eixirsen del regat.

Caliç (el sant) de la Cena

Esta insigne y santa reliquia, coneguda també per lo Sant Grialt, es venera dende molts sigles en la Sèu de Valencia, havent mereixcút fa pòch ha els honors de la publicitat en un llibre donát á llum per lo canònge senyor Sangis Sivera, qui s' ha esmerát en aduir pròves y arguments á fí de provar l' autenticitat de dita relliquia, contribuint en això á populariçarla y á ferla coneixer més dels fièls, els que de segur li cobrarán major aprèci y la tindrán en més gran devoció de huí en avant. Be, pues, ha fet eixe senyor, y nosatros li doném la enhòra bòna per havermos proporcionát la ocasió de tirar estes ralles en obsèqui de tan santa relliquia, que tot s' heu mereix, funs la copla que aném á cantarli:

U dels Caliç de la Cena
en que consagrá el Senyor,
en nòstra Sèu es venera
en gran devoció y fervor.

Y d' éll recordém nosatros haver vist en nòstre pòble siguent gichs, una gran estampa tirada en planja, pròva de qu' era conegut y tengút en devoció.

Calsa d' arena (donarli á ú una)

Segons díen els vells, era cascarli les costelles en un saquet ple d' arena dasta matarlo ó deixárselo per mòrt,

castich que també aplicaven als réus alguns tribunals. Es un refrany popular del qual ham ouit parlar nosatros en la comarca d' Alcòy, y el reproduím así com una còsa antiga y molt rara, cantantli la cansó consiguient:

Donarli calses d' arena
pera desfersen d' algú,
sería un castich molt bárbaro
com no n' haurá hagút ningú.

Y es qu' el hòme que no té bòns sentiments apèla y eixecuta les més grans atrocitats pera vengarse dels seus semejants.

Campanes (ahon hia) hia batalls

El present modìsme es popular y corrent en tot lo reyne de Valencia, y significa que pera que una còsa siga completa en la sehua clase, ha de tindre totes les demés que li corresponen, y clar está que la campana si no te batall, li manca una còsa pera fer el seu servici qu' es tocar. Pero la tal campana s' aplica també á persones y còses, y en eixe sentit vòl dir que ahon hia persones bònes ni hia algunes males, y ahon hia de mal hia al mateix temps de bò. Y en eixe doble sentit ham volgút tirarli así estes ralles en la copla corresponent:

Ahon hia campanes hia batalls
diém en la nòstra tèrra,
pues sempre hiaurá de tot
lo mateix en pau qu' en guèrra.

Perqu' eixa es la condició del mon y no pòt ser atra, desde que s' introduí en éll el pecat, trestornant el orde dispòst per Deu desde la eternitat.

Campanes (ouir) y no saber ahon

S' aplica este modisme popular en casi tots els pòbles del nòstre reyne, als que conten ó referixen còses que no saben bé ni tampòch esplicarles, dientles á burro barra, com solém dir, y sense saber lo qu' es magenquen, no

més p' el prurito de parlar y perque les han ouides contar á persones que no coneixíen ni tan sòls saben quí son; d' estos tals podém dir lo de *parle yo y acèrte qui vullga*, com dia cèrt dotor de secá. Y com el *parlar per boca de cánter*, es parlar arréu, y eixe mòdo de parlar no aprofita pera res ni trau sustancia ni trellat, despues de tirarli al tal modìsme estes ralles, li facturarém la cansó de mòstra:

Ouir campanes, germans,
y no saber tan sòls ahon,
es pròpi dels qu' están sorts
que òuen quarts y hòres no.

Com li sosuía al sort de Benisanó y a datres que dihuen lo mateix.

Canari (el)

Este pardalet te un cant molt fí, molt armoniós y molt dols, y per això es preferit entre tots pera habitar en paláus y cases riques, dins de gabies artístiques y elegants, ventajes que no gòjen els atres pardalets; pero estos privilègis no' ls lògra si no s'esmera molt en cantar be y pròu, qu' es la condició que li pòsen els seus amos ó senyors al colocarlo en eixos llòchs tan distinguits. El canari, en fí, tant si es del terreno com del estranger, sab qu' en aplegar á la nòstra regió, ha de treballar de nit y de dia, si vòl guanyarse les voluntats y ser apreciát, conforme marca la copla antiga que pa remat d' esta sòlfa copiém á continuació:

El canari va á cantar,
que fasa calor ó fret,
pues el pòbre animalet
la vida s' ha de guanyar.

Perque per això al engabiarlò li aseguraren bòn menjar y millor aygua, con tal que cumplira be en la sehua obligació; de lo contrari li donaríen llibertat y tindría que buscársela per fòra.

Cansalá y hous fregits, lleven la vista als marits

Així ho reça este refrany tan popular en los nòstres pòbles; pero ningú dels interesáts creém qu' heu dirá, sinós tot lo contrari, que si algú d' ells es torna tort ó cego será per no tastar casi may ni la cansalá ni 'ls hòus. y buscant l' orige del tal refrany, pensém si sería alguna d' eixes dònes mixorreres, que amagantse del seu marit pera totes les còses, no vòlen menjar davant d' ell, en la escusa de que no tenen ganes, y á penes s' en va de casa, es regalen y es menjen *de lo bueno lo mejor*. Per lo tant y a fí de que no 's pèrga la raça d' eixes maules ni de eixos sinagües consentidors, ham volgút nosatros reproduir así el present refrany, entonantli la copla de caixó que seguix:

Cansalá y hòus fregits,
díen les velles abans,
que fan cegos als marits
que son baixos de davant.

Y sòls als que son així, y no als espavilats que saben sa obligació, els torejen les mullers y els fan fer tata y nana y tot lo qu' elles vòlen.

Cap (no tindre) ni centener

S' aplica este modìsme a persones que no tenen sendo ni mendo, com solém dir, y sobre tot a còses tan embolicáes qne 's molt dificultós el desembolicarles ó aclarirles. A fí, pues, de que no 's pèrga del tot el tal modìsme tan antich com popular en lo nòstre reyne, l' ham posát nosatros así, cantantli la copleta que li diu:

No tindre cap ni centener
s' estilava en atre temps,
que abundaven teixidors
pasant del teler les gents.

Pues per giquet que fora un pòble, en tots havía mitja dotsena d' eixe ofici, ademés dels cardadors de llana, havent tot desaparegut al inventarse les máquines de fèrro.

Capellá (el) de les Ròques

En Valencia, el de honor d' aquell Ajuntament, qu' en la vespra de la solemnitat del Corpus, á les dotse del matí y á la mateix hòra del endemá en que aquélla es celebra, presidint la tradicional cavalgata, coneguda per la *Degòlla,* vestit de calçó curt, hábits talars y bonet, y montát en briós cavall ricament adornát a la antiga, el qual conduixen dos palafreners, ix per los carrers invitant en nòm del Municipi á les autoritats y al pòble; es nomena així per haver habitat abans en la *Casa dita de les Ròques,* així com son cárrech el desempenyaven els síndichs del Consell de la ciutat. Y per ser tot asò històrich y súmament curiós, ho ham apuntat así, entonantli la corresponent cansó:

El capellá de les Ròques
va pegánt pròu bonetáes,
y saludant a la gent
que hia p' els carrers y places.

Y clar está qu' els verdaders valenciáns, tan amants de les sehues tradicions, per ocupats qu' estiguen, s' en ixen tots a les pòrtes del carrer y als balcons de la vòlta molt alegres y contents á vore pasar als jagants, al capellá, la degòlla, les dancetes, la Moma, la Mare de Deu de la burreta y demés comparses de costúm.

Cara (la) es espill del còs

En efècte que sí, pues segons ella s' encontra plena, gordillona, bledana y alegra, així estará éll també, fòrt, animós y content, y al contrari, trist, desanimát y sense delit pera res, cuant la cara está desencadená, flaca y tota arruá, senyals tots de vellea, lo mateix qu' els primers son de juventud y de vida. Per lo demés, el tal modìsme es molt popular y conegút en tots els pòbles de la nòstra regió, qu' es lo que á nosatros mos ha mogút á donarli entrá en lo present llibraco y á dirigirli el siguient estrevill:

La cara, germans,
es l' espill del còs;
cuant ella está flaca,
no está éll molt gròs;
y dígau qui vullga,
sabút ó tarròs.

Perque hia cèrtes veritats que ningú pòt negarles, y esta es una de tantes, que sòls podrá negarla qui per conte de servell tinga un bonyigo.

Carabaça, ni pòca ni masa

Segons y conforme; si es bòna ó dolça, convé menjarne pròu una vòlta torrada al fòrn, pero may abusar d' ella, perqu' es indigesta; y si es ruin ó no te dolçor, tírala al corral, pera que se la menjen els animals, si vòlen. Y supòst qu' este modìsme ó refrá ya no te més llansos, que nosatros sapiám, acabarém estes pòbres y pòques ralles tirantli la copla antiga de caixó:

Carabaça m' han donat
y la presa per meló;
més m' estime carabaça
que casarme en un pendó.

En efècte, pera casarse a desgust tant l' hòme com la dòna, val més menjar carabaça encara que siga ruin. ¿Quín ducte hia?

Caragòl, tráu la banya 'l sòl

Això dihuen cantant els giquets y les giquetes quant vehuen algun caragolet, seguint l' antiga costúm que ve de páres á fills y que també nosatros practicárem quant erem com ells y elles. Y dirán tal vòlta vostés: ¿Pera qué ocuparse d' eixes ninyeríes, traent á relluir *nada menos* qu' en un llibre eixe y atres jòchs dels nòstres primers anys? Aixó es masa cursi, y el que ho fa pareix que desije tornar a ser gich, lo qual es una gifladura com un atra. Tenen vostés rahó, contestém nosatros; pero es

gifladura inosent que no fa mal á ningú y ademés mos fa vindre á la memoria la edat beneida de la nostra infancia, que tant alegra á tots recordarla. Y ya que ham tirat, digamo així, nosatros y vostés esta cana al ayre, cantemli al caragòl una cansó y *tutti contenti:*

Caragòl, trau la banya 'l sòl,
els giquets y giquetes dihuen,
y quant més els grans s' enfaden
élls més encara se rihuen.

Pues lo que á uns incomòda y dona pena, als atres els dona gust y els divertix, pera que 's veja millor el contrast que oferixen les còses d' este mon, lo qual en l' atre no pasará, si aném al Cèl.

Cárles Ros (el poeta)

Notari públich y poeta valenciá del sigle XVIII, decidit y entusiasmát campeó de les lletres llemosines-valencianes; escrigué un *Diccionari valenciá-castellá*, del que se diu qu' el cremá al anar á publicarlo per cèrt desayre que li feren, un *Tratat d' ortografía valenciana*, una *Gramática* y un *Refraner* molt complet; ademés publicá en gran giste y gracia el *Romanç dels jòchs dels gichs*, el *dels Colombaires*, el *dels casats pòbres*, el *dels peixcadors de canya*, el *del Gat y Rat* y el *Colòqui del rocí Alasá*, sense descuidar per això la poesía seria, la qual empleava funs los treballs ortográfichs y gramaticals; morí en sa ciutat natal l' any 1773. Y atenent nosatros als grans mèrits del biografiát, digne continuador de Jaume Ròig en son entusiasme per la lliteratura pátria, li han fet llòch en lo present volúm y li dediquém la cansó que 's mereix:

El Notari Cárles Ros
fon un valenciá de veres,
y ho acreditá en ses òbres
tant festives com les series.

No com molts de hui 'n dia que sòlaments vòlen acreditaro en paraules y les òbres no 's vehuen per ninguna part, perque non fan cap; tots élls son no mes valencians de pega.

Carnistòltes (les)

Este mòt ve del lletí *Carnestollendas*, que vòl dir abstinència de carn, no durant eixos tres dies, qu' es quant més s' en menja, sinós en los 40 dies que seguixen á élls, ó siga tota la Coresma y totes les vigilies del any, com ho mana la Esglesia Católica; pero el dimòni, que pareix que haja segút carnicer, aconcella als d' eixe ofici y demés qu' el seguixen, qu' en lo Carnaval menjen peix y saladura de tota clase, y quant obliga el precèpte relligiós de abstindres de menjar carn, que farten pròu d' ella, que per això se diu qu' el diable es la mona de Deu, pues tot ho contrafá ó heu fa al revés. Y com els desfresos, balls y demés llicències que dona Llucifer en eixos tres dies als seus son pera convertirlos en disipació, ya que la Esglesia vòl que siguen de preparació pera la Quaresma, nosatros, á fí de que coneguen tots les ordenances de la Esglesia y les del enemich de les ánimes, ham tirat estes línies y les acabarém en la copla popular antiga:

Carnistòltes quince vòltes
y Nadal de mes á mes,
Pasqua de huit á huit dies,
Coresma no tornes més.

Lo qual demòstra els pensaments y desitjs del mon y sobre tot dels valencians, que no pensen més qu' en divertirse pròu, no fer pisca de faena, y vixca la Pepa.

Carruages (els) antichs y modèrns

Els grèchs y romans sòls usaven *carros* de dos ròdes en una taula pera sostindre els pèus del ginet qu' els montava y un antapit davant, ahon apoyava el còs, y regularment anava dret, portant en la ma esquèrra les rendes ó ramals de la única cavallería que arrastrava el carruage, y en la dreta l' açòt pera ferla anar corrent á d' aquella, qu' era sempre el pas que portava. Dempres dels romans, se introduiren les *lliteres*, espècie de cogets tancats en que cabía una persona y qu' eren conduides

per dos esclaus ó criats, perque no teníen ròdes y sí dos correges, les que més avant es sustituiren per dos barres á estil de andes y eren conduides per quatre persones. En la edat mitja s' inventaren les *carròces* més ó manco artístiques de quatre ròdes pera la gent noble ó adinerada, arrastrades per dos ó quatre cavalls, en dos postillons ó criats en l' asiento de darrere y vestits d' etiqueta ó á l' antiga, com encara van ara; la gent mijana començá llavons á usar les *galeres* pera els viajes llarchs y especialment en lo nòstre reyne les *caleses* y *tartanes* en asientos dins pera viages curts ó de pòble á pòble de la gent ordinaria ó pòbra. En los sigles dèsat y dihuit començaren ja á fabricarse els *cojes* pera viajar tota clase de gent per les nòves carreteres ó camins del Estat, duent viajers en *interior*, *berlina* ó *cabriolé* y la *vaca*, siguent guiats els tals carruages per un *majoral*, *çagal* y *postilló*, els que cuydaven y cuyden encara de que tots els que pujen prenguen nans villet en los pòbles de la carrera. En lo sigle dènau es perfeccionaren els cojes y á rebre les denominacións de *berlina*, *cabriolé* y *furgó*, segons les diferents hejures y capasitats que teníen ó tenen, y pòch dempues s' inventaren els *ferrocarrils* de bafor en les sehues calderes, cojes, vagons, furgons, quefes, estacions, guardabarreres, guarda-agulles, telegrafistes, maquinistes, fogoners, guardafrens, peatons, revisaors y brigades; més avant s' inventaren els *tranvíes* de sanch y elèctrichs, y últimament els *velocípets* y *bicicletes*, que al començar el sigle vint van sustituinse per los *automóvils*, *globos* y *aviadors* ó *aréoplans* pera volar sense ales, puix l' hòme ja no 's contenta en anar volant per tèrra sinos que vòl remontarse per l' ayre y pujar al cèl. Tals han segut y son els carruages antichs y modèrns de que 'ls descendents de Adam y Eva s' han valgut pera no anar á pèu funs á hui. Y pera donarlos á coneixer, si be en estracte, els ham posat nosatros en esta ja llarga llista que acabarém en la copla de costúm:

Els carruages de qu' el hòme
s' ha valgut p' anar montat,
indiquen de qu' en tot temps
sempre progresant h' anat.

Lo qual desmentix al sistema filosófich del inglés Darwin, el qual supòn qu' el hòme descendix del mono ó

es un mono perfeccionat, perqu' éste no progresa gens y tan animal es ara com al principi, còsa que no sosuix en los racionals.

Casa compòsta (la), la caixa á la pòrta

Regularment així sòl sosuir, pues la mòrt que no respècta res ni á ningú, quant veu que la persona s' apega masa al mon y qu' es fa moltes ilusions, pensant en obrar cases, plantar vinyes y buscar comoditats pera pasar més bòna vida, á lo millor li dona un ajách, accident ó enfermetat y s' el endú á la eternitat quant manco s' heu pensava. Eixa es la veritat del fet, y per lo tant no hia que ferse ninguna ilusió, sinós viure be com si cada dia haverem de morir, ya que á tot hòra estém esposats á que la pelada mos agarre y mos s' empòrte al atre barrio. Y persuadits de tot asò, mos ha pasát pel cap enclòure así el tal refrá y cantarli la cansó que ve:

Que ham de morir tots es cèrt,
y no sabém quant, també;
pensém, pues, més en la mòrt
que 's lo que á tots mos convé.

Pues *memorare novissima tua et in æternum non peccabis*, diu l' Espirit Sant, que vòl dir: *recòrdaten de tos novisims y enjamay pecarás.* Y si tots ho férem, el mon es tornaría un atre paraís terrenal.

Casa de dos pòrtes, mala de guardar

Y tan mala com es, perque á penes es descuyda un pòch, tant els de dins com els de fòra la pòden robar y deixarlo en lo carrer al seu amo ó duenyo, encara que pera els lladres no hia res segur, pues com élls s' empenyen en entrar en un puesto á robar, al últim entren y ròben tot lo que tròben dins d' éll. Molt de conte, pues, en la gent de les ungles llargues que no veuen d' ulls que no prenguen de mans, segons un ditjo, y sòlaments així podrem lliurarse dels que vòlen menjar y beure sense treballar. Y ya que les cases de dos pòrtes son males de

guardar, femles totes de una pòrta y aixina podrem guardarlos millor d' eixa gentòla; entre tant arrematém este punt, y no de dotrina cristiana, cantantli la cansó de costúm:

Casa de dos pòrtes, diuen
qu' es molt mala de guardar;
pero ho diuen els qu' en tenen,
y els que no ¿qué respondrán?

Pues eixos, de segur que callarán, mes entre tant estarán atisbant quina de les dos es deixen obèrta, pera entrarsen dins sense dir tan sòls Ave Maria, á fí de llevarli al amo, si pòden, dasta la pell de les dents.

Casa (la) obrada y la vinya criada

Aixina ho dihuen les persones d' edat quant els aconsellen qne s' òbren una casa ó planten una vinya; y tenen masa rahó, perque regularment les cases que s' alcen de pèu, lo mateix que les vinyes que se planten á cèrta edat ya no sòlen lluirli al seu amo ni li donen gran utilitat, per la rahó de qu' els vells ya no s' alegren de res, y més si están ajacosos ó privats en lo llit, qu' es lo que sòl portar la vellea. Els vells lo que deuen fer es cuydarse, treballar pòch ó gens, que ya han treballat pròu en la juventut, y encomanarse á Deu. Y vist l' objècte d' este refrá, al que ham tirát les presents ralles, li aplicarém la copla de costúm:

La casa obrada, diém,
y la vinya ja plantada,
sobre tot á la vellea,
que deu ser asosegada.

Lo demés son tot ilusions, que no son bònes més que pera els gichs y els jóvens, que pòden desfruytarles. Esta es la veritat.

Casa mehua y llit meu

Tingué moltísima rahó el que tragué este refrany, pues la veritat es qu' en ningun puesto s' encontra ú millor qu' en sa casa, per ruin que siga, ni dòrm més

asosegát qu' en son llit, per pòbre y dur qu' estiga. En asò creém que tots están conformes, tant richs com pòbres, no sòls en la nòstra regió, sinós en totes les d' Espanya y dasta del mon sancer; si hia algú tan raro que no pensa així, tingamlo com una escepció de la regla general, ó que per conte de cervell te un bonyigo dins del cap. Y ya que ham apuntát así el tal refrany, cantemli per remát esta cansó:

Casa mehua y llit meu
solém dir á lo millor,
sense pensar que hia molts
que non tenen en lo mon.

Com son casi tots els pòbres de solemnitat, que per no tindre ni casa ni fogar, es queden de nit en los pallers y ahon pòdem, tiritant sempre de fret, particularment en l' ivèrn. Socorrimlos quant pugám.

Casa (una) que se sent

Pareix mentira qu' en lo sigle XX en qu' estém, haja encara persones tan crèdules que donen crèdit y se creguen eixes paparrujes y tontáes de que hia cases que se senten, lo mateix de que ixen fantasmes y atres supersticions per l' estil; pero no devém estranyaro tant, si tenim en conte que hui 'n dia les creències relligioses están en la generalitat molt amortiguades, y que la indiferència ho llança á pèdre y ho mata tot; y com la persona que vullga o que no vullga ha de creure, la que no creu en lo Deu verdader, per fòrça ha de creure en tot lo que no siga eixe Sér suprém; d' ahí les supersticions, l' espiritisme y totes les aberracions á que s' entreguen els que no son catòlichs prácticbs, com els susuí als gentils, qu' en tot creíen y adoraven com á deu manco á lo qu' era Deu. Actualment pasa lo mateix ó pijor encara, per haver tantísimes sèctes ó relligions falses, pero la veritat no 's més que una, igual que la relligió verdadera. Y com el tal modìsme te tanta importancia, ham cregút nosatros del cas indicarlo en este llibre y dedicarli la copla siguient:

Que hia cases que se senten
es una gran paparruja;

lo que hia es gats de vint ungles
que van a caçar fortuna.

Lo mateix que rates, fantasmes y demés bijos que no més eixen de nit pera enganyar als tontos y fer el seu Agost. Hia moltes maneres de matar puses y més huí 'n dia.

Escalante (el sainetér)

Eduart Escalante, aventaját autor dramátich valenciá, fill del Cabanyal, naixqué en l' any 1834; hòrfre de páres y recollit per unes senyores, amigues de sa mare, es dedicá á pintar palmitos, eixint molt aprofitat; aficionat á llegir òbres lliteraries, compongué en castellá la tragèdra *Raquel*, y com á escritor valenciá publicá en 1855 els milacres de Sen Vicènt Ferrer, *La muda* y *La vanitat castigada*, donantse á coneixer en 1861 ab sa comèdia *Dèu, dènau y noranta*, á la que seguiren més de 60 peces valencianes, entr' elles *La escaleta del dimòni*, *La flòr del camí del Grau* y *Les giques del entresuelo*, á quina mes gispejant, graciosa y divertida; perteneixqué á la Societat de «Lo Rat-Penat» y á sa junta directiva, y deixantse la industria palmitera en 1880, obtingué la Secretaría de la Junta de Beneficència provincial, la qual desempenyá el resto de sos díes; morí en Valencia en l' any 1896, costejantli sos amichs y admiradors el bust de la Glorieta, front á la plaça de Sen Domingo, y nosátros en canvi, no tenint atra còsa, ham incluít son nòm en estes planes y la copla que seguix:

El sainetér Escalante
enaltint al valenciá,
mereix be de tot lo reyne,
qu' en jamay l' oblidará.

Pues qui té son nòm inscrit en los anals de la patria gica, ella s' encarrega de perpetuarlo funs al fí del mon.

Casiquisme (el)

Es la plaga de la nòstra època, pijor que les dèu qu' envíá Deu al Egipte, com á qu' es pòt dir que les comprén y abarca totes. Al Egipte les enviá Deu en

castich de no haver obedit el rey Faraó la orde que li enviá per mitj de Moysés de que deixara eixir al pòble hebréu que tenía cautíu, y á nosatros els espanyols en castich d' havermos introduit el lliberalisme, qu' es una amalgama de totes les lleys més ruíns que s' han conegút y qu' están esclavisantmos á més no poder. Pera postres mos han portat el casiquisme, que fa mánegues y gipons de tots y de tot en los pòbles, pues el casique, amparat pel govèrn, fa tot lo que vol sense obedir á ninguna lley més que al seu caprijo, contant en la impunitat. Y per això qu' el tal casiquisme está portant tantes plagues á la nació y als pòbles, l' ham tret á la vergonya en estes planes y aném á cantarli ara la copla de marres:

El casiquisme en Espanya
es una plaga social,
que açòta y mata als pòbles
sense emplear el dogal.

Pues els pòrta á tots á rabo de borrego, els insulta tot lo que vòl y despues encara trau fisga d' ells, tot per culpa dels govérns rutinaris que patím.

Castells (fer) en l' ayre

Això fan tots aquells que tenen pensaments molt grans y molt alts y es fòrjen no pòques ilusions, que debaes mallen, perque may podrán realiçarles; lo mateix qu' el que intentara alçar un castell ó quansevòl atre edifici en l' ayre, pues pedría la pacència, els dinés y els materials, burlantlise tots per les bojaques. Y per això qu' es còsa imposible el tal modìsme, sobre ser tan popular y corrent en tots los nòstres pòbles, li ham tirát nosatros así les línies anteriors y les acabarém en la seguidilleta que ve:

Fer castells en l' ayre
es pròpi de folls
qu' han perdut el cap
y també els ginolls.

Y ja es còsa sabuda qu' els que tenen pensaments tan estrambòtichs y descabellats, ó somíen despèrts ó per conte de servell tenen un bonyigo.

Ceba al dur

Pera que s' ablanixca, pues lo que ja está blá ó mòll no hu necesita, y per això quant tingám el ventre molt endurít ó mos ixca algun tumor en quansevòl part del còs, lo primer que fem es calfar al fòch un corfoll de ceba y aplicármolo al gra ó punt danyát; pero este dijo ó modìsme te un atra ascepció y es, que si algú mos casca ó enfada molt, promovent disputes ó qüestions y dasta vòl fer y contrafer en mosatros sense motiu, no més perque si h' alçát masa el colse, qu' el deixém estar y s' en aném en seguida sense tornarli contestació, pues mos pòt comprométer y llançarmos á pèdre sense trellat. Y vist ja pera que aprofita la ceba, devém fer punt á estes ralles en la copla de costúm:

Ceba al dur que al mòll no apega,
y si apega no 's en cola;
pues la cola es pa apegar
y sòls pa ablanir la ceba.

Y un atra particularitat bòna te la ceba; qu' en les cases qu' entra ella, els dotors entren pòch ó gens, y els potecaris no despajen ninguna medecina.

Cèl (el) de les rates

Eixe Cèl no pòt ser atre més qu' el mon, pera 'l que foren criades les rates y tots els animals, de mòdo que tant elles com élls, así baix tenen totes les seues delicies y complacències, acomodades á la rasa, naturalea, costúms é instint de cada ú; així es que les rates tenen les seues glòries en rocegar y menjarse tot lo millor que tròben en les cases y en los camps, no deixantse per perea res qu' escuadrinyar ni tocar, per més qu' els còste foradar pòrtes, finestres, parets, fer fosos, clots y sanques pera encontrar lo que busquen, esposantse á qu' el seu mortal enemich, el gat, á lo millor les atrape y despues de juar un bòn rato en elles, acabe per menjárseles crues, sense sal ni res. Tal es el Cèl de les rates, á les que nosatros ham tengút la humorada de tirarlos les anteriors ralles y cantarlos la copla que correspòn:

El Cèl de les rates es
menjarse lo qu' els agrá,
pera ferse ben lluentes
y qu' el gat els cante *el trágala.*

Qu' es la mòrt més corrent é ignominiosa que sòlen tindre casi totes elles.

Cinematògraf (el)

Es un aparato en el que, per mitj de combinacions de llums, colors y figures fotográfiques, es reproduixen escenes vives, de moviment, en un pla colocát en posició vertical en una cambra oscura. L' inventá el famós físich nortamericá Tomas Edisson, inventor del Teléfon y moltes y asombroses aplicacions de la electricitat; naixqué en 1847. Y pera els curiosos y atres que no 'l coneixen ni l' han vist, el referím así, aplicantli la siguient cansó:

El cinematògraf es ú de tants
invents del famós Edisson,
el físich més gran y sabi
que hia huí en tot lo mon.

Pues valentse de la electricitat y fent en ella varies aplicacións, ha descubèrt molts secrets y còses pasmoses.

Coca (si á mon pare li dihuen) y yo em muych de fam...

Mala mula, qu' es guinyosa, podíem dir nosatros; pues te ben pòca gracia que ú estiga somiant rollos y badallant de gasusa, mentres que atres están engaldínselos á mòs redó y á bocí ple, y això precisament li sosuíx al famolench. Per lo demés, este modìsme còrre molt en les montanyes d' Alcòy y per la marina, rahó que, á part del meollo que te, ha influit pera posarlo nosatros en la present colecció de còses rares y curioses del nòstre reyne, afegintli la siguient cansó:

Si li dihuen á ú Coca
y al ventre se la refila,
¿en quíns ulls ho vorá l' atre
que de fam está que trina?

Pues en los mateixos que mira totes les còses, pero en mès malicsia qu' el bòu qu' ix del toril y veu á la quadrilla de farisèus preparáts pera matarlo. ¿No 's això, caballers?

Coláu, la braga li cau

A penes hia un nòm pròpi valenciá que no tinga el seu modìsme, basát casi sempre en algun defècte físich ó circunstancia de carácter que cride la atenció dels guasons de la nòstra tèrra, qu' en eixe punt som tots. Y com asò sobre ser curiós y pròu jocant, te sabor d' antiguetat, pues ve per tradició de páres á fills, nosatros tan aficionats y amants de tot lo que hòl á pòble, ham tirat estes ralles pera que asó no 's pèrga y també li cantém l' antich pareját que diu:

Coláu, Coláu,
la braga li cau,
la cúa li penja
y el gat se la menja.

Y si algun advenediç tròba que no trau trellat ni pega en cola, que mos diga éll lo que manca pera que tinga sainete, y anirém á casa de Tiffon a que mos venga un cosmètich que lin done.

Colom (el) menja òr y caga plom

Així ho reça el refrá que més popular ya no pòt ser en lo nòstre antich reyne; pero d' aixó haurá de vindre á rebaixar algo el tío Paco, perque si fora del tot veritat, no hiauría columbaris que comerciaríen en coloms, pues pedríen les aldaves, còsa que sosuix al revés y alguns d' ells guanyen pròu y ho pasen en la cama en alt, com solém dir. Mes siga d' aixó lo que vullga, nosatros ham reproduit así eixe modìsme ó refrá y també volém cantarli la cansó que consòna:

Díu que 'l colom menja òr
y no caga mes que plom,
si es mentira ó veritat
qu' heu diga Pascual del forn.

Mestre de tot y aprenent de no res, y sobre tot tirador afamat de colom ahí en la Pegina del riu.

Considera si talla,

ganivet de fusta esmolát en palla. Així arremata el present refrany, tan conegút en les montanyes d' Alcòy, el que sòl contestarse als que ponderen ó remonten molt alguna còsa, com posantla en ducte. Es díu en guasa y en tò de burla, y jòca sobre tot la gracia que alguns y algunes tenen pera dirlo, qu' es lo que mos ha mogút á posarlo en este cartapaci de còses rares de la nòstra tèrra y á cantarli la copla consabuda:

Considera be si talla
el ganivet qu' es de fusta,
en llòch d' esmolarlo en mòla
van y l' esmòlen en palla.

Lo que faría es tallar un jorro d' aygua, lo mateix qu' el qu' está ple de mòces, si et descuydes et talla un dit en llóch de tallar lo que convé.

Còrda (ahon va la) va el pual

Y deu anar, so pena de no servir ni ú ni atre pera 'l objècte qu' están destináts al ajuntarlos, pues el pual sense la còrda no podría traure aygua del pòu, ni la còrda sense 'l pual tampòch; y per això este refrany s' aplica també als casats, en los que marit y muller dehuen estar tan units, que ningú dels dos deu fer res sense consentiment del atre. En este sentit deu entendres el tal refrá popular en tots els nòstres pòbles, al que van dirigides les anteriors línies y la copla que li facturém:

Ahon va el pual va la còrda,
diém en bòn valenciá,
mateix qu' els qu' están units
mentres el nuch no 's desfá.

Pues si eixa unió siguent llegítima y perfècta s' observara sempre, no pasaríen may en lo mon els escandalls que pasen.

Cresòl (bòna nit), que la llum s' apaga

A lo qual sòl contestar el curiós que sent este modìsme: *Eixe es el burro que yo buscava.* Y com la ú y l' atre se dihuen de broma per la satisfacció que hia, pròpia de amichs, tot se pren á la bòna y encara servix pera armar més bulla y jacòta entr' élls. Per tot això, pues, y ser ademés tan popular el tal modìsme en tots los nòstres pòbles, l' ham apuntát en la present lletanía valenciana, y per remat li aplicarém la cansó que li pertòca:

Bòna nit, cresòl, diém
encara que no s' apague;
pues es costúm molt antiga
y no volém que s' acabe.

Perque les tradicions en bòn sentit mereixen respetarse, y majorment esta qu' está en el nòstre caracte festíu y guasó desta la paret d' enfront, sense ofendre á ningú per supòst.

Creu (la) de les Sitges de Burjasòt

Es monumental, airosa, elegant, bonica y tal vòlta la més ben entallada de totes les construides en la provincia de Valencia dende 'l sigle XVI en avant, y la que millor desempenya sa doble misió relligiosa y decorativa; s' alça en mitj de la gran esplanada enllosada de pedres blaves y cenyida de murets y baranes, sobre ample graderíu de cinch sellars quadrats, en lo que s' asenta un pedestal rectangular y clásich que sosté la creuífera coluna; ésta perteneix al orde compòst, y son estriát mánech demòstra tendències plateresques. Corona el monument la creu de braços trebolats que, á gran altura, es descubrix del fons en agradable magestat. Fon treballada per Geròni Munyoç en l' any 1580, segons acredita una provisió dels jurats de la ciutat, publicada p' el baró d' Alcanalí en son Diccionari de artistes valencians, plana 389. Y com pera els historiadors de nòstre art regional ha pasát casi inadvertida esta òbra delicadísima,

tan digna de llahor per sa valenta traça com per sa esmerada eixecució, nosatros volent suplir eixa omisió, ham copiat en nòstra llengua l' anterior nòta, cantantli la copla qu' es mereix:

Eixa creu garrida y gran,
òmpli son puesto en les Sitges;
per això deu permaneixer
funs á que finen els sigles.

Pues llevarla d' allí, havera segut una falta imperdonable, que haveren deplorát els mateixos qu' heu intentaren.

Cúa (tindre ú la) de palla

Aquest modìsme, encara que tracta á tots de animals irracionals al supòndre que tenen cúa com aquélls, com això es diu en sentit metafòrich de cèrts sugèctes, que per estar tocats de l' ala, enseguida que nomenen davant d' ells alguna còsa que no 'ls te á conte, s' encenen com un lluquet y ho prenen a mal, donant á entendre que 'ls tòca en lo viu y per aixó se recenten tant. Per lo demés, el tal modìsme, sobre ser molt popular en tot lo nostre reyne, no carix de gispa y de gracia, rahó perque 'l reproduím en aquestes fulles, y no de llorer ni de ròsa, sinós d' argilaga cambrona les més, que punjen y fan mal á qui les tòca, arrematant en la següent cansò:

Tindre la cúa de palla,
heu diém moltes vegáes,
sobre tot cuant ú mos tira
algunes estribataes.

Puix per bòns que procurem ser, sempre tením algun defècte ò falta que tractém d' ocultar, y cuant algú les trau á relluir, també mos sap mal y mos queixém en rahò.

Demá (el día de) ningú l' ha vist

Ni 'l vorá tampòch, pues això sòlament es atribut de Deu, qu' es etèrn y tot ho te present. Es este un modìsme

que a primera vista pareix una tontería ó bová, pero que si 's ficta en éll es molt significatiu y mol gran, com á que dona á entendre dasta ahon aplega la ignorancia del hòme y la gran miseria qu' el rodeja. Y á fí de que 'l tal modìsme sobre ser tan popular no 'l olvidém may, despues de copiarlo en este llòch, li cantarém la còpla de costúm.

El dia de demá, solém dir
que ningú l' ha vist jamay,
y jo dic que ni 'l voríem
encara vivint mil anys.

Pues si això fora, dònchs seríem iguals a Deu, lo qual es una blasfèmia sòls el pensaro.

Deu provirá pa calses, y no tenía cames

Qu' es lo mateix que no demanar res ó demanar un imposible, pues no tenint cames, ahon se pòsen les calses, ¿pera qué demanar calses, si no tenía ahon posarles? Y aixó demòstra la tontería dels que demanen á Deu y no saben lo que demanen, y despues se queixen de qu' el Nòstre Senyor no 'ls concedix res. ¿Cóm els ha de concedir si no saben demanar ni lo que demanen? Y donát cas que ho sapien, ¿saben si els convé lo que demanen? Fa Deu, pues, be de no concedirmos més de quatre vòltes lo que li demaném, perque sería perjuí pera nosatros si mos ho concedira. Y per això qu' este refrá tan conegút en la nòstra regió te més mèrit del que aparenta, l' ham colocát en este puesto y li dediquém la copla consabuda:

Si á Deu demaném pa calses
sabent que no tením cames,
¿no 's una burla que fem
d' Ell y de les sehues gracies?

En efècte; y per lo tant, quant demaném una còsa, posém ans ó despues la condició si mos convé ó no que mos la done, segur qu' així no errarém.

Dia (bòn) tinguen els pòbres,

qu' els richs ya s' el proporcionen. Este modìsme tan popular en la vega de Valencia, el deprenguérem fará més de cinquant' anys d' una senyora qu' el copiá d' uns llauradors. Y com al mateix temps qu' es veritat, te tanta gracia y tanta gispa, volém que també el saborejen vostés á vore si li tròben el gust que li trobém nosatros. En concèpte nòstre revèla molta gramátiga parda en los que l' inventaren, que no deixaríen de fero en l' *estudi*, que dihuen élls al quarto dormitòri, ahon es calfen el cap y maduren els seus pensaments, y per això despues cada paraula que parlen es una sentència. Per esta rahó ham apuntát así el tal modìsme, tret p' els *parrachs* ó *esclafatarròsos*, com els dihuen en la capital, y á propòsit pera anar anotát en estes ginjes y marranjes ó qüento de qüentos, y mereixedor de la copla que va á continuació:

Bòn dia tinguen els pòbres,
dihuen tots els llauradors,
qu' els richs ya s' el proporcionen
sense pendre grans calors.

Pero encara que son richs, no 'ls manca sarna pa rascarse, ni cuydados ni maldecaps qne pasar, y atres cosetes que no 's conten. ¿Que tenen més qu' els pòbres? ¿que menjen y visten millor y es divertixen més? En canvi tenen més perill de condenarse.

Dia (bòn) mos done Deu

Es el saludo qu' els verdaders catòlichs acostumen donarse per lo matí, á diferència dels atres que no nomenen pera res al Nòstre Senyor, com si Ell no influira en totes les còses y no disponguera dels dies bòns y mals, alegres y trists. Tots els del mon respèten més la sehua relligió y la guarden millor que 'ls cristians o católichs, sobre saber éstos que profesen la relligió única verdadera; es una còsa provà y que fa pòch favor als verdaders

creents, els quals dehuen tindre present que Deu es mostrará molt rigurós en los que no 'l respèten y reverèncien com mereix, castigant en este mon y en l' atre, sobre tot als que no observen el seus Manaments y cumplixquen sa santísima voluntat. A fí, pues, que tots, nosatros els primers, recordém sempre estos consells y els practiquém, els posém así, cantant la copla que diu:

Bòn dia mos done Deu,
diu tot el que vol honrarlo;
pero el que 's verdet com l' herba
s' afronta de nomenarlo.

Mes en este mon tot pasa, pero en l' atre no pasará, pues Deu es molt misericoriós pero mol just també.

Dia de molt, vespra de no res

Això sòl sosuir a lo millor en lo mon, pues com l' hòme no 's en res perfècte, sinós qu' está ple de imperfeccions, parla ó promet moltes còses y al fí cumplix les que pòt cumplir ó ninguna. Per lo demés, este modìsme ó lo que siga, no 's estrany que pase de teuláes en avall, donada la condició humana; tiremli, pues, al remát d' estes pòques ralles la seguidilla de caixò:

Dia de molt,
vespra de no res,
es pròpi del hòme
que promet no mes,
y no conta abans
en lo pòch qu' éll es.

Perque si contara en la miseria qu' el rodeja y en la pols á que ha de vindre á parar el seu còs, no formaría eixos castells en l' ayre que á vegáes alça.

Dies (els) més grans del any

Tots los dies son sants y bòns, com á dispòsts y ordenats per Deu, majorment pera les persones qu' están en gracia y amistat d' Ell; pero entre 'lls sobrixen tres, que son: *Dijòus Sant*, *Corpus Christi* y *l' Asenció;* el

primer, per haver Jesucrist celebrát la incomparable y magnífica *Cena* ó *Sopar* en companyia dels seus deixebles ó discípuls, en la qual consagrá el pá y el ví, convertintlos en lo seu Santísim Còs y sa preciosísima Sanch y donatlos dempues per primer vegada la Comunió á tots élls; el segon, per celebrar la Esglesia Católica l' aniversari d' aquella Cena, ó siga la institució de la Sagrada Eucaristía, y el tercer, per haver verificát el Nòstre Senyor la sehua admirable Ascensió al Cèl dende lo alt de la montanya del Sínai á vista de la Mare de Deu y dels seus apòstols y discípuls. ¿Y qué més podríem afegir nosatros a lo dit en les pòbres línies anteriors pera enaltir eixos dies tan celebráts? Pues res, com no siga entonar l' antiga y popular copla castellana, si be traduida á la nòstra parla regional:

Tres dies hia entre l' any
relluint mòlt més qu' el sòl;
Dijòus Sant y Corpus Christ
y l' Ascensió en un vòl.

Y eixa pujada ó vòl es la que nosatros devém procurar que siga felís, pera que mos pòrte al Cèl á vore cara á cara al Nòstre Senyor, ya que no tinguerem la ditja de vórel así en la tèrra.

Dies iræ, dies illa

El qu' es tonto s' espavila. Així traduía un aprenent de lletí eixe primer pèu de la *Sequència de difunts*, y així continúen fento tots els que ho han tresformat en modìsme valenciá tan bonica com tremenda introducció. ¿Qué no trabucará el carácter nòstre tan donat á la guasa? Pues per això á sòles, y per la sombra que te dita traducció, mos ha pasát pel cap ficarla en este *mare magnum* de còses rares de la tèrra del Gè, afegint la cansó de rúbrica:

Dies iræ, dies illa,
el qu' es tonto s' espavila;
si busquen vostés trellat
el trobarán en lo gat.

Y vaja de desficaci, podém anyadir ara; pues estes còses estrambòtiques no tenen més gracia que la que cada ú els vòl donar.

Dinés (donar els) de pul en pul

Este refrany es molt corrent en los pòbles de la Marina y vòl dir donar dinés á pòch á pòch y en curta cantitat, com sòl sosuir á les dònes casáes y a les criades, que casi sempre els donen molt tasats pera anar á fer la compra diaria ó comprarse ròba y demés enredros que elles necesiten pera casa, pues com les dònes generalment no saben lo qu' els dinés còsten de guanyar, perque moltes no van á treballar á jornal, els hòmens tenen la quimèra de que s' els gasten masa á presa, y tot es dirlos: *Pareixeu el govern que sempre está demanant.* Mes elles á vòltes se rihuen y atres s' estoren y ho prenen á mal, callant al últim y deixantho estar p' els gastos, que es com convé pendre totes les còses d' este mon pera no patir tant y eixercitar la pacència. Per això li ham dirigit les presents línies al tal refrany y pera darreríes li entonarém la copla de rúbrica:

Donar còses pul en pul
es donar pasta als pollets,
cridantlos d' eixa manera
mateix al grans qu' als giquets.

Puix així com cridém als gats dientlos *mix, mix,* als gosos *gijo, gijo,* y á les gallines *tita, tita,* així també diém als pollets *pul, pul;* y d' ahí deu vindre eixe refrany.

Dinés (els) y els botons, son pera les ocasions

Ningú que tinga nas en la cara podrá enjamay negar la veritat d' aquest refrany popular y usat en tot lo nostre reyne, y en tot y en això cadascú deu pensar com se gasta els dines y aprofita els botons ó mansanetes, pues si malgasta y derroja uns y atres, vindrán ocasions en que quiçá no tinga ni dinés ni botons pera eixir del apuro, y

en eixe cas entra la moderació en saber gastar, perque *hia més dies que llonganices,* segons diu un refrany, y *el dia de demá ningú la vist,* com diu un atre. De mòdo que no 's tot plá, com dihuen alguns tontos, sinós que hia també molts alterons y moltes costeres, y convé mirar be per ahon va ú. Per això, pues, y a fí de que tingám present aquest refrany, li ham tirat les presents ralles y á continuació li facturarém la cansó de tanda:

Els dinés y els botons, diém,
que son pa les ocasions;
pero com estes son tantes
convé tindre precaucions.

Pues convé guardar el ciri y no gastarlo tan á presa no siga còsa que cuant necesitém la llum mos quedém á fosques, y bòna nit, cresòl.

Dirli á ú l' anvérs del pòrch

Es tractarlo de indecent, de animal y de lo pijor qu' es puga tractar á una persona, sense meréixero per supóst, y per lo regular tots els que tracten així als atres, mereixen qu' els tracten á élls més málament. Pero aixina va 'l mon y anirá funs que Deu l' acabe, perque *omnis homo mendax,* com diu la Sagrada Escritura, y la cabra sempre tira á la sèrra. Per això nosatros, volent qu' este modìsme no 's quedara en lo tinter, l' ham tret así á relluir y ara li cantarém la cansó de conte:

Dirli á ú l' anvérs del pòrch
es tractarlo de vaqueta,
de lo més ruín que hia
entre 'ls marròchs y en la Meca.

De mòdo que ya no 'l pòden rebaixar més de lo qu' el rebaixen al tractarlo d' eixa manera. ¡Vaja una caritat!

Dòl (el) en la mánega esquèrra

Consistix en una tallaruca de merino, de uns quatre dits d' ampla, cosida més amunt del colse, y es senyal de dòl pera el sugècte que la pòrta. Per lo regular la usa la

gent treballadora ó que te pòchs recursos pera ferse un trage negre; pero es una mòda jocant, que, á part de lo pòbra y ridícula que resulta, revèla pòch afècte y pesar al difunt ó difunta per qui se dú. S' estila còsa d' uns coranta anys, y no sabém ahon s' inventá, si be sospejém que serien els francesos, que son mestres consumats pera traure mòdes, y mès ridícules. Per lo rara, pues, la posém nosatros en este nòu ensisám de totes herbes y li cantém la copla de costúm:

La mòda es una rodeta
que no para de rodar,
traentmos com á nòu ara
lo que adés era vell ya.

Y ho díem així, per no saber á punt ficto el temps que fa qu' es va traure eixa mòda del dòl p' els difunts.

Dòl (no 't burles del meu)...

que quant el meu siga vell, el teu será nòu. ¡Cuánt cèrt es l' arrematament d' este refrany, y cuánt present devém tíndrel en la memòria pera no olvidarmos d' éll enjamay!, pues la veritat es que el jorn manco pensat caurém en les garres de la mòrt y mos s' endurá al atre mon, y adeu totes les còses d' éste, inclús páres, germáns, parents, benvolents y amichs, funs que la trompeta del Juhí final mos resucite y en còs y en ánima mos reunim en lo vall de Josafát, ahon apareixerá presidit de la creu y acompanyát p' els ángels, Jesucrist, ple de glòria y magestat, pera juçgarmos á tots, bòns y mals, y al mateix temps justificarse el Nòstre Senyor de les imputacions que continuament li dirigixen els segons. Y com aquests articles de nòstra fe, contengúts en lo Crèdo, son veritats palmaries, que s' han de cumplir dempués del darrer día del mon, nosatros, penetrats d' elles, les mencioném así á fí de que ningú es burle del dòl d' un atre, ja que tots, uns més enjorn y atres més tart, ham de pasar pels mateixos trámits. Cantém, puix, en fí, la copla qu' está en caracte en tals circunstancies:

Ningú es burle may d' un atre
al vórel vestit de dòl;

pues uns pronte y atres tart,
tots mos ham de fer la còl.

Es dir, tots ham de morir, sense quedarsen ú tan sòls pera llavor, a fí de rebre dempues la tallá que hajám mereixcút per les nòstres òbres.

Dolor (el) de la sògra

Segons el Diccionari Valenciá, es el qu' es fingix ó aparenta y regularment dura pòch, com per eixemple el que reb ú quant tropesa ó pega un còlp en lo colse, la canella de la cama ó quansevòl atra part delicada del còs, qu' encara que 's sent pròu s' aplaca pronte y pasa. Este modìsme es conegút en tot lo nòstre reyne, y per ser jocant y espresiu l' ham copiat nosatros así, cantantli la cansó que li pertòca:

El dolor de la sògra se sent
pòch ó molt en varies ocasions;
pòch, quant els dos están en pau,
molt, si á sobint tenen rahons.

Pues lo que més li dòl a la sògra es qu' el gèndre no tire bé en la sehua filla; tot liu disimulará manco això. Avís, pues, als casáts.

Dolç (á ningú li amarga un)

Este modìsme, conegút hui 'n dia per moltes persones de nòstra regió, y pròu usát en la capital, ahon segurament s' inventá, es pòt aplicar á moltísimes còses, especialment favorables á sugèctes de totes clases y categoríes, á quins es tracta de realsar més de lo qu' están, sense atendre als seus mèrits personals. Y com generalment el dolç á tots agrada, per això se diu que á ningú li amarga; lo qual, encara que á primera vista parega una perogrullada, no deixa de tindre la sehua gracia y giste, rahó per lo que l' ham adoptát á fí de que figure en este amagacent, cantantli la cansó que li pertòca:

A ningú li amarga un dolç,
lo qu' es molta veritat;

mes no li prengám el gust,
que á dalguns els ha embafát.

Pues tots sabém qu' el dolç es malsá y que no convé abusar d' éll per les males consecuències que te.

Dòna ni bagasa, (qui no te)

ell mateixa s' apedasa. Tampòch no estém conformes en la primer part d' aquest refrany tan popular en tots los nòstres pòbles, pues en llòch de ser una dòna ruin ó perduda com la supòn y la pinta á la muller ó criada d' eixe *qui,* molt be pòden ser les dos, dònes de bé y honrades á més no poder. Lo que demòstra sobre tot l' inventor del tal refrany, es tindre en mal concèpte á totes les dònes en general, y per això les tracta de *vaqueta* á totes, com si entr' elles no ni haguera en tots los estats tant bònes y virtuoses ó més qu' entre els hòmens. Pero mos incliném més á creure qu' el tal inventor sería un guasó de primera y es burlaría pròu d' elles al donarlos el denigrant calificatíu qu' els dona, qu' es lo que mos ha mogút á posar en este puesto el present refrany, al que afegím la copla que li tòca:

Qui muller no te ni criada,
fa com el retor de Bollulla;
qu' es guisava y es servía,
y ho prenía tot de bulla.

Tenía rebáls de peròls y casòles en l' abadía; dempues de cada menjada els tirava al carrer, y quant se cansava de trastijar per casa, agarrava la octavilla y es divertía tocantla á la pòrta del carrer.

Donarli á ú pera peres

Significa, despues de maltractarlo de paraula á més no poder, mampéndrelo per son conte á punyades, galtáes, bascolláes y puntellons, de manera que l' aporrejen del tot, no deixantli part sana en tota la sehua persona, això si es hòme; pero si es dòna, ademés dels mateixos

còlps y revèrsos, la deixen casi sense monyo de tants tirons de grenya que li peguen y li fan tot el vestit á benes, deixantla casi nueta del tot; perque si 'ls hòmens en eixos casos son malicciosos y vengatius, les dònes es tornen fieres y dasta se menjaríen a les que cahuen en ses mans. Y vists ya els trists efèctes del present modìsme, arrematarém entonantli la copla corresponent:

Donarli á ú pera peres,
es fer mal de paraula y òbra
tants els hòmens com les dònes
al que pillen, pòbre ó pòbra.

¡Y vaja unes peres qu' els aguarden! ¡Y encara hia hòmens que dihuen que disfruten tant de vore barallarse ó renyir á les dònes!

Dumenge, el rey que 't penje

Eixe jorn es pera els cristians el més sagrát y digne de respècte de tots els de la semana, per haverlo Deu escollit y consagrat al seu servici y adoració, pues tots sabém qu' Ell despues d' emplear sis dies en la creació del mon, el sètim descansá, donant a entendre qu' en eixe jorn l' adorarem, el reverenciarem y li donarem gracies per havermos criat y demés beneficis que mos ha fet. Mes ¡quán ingrats som sobre tot els cristians, qu' en llòch de correspòndreli com devíem y Nòstre Senyor mereix, no guardém y santifiquém els díes de precèpte ni lo demés qu' Ell mos mana! Motius resobrats te, pues, pera queixarse de nosatros, al vore nòstra indiferència y desprèci, majorment sabent que si no mudém de conducta y li corresponém millor, pòt castigarmos en este mon y en l' atre. No hu prengám, pues, de broma ni á jacòta, no siga còsa que mos susuixca quant manco s' heu pensém lo que diu el present modìsme en lo siguient pareját:

Dumenge, el rey que 't penje;
vindrá la granòta en un pam de bocòta,
vindrá l' escolá en la creu en la má,
y et soterrará á tú y al teu germá.

Y clar es qu' en eixe cas si per desgracia eres tú del

número dels tontos y despreocupats, anirás a torrar faves al atre barrio per tota la eternitat. ¡Deu que no hu fasa!

Emigració (la)

Ans emigraven ó s' en anaven de Espanya els que havíen comés un delit, á fí de no caure en mans de la justicia; pero huí 'n dia á causa de la sequetat tan llarga que patím, families sanceres s' en van al estranger en busca del aliment que así no tròben, deixant desèrts els pòbles y plorant á llágrima viva els pòbres ancians, que quiçá no tornarán á vore ni als seus fills ni als seus nets. Es una desolació lo que actualment pasa en lo nòstre antich reyne abans tan floreixent y tan rich, y ara tan árit y tan pòbre. Mes confiém en Deu, que si apreta no ofega, com solém dir, y sobre tot sigám bòns, pera qu' el Nòstre Senyor no mos abandone del tot y tornóm á vore dies més felisos qu' els presents. Per la gran importancia que te al present la emigració ham volgút tirar así estes línies y dedicarli la copla que seguix:

La emigració es un mal
que devíen remediar
els que s' en van y els qu' es queden
eixercint la caritat.

¿Cóm? Pensanto millor els que traten d' anársen y reunintse en los que 's queden, estudiar el mitj de sostindres socorrintse uns als atres, anant davant, per supòst, el govèrn y els més pudients.

Escòles (les) del Ave María

Conten prodigis del método de ensenyança del senyor Manjon, fundador d' eixes escòles, y de lo molt que van propagantse de cada dia per ahon sevòl, sobre tot en los barris pòbres de les capitals, siguent ya famoses y molt celebrades les de la colònia de Benimámet, poblat de Valencia. Per això y p' el gòig que mos dona eixa ensenyança, modèlo acabat del verdader progrés, els ham dedicát les presents línies y la copla que seguix:

Les escòles conegudes
p' el nòm del Ave María,
moralicen deleitant
y fent be al pòbre huí 'n dia.

Qu' es precisament lo que més es necesita pera conjurar la crisis mundial que s' esperimenta.

Escòles (les) láiques

En una nació catòlica com es Espanya ¿no 's estrany que hiaja escòles láiques ó sense Deu? Y tan estrany com es, tot per culpa dels masons y judèus de Fransa, y més encara dels tontos dels espanyòls, que no mereixen haver naixcút en Espanya, ya que reneguen de sa mare patria y están venentla y deshonrantla. Be pòden, per lo tant, els verdaders espanyols, que son els catòlichs, treballar pera qu' eixos mals fills no sembren la ciçanya de les sehues anticatòliques dotrines en la nòstra volguda patria, pues sòls aixina conseguirán algun dia la victòria. ¿No traguerem en atre temps als mòros de nòstra península y els ferem tornar al Africa? Pues empleém els esfòrços y tingám la constancia dels nòstres antichs y traurém també á rabo de borrego als mortals enemichs modèrns que no busquen més que la perdició y ruína d' Espanya. Y ya que s' ham ocupát en estes ralles de les escòles láiques de nòstra patria comú y regional, els cantarém ara la siguient cansó:

Les escòles láiques
no vòlen á Deu;
tiremles pues fòra
ahon no tinguen veu.

O siga als desèrts y qu' es crien y eduquen com animals serrils y silvestres qu' es com vòlen viure.

Esquilát, (¿quí t' ha)

que orelles no t' ha deixat? Així s' acaba este modìsme tan popular com conegút en tots los nòstres pòbles, el qual se sòl aplicar sobre tot en los poblets de curt vehinát,

ahon per no haver barber ni barbería, les dònes mateixa, á falta dels hòmens, esquilen (com diuen á tallar els cabells) als seus giquets, fentlos el cap ple de tresquilons, qu' es una *risa* vore als pòbres nenes la faja que fan dempues d' esquilats. Y com dita operació la fan pròu á la llarga, y ademés á uns els esquilen á lo Roncali ó ben pelats, atres en cerquillo, com als frares, molts *á pan y toros*, y als que no, en polseres, resulta el conjunt una Història natural en giquet que fa baquejar de riures al que 'ls veu eixir tots junts de les faldes de ses mares despues de la esquilamenta. Com á còsa rara y curiosa, pues, la incloém en este llibraco, afluyxantli la siguient quarteta:

¿Quí t' ha esquilát, fillet,
que orelles no t' ha deixat?
—La graciosa de ma mare,
que te molta habilitat.

Y com no deixa de tindre rahó el pòbre gich, nosatros al vórelo com un poll eixít del hòu, acabém també per esclatar una gran rialla, contemplantlo en estat tan original.

Estació prehistòrica (la) de Requena

En la lloma dita *La Peladilla*, del terme d' eixa ciutat, venen practicantse escavacions desde l' any 1902, á còstes del propietari de la finca, En Sandali Iranço, haventse encontrat en aquell llòch cèndres, hòsos, restos d' animals, una calavera, molts testos de fanch cuyt, com peròls, casòles y escudelles de variades formes y tamanys, tots ells toscament treballáts; també s' han encontrat astes de cervo, punjonets d' hòs y de cuernos, serretes y estraletes de pedra, quixals de regular tamany, caragòls y pechines de mar foradades artificialment y moletes de pedra. Cuant les escavacions teníen uns sét mètres de llargaria y dos de fondaria, es descubriren dos covarjes ó simes, una de uns dos mètres de llarga per ú de ampla y fonda, y l' atra més chiqueta; la primera tenía les parets ben treballades en ferramenta y les dos estaven en comunicació. Ultimament s' ha descubèrt una garreta

ú òlla en molts grans de blat, dels quals ne te una porció el croniste de la provincia En Jusep Martineç Alòy. Y sense ficarmos nosatros en comentaris, com ham fet en atres antiguetats d' esta regió, ham copiat en la present òbra un estracte en nòstra parla de dita Estació, pel mérit prehistòrich y afició á estes còses, cantantli per remat la consabuda cansó:

Eixa Estació prehistòrica
de la ciutat de Requena,
mereix una escursió
en l' estiu ó primavera.

Sobre tot per vore els grans de blat conservát, después de tants sigles, intactes.

Estar ú en lo mon pa que haja de tot

¡Vaja una jarrá de mascro! dirá tal vòlta algun dotor de cuyna, d' eixos que creuen saber tant, que dasta vòlen donar llisons als abogats y notaris, pero així com s' aplica casi sempre este modìsme als bovos, simples y lelos, deu també referirse á eixos sabiondos infatuats, per tindre la gifladura de que saben més que tots, quant saben tant com tres burros junts. Per lo demés, el tal modìsme ó frase es relativament modèrn, estilantse molt entre 'ls estudiants; y com no deixa de tindre el seu mèlis, el posém nosatros en la present recopilació de còses rares y curioses, acabant per cantarli la copla que seguix:

Estar ú en lo mon, diém,
pera que haja de tot,
vòl dir que no mos fa falta
y l' han portat de rebot.

O siga, que sense pensaro ni donarse conte, está así, perque sí, prescindint de la voluntat de Deu, que dispòn de tot sense donar conte á ningú, com si l' hòme puguera prescindir en ningun cas del Tot Poderós. En fí, locures propies de la ignorancia y miseria humana.

Estátues (les) que hia en Valencia

Les principals son: les de la *Mare de Deu dels Desamparats* y de *Sen Pascual Baylon* en lo pònt de la Mar; la de *Sen Pere Pasqual* en la barana del riu front á Campanar; la de *Sen Tomás de Vilanova,* abans en la plaça del Socós y actualment en lo pati del paláu arquebisbal; les de la *frontera principal de la Sèu;* la de *Sen Martí* en la frontera principal de la sehua parròquia; les de *Sen Vicènt Ferrer* y *Sen Vicent de la ròda* en lo pònt del Real; la de la *Palletera* en lo colège del Patriarca y la del *Beato Joan de Ribera* en lo pati del mateix colège; la del *Angel* en la veleta del campanar del Carme, y les de la fajada de la sehua Esglesia, huí parròquia de Senta Creu; les de la frontera de la Esglesia de la Scòla-Pía; les de la fajada de la capella de Sen Domingo; les dels dos *Sen Vicènts Ferrer* y *Martre* en lo portal del carrer de son nòm y al present en lo musèu del Carme; la de *Flora* en la plaça de la Congregació; la de *Neptú* en lo jardí de l' Alamera; la del *Tritó* en la Glorieta; la del *rey Cárles III* en la fajada de l' Aduana; la de *Sen Andreu apòstol* en la frontera de la parròquia de son nòm; la de *Senta Ursula* en la fajada del convent de monjes de son nom; la del *Negret* en la placeta del seu nòm; la de *Senta Mònica* en la frontera del seu antich convent, huí parròquia; la del *Venerable Pare Joan Gilabèrt Jofré* en lo pati d' entrada del Hospital provincial; la del *rey En Jaume I d' Aragó* en lo jardí del Partèrre; la del *filòsof Lluis Vives* en lo claustre de la Universitat lliteraria; les de la fajada del Asil de Campo en lo carrer de la Corona; la de Esculapi, en la fajada recaent al claustre de Medicina del Hospital provincial y abans general, la del *pintor Ribera, el Espanyolet,* en lo jardí de la plaça de Sen Francés, huí de Castelar; y la del *marqués de Campo* en los solars de Sen Francés, actualment jardí del Parch. Y com casi totes elles tenen son mèrit artístich, mos ha pasat pel cap inclòureles así com una pròva més del nòstre amor y patriotisme á les còses de la terreta, cantantlos com á punt final esta quarteta:

Les estátues de Valencia,
aumenten la sehua fama

de illustrada y artística,
per dins y fòra d' Espanya.

Y ademés de relligiosa, á pesar dels molts elements estranys que s' han apoderat d' ella y la desacrediten en tots los sentits, encara que 'ls elements d' orde van imposantse y tornantli el sell primitíu.

Estiba (lo que hia en l') es peix,

que lo demés es peixquera. Així acaba este refrany popular, molt usát en la marina y les montanyes d' Alcòy, y també en la Ribera y en l' hòrta de Valencia, sustituint el nòm de *estiba* pel de *banasta* ó *còve,* que ve á ser igual; pues de totes maneres resulta veritat que lo peixcát es peix y lo que s' ha de peixcar, encara es peixquera. Y com el tal refrany es ademés una dotoría ó dotorería, com vullguen vostés, molt pròpia y corrent entre 'ls que la tiren de dòctes, per això nosatros l' ham copiada en este llibròt, que li ve com anell en dit, çantantli ara la cansó que li diu:

Lo que hia en l' estiba es peix,
que lo demés es peixquera,
com sòlen dir els dotors
que peixquen en l' Albufera.

O en cuansevòl atre punt, pues eixa gent lo mateix peixca en aigua qu' en sech; la qüestió es dotorejar pegue ahon pegue.

Estiuet (l') de Sen Martí

Es molt sabút y conegút de tots en la nòstra regió eixe curtet estíu, que ve á durar uns huit dies y escomença uns anys un jorn ó dos ans de la festa del Sant ó dempres d' ella, segons ve de baixa ó alta la temperatura; pero de totes maneres es notát ahon sevòl, per lo apacible y grat qu' es presenta. Y com vullga qu' es un fet que no falla nengun any, per lo curiós li ham donát cabuda nosatros en este llòch, entonantli per final la consabuda cansó:

L' estiuet de Sen Martí
ve tan á temps y es tan grat,
que tots el reben á gust
y ahon sevòl es celebrát.

Y això pròva que funs els sants influixen pera favorir á tots els habitants del mon, per més que molts d' estos no vullguen regoneixer ni agraixquen tals favors.

Estoreta (una) vella pa la falla de Sen Jusép, tío Pép

Es una costúm típica y molt valenciana, la d' anar els gichs cridant per los carrers de la capital, un parell de semanes abans de la festa del Sant Patriarca, y dient: *Una estoreta vella pa la falla de Sen Jusèp, tio Pèp*. Y per això els *Peps* y els que no son, tots contribuixen y fan lo que pòden pera conservarla més lluida de cad' any, com á entusiastes que son per eixes còses de la *tèrra*. Nosatros els alabém el gust, y en pròva d' això fem menció de la tal costúm en estes fulles, arrematant les pòques ralles que li ham tirát en la quarteta que ve á continuació:

Una estora vella demanen els gichs
pera la falla de Sen Jusèp;
¿quí será tan tacany que la negue
tinga ó no tinga el nòm de Pèp?

Pues com no siga algun foraster ó estrany d' eixos que no tenen tan sòls amor á la camisa que pòrten damunt, no 's fácil que susuixca en Valencia.

Estornuda (cada ú) com Deu li ajuda

O com pòt, qu' es lo mateix, pues si Deu no mos donara fòrces pera poder estornudar be, en un estornut mos quedaríem ofegats y ya habíem acabát en los torrons pera sempre; pero este modìsme ó refrá te un atra asceptació y es, que cadascú fa les còses conforme sab ó pòt y vòl, perque ademés de que tots no tenen els mateixos alcansos, ni hia alguns tan caprijosos, que basta que uns ho fasen com deu ferse, pera qu' élls ho fasen al revés.

De mòdo que cada ú fa lo que vòl de la sehua veu, si es que la veu no fa d' éll lo qu' ella vòl, com sosuix á la major part de hòmens y dònes. Deixemo, pues, per los gastos, y cada ú que s' apanye com puga o vullga, mentres que nosatros li cantarém el *gòri, gòri* al tal modìsme y de pas la cansó de marres:

Cada ú estornuda, diuen,
com Deu li ajuda;
uns pensant en la sega
y jo en la batuda.

Pues cada ú es duenyo de pensar en lo que més li convinga, con tal de que no falte al Nòstre Senyor.

Estudi (l') dels llauradors de Valencia

Eixe nòm donen els tals llauradors al quarto ahon dòrmen, qu' es ademés pera élls el llòch en que maduren les sehues idees y pensaments en companyia de les mullers, y per això discurrixen y saben tant, especialment elles, qu' en quant á espavilades, discretes, garboses, aseades, curioses y ben paregudes es pinten á sòles, com solém dir. Per totes eixes bònes qualitats y sobre tot relligioses en quant cab, ham volgút nosatros presentar á élls y á elles com á modèlos en estes lligendes, dirigintlos la cansó antiga que diu:

Valenciana fon ma mare
y mon pare valenciá,
la gica que jo festeje
valencianeta será.

Pues la patria gica may es deu olvidar, encara que alguns paisans l' olviden á ú, perque la casa ahon naixquérem te gravada la nòstra imatge dins d' ella y no 's pòt borrar.

Fals (ser més) que l' ánima de Judes

Que equival á ser fals del tot, pues referintse com se referix eixe modìsme al desgraciát apòstol de Jesucrist, el traidor Judes, no cab ya més ingratitut y falsetat en

un hòme, que la que cometé éll en lo seu mestre, venentlo per trenta monedes al seus enemichs; en tot y en aixó, si Judes s' havera reconegút y li havera demanát perdó, Jesucrist, tot entranyes de caritat, de segur que l' havera perdonát, com perdoná á Sen Pere dempues de les tres negacions, y el miserable no s' havera condenát ni estaría patint en l' infèrn. No imitém, pues, als falsaris y traidors, que casi tots tenen mal fí; y ya que ham posát el tal modìsme en estes planes, cantemli per remát esta cansò:

Ser més fals, diém á lo millor,
que l' ánima del traidor Judes;
y es presta este cas més á plorar
que no á gastar bromes y bulles.

Perque el que de veres ó de jança les gasta, no trata cérts asunts y còses en la mesura y respècte que 'ls hòmens prudents y de cajaça acostumen tratarlos.

Fam (enganyar ú á la)

Com tots sabém, es pòt enganyar de moltes maneres: cantant, reçant, dormint, ballant, treballant, bevent aygua, ví ó algun atra beguda; pero per això ella no 's contenta ni s' aplaca si no menja pròu el que la patix, lo mateix qu' el que te sòn, si no dòrm tambe pròu de una. Voler enganyar al còs quant patix de alguna còsa es ferlo patir més encara, y lo millor es donarli lo que li manca y *sansacabó*. Y per eixa rahó posém así este modìsme, á fí de qu' el tinguen present els interesats, cantantli nosatros esta cansó:

Enganyar la fam no 's pòt
més que saciantla menjant,
no donantli embusteríes
que van arrere y no avant.

Pues en totes les còses lo més segur es anar al grá y no á la palla, qu' ésta no fa bòn ventrell ni engordix tan sixquera á les cavalleríes. Enténgueno be.

Fam (la) no te lley

Ni pòt tíndrela, perqu' es filla de la necesitat absoluta, que no te espera ni retrás; y per això el famolench pòt pendre lo precís y justet pera no morirse de fam, en cas de estrema necesitat qu' ho demane y no liu donen. En bòna moral eixe cas está previst y admitit, y en tot y en això, á ú que 'l pillen furtant un raím, per eixèmple, el tanquen en la presó per lladre, perque la lley humana no distinguix si el que l' ha furtat hua fet per necesitat ó per vici. Y com eixe modìsme ya no te més llanços, acabarém estes ralles en la copla de costúm:

La fam no te lley, diém,
y es una gran veritat;
pero alguns mòren de fam
per falta de caritat.

Apiademse, pues, del pòbre famolench, y no presenciarém la trista escena de vore morir á ú de pura necesitat.

Fam (més) qu' un mestre d' escòla

Este ha segút sempre el refrá popular y corrent en los nòstres pòbles respècte als mestres de primeres lletres, tenintlos tots llástima y compasió al vórelos patir de necesitat, per estar pòch y mal retribuíts, unes vòltes p' els ajuntaments y atres p' el govèrn; pero actualment no pòden queixarse dende que s' els h' aumentát la dotació y còbren relligiosament els primers díes de cada mes la sehua paga. De mòdo qu' els mestres y les mestres están huí 'n dia d' enhòra bòna, de lo que nosatros mos alegrém moltísim. Y en pròva d' això els ham tirát este párrafo y la copla que seguix:

Més fam qu' un mestre d' escòla
díem abans nosatros y tots,
páres y fills, gèndres y nòres,
cunyáts y cunyades, aueles y nebots.

En una paraula, tot lo mon, perque tots en general sentíem qu' els pòbres mestres foren tan pòch atesos y considerats.

Faves (entendre) per llantèrnes

Ó una còsa per atra, qu' es precisament lo que susuix als sorts, que tot ho entenen al revés; y d' ahí eixe modìsme ó dijo popular y conegút en les montanyes d' Alcòy, que s' els dirigix als que patisen de sordera, y á quins ham volgút nosatros tirar estes ralles y ara cantarém la copla qu' els correspòn:

Entendre faves per llantèrnes
es própi d' els qu' están sorts,
que com no senten les còses
les comprenen de rebot.

Ó al endergue, qu' es lo mateix, que vòl dir contestar á burro barra lo que s' els antoixa ó pòden guipar.

Femellám (el) ó femenisme

Es tan gran el número de les dònes que hia huí 'n dia, que molt be podém aplicarlos eixe sobrenòm, lo mateix qu' una mare els día á la catèrva de giques que tenía; y com son tantes en lo mon y ya no caben en los convents, pareix que vullguen manar dels hòmens, y no contentantse en ser directores de colègis y mestres de costura, aspiren á diputades, senadores y ministreses, com está susuint en Ingalatèrra y en los Estats Units d' América. De mòdo que al pas que van les còses, no sería estrany qu' al últim conseguiren lo qu' elles desitgen. Per si acás arriba á vènit eixe dia, nosatros ham pres nòta así dels tals desitjs y pretencións y volém cantar esta cansó:

El femellám ó femenisme
crida l' atenció y s' imposa;
tinguen els govèrns cordura
qu' es més que seria la còsa.

Y en llòch de dividirse y subdividirse en partits que esplòten a les nacions, que manen en prudencia, moralitat y justicia.

Fer ú sos fets

Es igual que *buydar el cendrer, fer de la bú, amagar les espardenyes, fer de còs, desocupar el ventre y c...;* lo que es qu' els valencians, com vehuen qu' es una faena tan precisa y tan pròpia de tots, com á que ningú la pòt fer per un atre, s' han congraciát en donarli molts nòms, que ben mirát s' els mereix. Y d' ahí ha resultat el modìsme dalt apuntát, sòls popular y conegút de tots nosatros, encara que tot lo mon coneix la operació y la bateja á sa manera, tant entre cristians com entre 'ls que no son. Pera que, pues, no mos empudegue els nasos la sehua mala olor, acabém de presa y corrent estes ralles y cantemli de repent la cansó convenguda:

Fer sos fets á c... dihuen
en lo reyne de Valencia;
y ben pensat, el modìsme,
te entre tots la preferència.

Pues resulta el més apropiát pera disimular el fet que dona tants ascos y escaramells á les persones delicaes y fines, per més que casi tots los dies els repetixen.

Ferrer (en casa del) gavinet de fusta

Així sòl sosuir en les cases dels oficials de totes clases, en les que per descuyt y perea no tenen les alaixes, mòbles y trastos pròpis del ofici pera el servici de casa, per la gola que tenen regularment de tocar fèrro de tot lo qu' els parroquians van a comprarlos. D' ahí el modìsme ó refrany que copiém al principi, qu' es popular y sabut en tots los pòbles del nòstre antich reyne, encara que 'l dihuen en castellá, y el que nosatros traduím en la llengua de la térra, cantantli la cansó que li acomòda:

En casa del ferrer, diém
qu' els gavinets son de fusta,
pa qu' el contrast jòque més,
sobre tot en gent adusta.

Que generalment es la que nòta y critica més, donant sempre enseguida les faltes y bònes.

Fèrrocarril (el)

Entre 'ls grans invents modèrns, el fèrrocarril es pòt dir qu' es el més asombrós, important y progresiu de tots, pues á éll debém la desaparició de les distancies que separen uns pòbles dels atres, la facilitat de comunicarmos d' un cap al atre del mon y el gust, que no te comparació, en tratarmos tots com si fòrem una sòla familia; el telégraf, teléfon y demés invencións, com el bafor, sinematograf y atres, sobre ser també prodigioses, no son considerades sino com aplicacions de la electricitat que huí mos fa volar per mitj del aereoplá y tal vòlta demá mos fará asistir á infinitat d' espectacles maravellosos y desconeguts, com quizá siga el darrer la fí del mon, que segons les senyes no deu tardar ya molt. Y com vullga qu' el fèrrocarril es ya universal y tots teným part en éll, nosatros ham volgut parlar d' éll en este punt, dedicantli la cansó que corre del seus amos en la Marina:

Eixos del fèrrocarril
han comprát una romana,
pera pesar els dinés
que guanyen en la semana.

Atres dihuen que *ròben*, mes creém que lo que no 's pòt provar manco es pòt dir, y per això suprimím eixa paraula bojornosa é injuriosa.

Fes lo que yo et dich, y no fases lo que yo fas

Aixina ho dihuen eixos hòmens soberchs que crehuen que tòquen un dit en lo cèl de bòns qu' es fan á sí mateixos, quant son uns verdaders hipócrites, ó uns sepulcres blanquejáts per fòra y per dins plens de cuchs y corrupció, com día Jesucrist dels escribes y farisèus. Eixa clase de persones, que abunden més de lo que pareix, saben ocultar les maldats é injusticies que cometen y publiquen les pòques òbres bònes que fan, no més pera qu' els alaben y els tinguen per bòns, pero guardemse d' élls y no 'ls cregám, que mos enganyarán com á ginos

y mos llançarán á pèdre. Tal ha segút l' objècte de posar así á la vergonya als tals modèrns farisèus, á quins cantarém ara la siguient cansó:

Germá, fes lo que yo et dich
y no fases lo que yo fas,
sinós serém mals els dos
y á mi 'm desacreditarás.

Lo qual vòl dir que tenen més pòr als hòmens que á Deu y fugen de pèdre la capa de sants que pòrten, com si pogueren fugir de les mans del Nòstre Senyor qu' els ha de juçgar lo mateix que á tots.

Festes (les) de carrer

Abans casi tots els carrers de les ciutats y dels pòbles del nòstre reyne estaven dedicats á un sant, y d' ahí les festes que 's feen tant relligioses com profanes cad' any en tots élls; pero la revolució de 1869 al manar retirar els retaules ó quadros de imágens que havíen en les fronteres de algunes cases, matá les festes de carrer y de pas la devoció als sants titulars que tenien moltes familiés piadoses. Així han pasat més de 30 anys, perdentse en la capital funs la memòria de totes elles, llevat de la del carrer de la Tapinería que seguix celebrant en la Esglesia de Senta Catalina la festa del milacre del *Mocaoret* á Sen Vicènt Ferrer, y la del *Sant Bult* en lo carrer del mateix nóm. Mes el carácter bullanguer y festiu dels valencians no pòt pasar sense festes, y fa uns quants anys les va celebrant de nòu en alguns carrers, encara que del tot profanes, pues se reduixen á dos ó tres nits de fer revel-la ó serenata una banda, omplintse el carrer de gent jove, que arma una gran confusió de crits, bulles, balls y una traca final. Estes son les festes de carrer huí 'n dia, y á fí de qne tots tinguen noticia d' elles, ham tirát nosatros estes pòques ralles, les quals tanquém en la seguidilla que diu:

Les festes de carrer
eren abans relligioses,
obsequiant al Sant primer
y dempues á les persones.

Pues feen un altar al Sant, un entaulat pera la música, adornaven de florero tot lo carrer y solíen durar 3 ó 4 dies.

Feudalisme (el) y els senyors feudals

El feudalisme vingué al desmembrarse del tot l' Impèri romá y formarse en Europa els diferents giquets Estats que s' el repartiren; com els bárbaros del Nort que l' arrasaren y el destruiren, constituiren reys als seus quefes, y éstos eren tan fluixos y débils al principi, no tingueren més remey que repartir entre 'ls generals més distinguits gran part de cada reyne, pera qu' estos reyets els ajudaren en cas de guèrra en atres Estats; d' ahí els virreynats, principats, condats, viçcondats, ducats, marquesats, baroníes y senyoríes que tan de poderíu alcançaren dasta rebelarse contra el rey, y moltes vòltes ferse la guèrra ells entre 'lls. Huí 'n dia no queda ya més qu' el nòm honoríﬁch de tots aquells estats senyorials, conservantlos alguns privilegis, com el patronat sobre les parròquies dels respectíus distrits antichs. Pero es tal la set que te l' hòme de figurar, que dasta hia qui paga un dret al Govèrn per adquirir eixos títuls honoríﬁchs. Per la importancia, pues, que tingueren els senyors feudals y la curiositat que el pòble ignorant te de sabero, s' ham permitit nosatros posar estes quantes línies, per si ve un dia que desapareix la sehua memòria, cantant per remat la consabuda cansò:

El feudalisme en Euròpa
tocá de mal y de be;
pero com era cristiá
á la Esglesia engrandeixqué.

Díguenho les suntuoses catedrals gòtiques qu' encara s' admiren en casi totes les ciutats del continent y les moltes Esglesies qu' en sos Estats alçaren de pèu y embelliren els senyors feudals.

Fí (la) del mon

Segons les traces y els senyals de huí 'n dia, no deu tardar a vindre eixe gran aconteiximent, deixant a un

costat, per supòst, la voluntat del Pare Etèrn, únich que sab el dia y hòra en que aplegará, com digué Jesucrist als apòstols quant liu preguntaren. Mes juçgant nosatros de teulaes en avall y vist el estat present de la societat, o siga de les sehues costums tan depravaes e inmorals, la set de enriquirse tots pera poder figurar, gojar, divertirse, menjar be y vestir millor, sense aplicarse a treballar, y mirant el treball com una còsa bojornosa y denigrant pera la dignitad del hòme, en llòch de una ocupació honesta y profitosa imposada per Deu en pena del pecat del Paraís terrenal, a fí de evitar la ociositat y refrenar els vicis y les pasions. Vist tot asò y además el canvi, en part, de les estacions del any, en que fa fret quant devía fer calor y al reves, les grans catástrofes que casi a diari susuixen per mar, per tèrra y dasta pels ayres, ocasionant moltísimes víctimes, desgracies y pèrdues materials enormes; còses totes estraordinaries y rares a més no poder, y sobre tot, eixa apostasía general de les nacions y més encara eixa guèrra obèrta del masonisme y judaisme contra la Esglesia católica, ¿quí no dirá que son síntomes de que estém en ple reynát del anticrist, o al principi del fí, com aseguren els hòmes pensadors, això sense contar l' actual guèrra europea, que tants estragos fa, tantes víctimes sacrifica y tants millons costará? Per això, pues, que nosatros tambè som del mateix pareixer, volém que conste en estes planes, dedicant á eixe asunt la copla que ve:

Que la fí del mon s' acòsta
ho pròva l' estat present,
l' apostasía y la guèrra
que á Deu li fa la gent.

Aixina opinen molts, per més que no pugám asegurar quant será, perque 's un secret que Deu s' ha reservat y sòls Ell sab quant será. Per lo que puga vindre estigám preparats y sigám bons.

Finestra (no haver vist may c... en)

Es referix este refrá popular, usát en los pòbles de les montanyes d' Alcòy, als que pareix que tot els vinga de nòu y ho estranyen, dotorejanto á mès no poder, fent

moltes preguntes en grans figures y menèus, y pegant grans bracilláes, com si estigueren simples ó abováts y no 'n haveren vist may de més gròses. Eixa clase de persones abunda pròu en tots los pòbles giquets, especialment entre les dònes, pero no perque pasen per verdaderes boves ó asimpláes, sinós perque fan eixe paper, y son lo que solém dirlos *sorritontos* ó *sorritontes*. Y com ya no dona més de sí el tal refrá, acabém así estes ralles y apliquém la copla consabuda:

No vore c... en finestra
es pròpi del que no mira,
pues el que alça els ulls al Cèl
sempre veu algo ó atisba.

Ó siga, de nit les estrèles, si no está núvol, y de dia el sól si está clar ó ras. ¿Están vostes en lo conte?

Fòch (el)

Es ú dels quatre elements creats per Deu pera servici del hòme y dasta del animals, pues en l' ivèrn mos calfa y en tot temps còu el menjar; pero devém lliurarmos d' éll quant se desbarata y pren masa còs, com sosuix en les cremes ó incèndis, en qual cas dona pòr y es molt perillós acostarse á éll. Per la utilitat, pues, que mos repòrta li ham volgút tirar estes ralles y dedicarli el antich modìsme tan popular dasta entre 'ls castellans que díu:

Media vida es la candela,
pan y vino la otra media.

El qual, traduit al valenciá, vòl dir:

El fòch es mitja vida,
el pá y el ví l' atra mitja.

Qu' es lo que digué un amich aterit de fret, después d' haverse calfát, y lo que li contestá l' atre después de ben sopát. De mòdo que si aquéll estigué oportú, éste encara li guanyá.

Fòch de canyes, fòch de banyes

Cèrtament qu' es així, pues una còsa tan frágil com es la canya, encara que s' en ajunten un garbò d' elles pera

fer una fogata ó falla, que diuen en Valencia, no s' arribará á calfar el qu' estiga gelat per la pòca consistencia qu' elles tenen. De ahí el modìsme que s' els aplica, tan popular en la comarca d' Alcòy, al que nosatros li ham tirat les presents ralles y la cansò siguient d' ordenança:

Fòch de canyes, fòch de banyes,
díen abans els nòstres vells,
perque com dura tan pòch
no soflama ni els cabells.

Qu' es lo únich que pòt fer al que s' acòsta masa á éll, de mòdo que *ni pincha ni corta,* com diuen els castellans.

Folíes (les) y els romanços

Les primeres son coples en valenciá a mòdo de seguidilles, que se canten y ballen encara molt á presa en les montanyes d' Alcòy, y els segons son relacions noveles-ques de sosuits y personajes llegendaris, en pròsa ó vèrs. Uns y atres estaven abans molt en bòga, pero huí 'n dia han decaigút casi del tot, y sòlaments el póble pòch ilustrat es el qu' els llitj. Com un recòrt, pues, de lo que foren els indiquém en este llòch y els dediquém la siguient cansò antiga:

En folíes y romanços,
senyores, jo 'n sé un cabas;
çafanòries com la cuixa,
girivíes com lo bras.

En la qual es veu el pòch trellat y la ninguna sustancia que tenen els relaixos y les lligendes que tant de gust li donen al pòble indòcte, especialment a les dònes y més jòvens.

Força (á la) no hia resistència

Segons y conforme; si la fòrça es major, no 's pòt resistir, pero si es menor, creém que sí; mes com la fòrça sempre s' enten qu' es major que la resistència, en este

sentit no 's pot resistir, y per lo tant no hia resistència pera ella. Asò es clar com l' aygua y no admet discusió de ninguna clase; y siguent així, ya no cal mallar més sobre el present modìsme, al que per eixir pronte del pas li aplicarém la cansó d' ordenança:

A la fòrça diém tots
que no hia may resistència;
mes el qu' es tosco y s' empenya,
te que portaro a l' Audiència.

Ahon els senyors curials, que no busquen més qu' als que tenen gust de topetar en pedra, els donen per la corrent, pelantlos y repelantlos del tot funs que s' els deixen aixerretats ó com el gall de Moron, sense plomes y caquejant.

Fòrça (á la) va 'l mòro á Misa

Este modìsme, tan popular en lo nòstre reyne, ve segúrament del temps dels morischs, els quals encara que s' havíen batejat, sòlaments anaven á Misa la major part d' élls quant no podíen escusarse, lo mateix que fehen en totes les práctiques relligioses de la Esglesia católica, que per això el rey Felip II y el patriarca, virrey y arquebisbe de Valencia el Beato En Joan de Ribera els espulsaren d' así, en vista dels escandalls y profanacións que á diari cometíen contra la nòstra relligió. Y clar es que venintlos als dits cristians nòus tan á repél el anar á Misa, es pòt dir que anaven á ouirla a la fòrça, qu' es lo que supòn el tal modìsme, al que ham tirat estes ralles y arrematém en la cansó que díu:

A la força dihuen va
el mòro á Misa,
y per això se gita
dalt la palliça.

Y així dormía y no 'l denunciaven a la justicia ni tampòch el castigaven. ¿Están vostes en lo conte? Ya eren bons truans.

Fundador (el) del Hospital de Valencia

Fon el valenciá, Venerable frare Joan Gilabèrt Jofré, mercedari, naixcút en l' any 1350, siguent son pare abogat de gran reputació, y sa casa situada en l' actual peixcatería. Desde gich frecuentava els Sacraments, dedicantse á la oració y siguent molt estudiós y obedient á sos pares. Per consell del confesor cursá en Llèyda el dret canónich y es graduá de llicenciát, fent allí amistat en son paisá y parent Sen Vicènt Ferrer, y als 18 anys torná á sa patria y prengué l' hábit de la Mercet en lo convent del Puig. Ordenát de sacerdòt, es dedicá á la predicació, aplegant á ser el més celós predicador del seu sigle. A pesar de sa humildat, tingué que aceptar les encomandes de Montblanch, Barcelona y Llèyda, en quals punts predicá ab molt frut, pasant dos vòltes al Africa y despues á Granada com á redentor de cautius. Atres oficis y comisions importants desempenyá en la Orde, dasta que desijant retirarse al seu convent del Puig, obtingué llicència del General, siguent treslladát á la encomanda de Valencia, á instancies del bisbe En Huch de Bagués, y á son cèl deu la ciutat la fundació del Hospital general, huí provincial, y la de la Confrería dels Ignocents y Desmamparats. Incansable en la predicació, de cada dia creixía son cèl pera guanyar ánimes á Jesucrist, y dolentse de vore tans mòros y judèus en Espanya, s' uní á Sen Vicènt Ferrer, anantsen els dos á Italia, ahon estigueren predicant funs que tornant á Espanya, predicaren en Castella, Murcia, Oriòla y atres punts, convertint á moltísims mòros y judèus. Predicant els dos en Salamanca en la sinagòga dels judèus, baixá sobre 'lls una porció de creus, y al vore este prodigi, demanaren y reberen molts el batisme. Finalment, despues de despedirse en Borgonya de Fransa de Sen Vicènt, qui li digué qu' era voluntat de Deu que anara á morir al seu convent, al aplegar á la vista del Puig tocaren les campanes per si sòles, espirant als pèus del Comanador en la mateixa Esglesia, dempues de saludar al Santísim Sacrament y de adorar á la image de la Mare de Deu, en l' any 1417 y 67 de sa edat. Asistí á ses exèquies el bisbe, y son cadavre esposát 12 dies á la devoció de la multitut

de fiels, s' encontrá incorrupte y sansér en 1585, y lo mateix está huí en l' almari de les relliquies de la sagristía, ahon fon depositát. Els valencians agraits á sa memòria li dedicaren anys arrere la estatua que s' alça en lo pati del Hospital, per més senyes de pòch gust artístich y manco inspiració. Y en atenció á les virtuts é importancia relligiosa com patriòtica d' este Venerable, ham cregút nosatros oportú dedicarli les presents línies biográfiques en la copla que les acompanya:

El que fundá l' Hospital
mereix nòstres simpatíes,
pues fon un bòn patriòt,
lo que no hia en nòstres dies.

Y eixa clase de hòmens manquen huí 'n dia, en que abunda tant l' orgúll, presunció y vanitat. Tot lo contrari de lo que tenía el Venerable Jofré.

Galimatíes (els)

No teníem pròu en los molts nòms francesos que venen á embrutar y corrompre la elegant y bonica llengua espanyola, més completa que totes les d' Europa, y sòls mancava qu' els inglesos, italians, alemans y rusos vingueren per mitj dels nòstres periòdichs á acabar de desprestigiarla, donant á entendre que no tenen els espanyòls veus pròpies pera expresar cèrtes còses é idees, per modèrnes que siguen, quant es la nòstra llengua oficial la més rica qu' es coneix; de mòdo que per culpa d' els nòstres periodistes, no sabém els suscritors el significat de moltes veus estranyes que còpien. Creém, pues, qu' els periodistes, cas de posar dites veus estrangeres, devíen posar també la correspondèucia castellana y sabriem tots el significat d' elles; de lo contrari els lectors se quedém á fosques. Y dit asò, acabém este punt en la copla de costúm:

Els galimatíes
en llengua estranya,
no deuen consentirse,
y prohibirse
en tota Espanya.

Perque això de escriure en castellá meçclant paraules en gringo que no s' entenen, no hu fan més qu' els tontos dels espanyòls, y ningú més.

Gallòfa (la) dels capellans

Es pròpiament el calendari ó almanách del Clero, que ordena diariament el ofici diví, la celebració de la Misa y demés ceremonies y funcions de la Esglesia catòlica. Abans de la última reforma decretada per la Sagrada Congregació de Ritos, aprovada per lo Papa Píu X, cada Diòcesis tenía la sehua Gallòfa especial, pero huí 'n dia hia uniformitat en lo rito occidental, inclús les diferents Ordens relligioses. Per lo demés, ignorém l' orige del nòm *Gallòfa*, lo mateix qu' el de *gallofiste* ó arreglador d' ella, y pera que servixca de curiositat als seglars ó particulars que ignòren estes còses, referím así el nòm valenciá del tal directori, cantantli pera postres esta cansó:

Es raro el nòm de *gallòfa*
tal qual la Esglesia l' aplica,
y més quant diém nosatros
gallòfa á un gich ó una gica.

Pues en eixe cas li volém dir *fals, fallanca,* que aprofita pera pòch y qu' es un ruinós ó ruinosa, lo qual es diferent del primer sentit.

Ganado de molts, el llop s' el menja

Es un verdader axioma molt usat entre pastors, ganaders y llauradors, el qual indica que quant sont molts els amos ó duenyos d' una còsa, més mal atesa y mal cuydada está, pel pòch interés que tenen d' ella, y al últim es llança á pèdre y s' arremata, igual qu' el ganado qu' es de molts, á pòch á pòch s' el va menjant el llop. Y com el tal axioma ya no te més llanços, farém así punt y li dedicarém esta cansó:

Ganado de molts, ya 's sab
que va menjántselo el llop,
pues com tenen pòch cuydado
l' animal fa el seu Agost.

Y qui diu de ganado, diu també de tèrres, cases y atres còses, perque en haver molts amos, ningú s' en ansia de posar cuidado d' elles, y al remát es pèrden.

Gat maulador (el), ruin caçador

Com á qu' es veritat, pues está ben vist qu' el gat que te eixa taca, ademés de comodí y mal trevallador, es també molt fartó, dormidor y golós en quant cab, y sempre el vorás anant per casa olent de nas, atisbant pera atrapar alguna golosía, gitantse en les millors cadires, buscant els llits més mòlls pera pendre la sesta, els carasols en l'ivèrn y els puestos més fresquets en l' estíu, dormint tota la nit y deixant que les rates campen ahon sevòl per son respecte, sense olvidar el estrago que fa esmolantse les ungles en los asientos de les cadires, y á tot asò sempre que algú de casa menja, li fa una potra y no 'l deixa viure sense dixarse may el *mèu, mèu* que fa aborrir á tots. Este es el gat maulador, al que nosatros ham tengút la humorada de retratarlo en estos curts y mal tirats reglons y la seguidilleta de costúm:

Gat en guants
no caça rates,
mes atisba y es cala
còses més altes.

Com son les botifarres penjades de les canyes, les julles torrantse al fòch en les graelles y els quartos de gallina de dins dels almaris si es descuyden les ames y criades.

Gent jove, pá blanet ó mollet

Es díu al revés el present refrany popular en tot el nòstre reyne, pera qu' es veja la pòca confiança qu' es pòt posar en la juventut, majorment si está masa ben tractada ó mimada dels páres, qu' es lo que supòn el tal refrany, en llòch de guardar pera els vells totes les atencions, miraments y bòn tracte qu' es mereixen. Y com este punt ya no dona més de sí, li donarém nosatros la

palla com els gichs li la donen al tavá á fí de que vòle y muyga pronte, entonantli en llòch del *gòri, gòri,* la cansó de costúm:

Gent jove, pá blanet ó mollet,
diuen els ahuelos sense riures,
notant dels seus fills y nets
les costúms tan lliures.

Pues está ben vist que de cada dia va la jovenalla tenin manco respècte y mirament á les persones de edat, á causa de la masa llibertat que reyna y de les males ensenyances que cundixen.

Geperút (ningun) coneix la sehua gepa

Y es perque no se la veu, pues si se la vera, de segur que se la coneixeria y per això que veu la dels atres, la coneix en seguideta. Este refrá tan conegút com es en tots los nòstres pòbles, n' obstant ni es fa vell, ni pòrta traça d' acabarse per ara, pues de cada dia corre més y es més nomenát á proporció que van aumentan les persones y van fentse més geperudes. Pero en quant á coneixer cadascú la sehua, estém encara molt atrasats, y debades cada dia se inventen nòves máquines pera tot, que pera vòres la pròpia gepa no n' ix tan sixquera una, pròva de que ningú te interés en vores la sehua y moltísim en vore la dels atres. No mos calfém, pues, la mollera en una còsa que tots fugen d' aclarirla, y ya que ham incluit así el tal refrá, acabém entonantli la cansó que li pertòca:

Díu que ningun geperút
es coneix la sehua gepa:
¿Pues còm la te de coneixer
si la te damunt la esquena?

Atra còsa sería si la tinguera davant del pit, pero en eixe cas ya no pintaría res este refrá, lo que sería una llástima. ¿De veres? Com si menjáres peres, que dihuen els gichs.

Gibaltar (ferli pasar á ú l' estret de)

Apurarlo molt, ferlo patir bòna còsa, tractarlo málament sense nengun motiu. Totes estes y atres expresions se pòden aplicar al present modìsme tan popular y usát p' els nòstres páres y ahuelos en la comarca d' Alcòy si volém entendrel en son verdader sentit. Y com es espresíu, característich y curiós, ham volgút nosatros recordarlo en este llibre, com á pròpi d' éll, afegintli la cansó de tanda:

Ferli pasar á ú l' estret de Gibaltar
es com voler casi ofegarlo,
y eixe castich en atre temps
no convenía á nengú donarlo.

Pues si sempre ha segut y es perillos pasar el dit estret, cent anys arrere devía sero moltísim més que ara dende qu' els bafors s' han perfeccionát tant.

Gòrga, París y Roma

Son tres mòts que á no parar tenen en boca els gorguers ó naturals de la vila de Gòrga, infatuáts encara huí de sos antichs pergamins, que consistíen en tindre alcalde corregidor ó major, qual jurisdicció en lo civil y criminal s' estenía á Millena y al sis poblets del vall de Ceta, Balones, Benimasòt, Quatretondeta, Fageca, Tollos y Famorca, á quins ells els díen en guasa les seues provincies. Y això pròva lo fanfarrons que han segut y encara els dura, á pesar de la decadència en que s' encontren en tots los sentits. Y com se vullga qu' eixe carácter y sobre tot els grans fums que sempre han tengút, no 'ls pòden oblidar, nosatros els refresquém la memòria del pasat en estes ralles á fí de que s' aconòrten, además de la seguidilla qu' es mereixen:

Gòrga, París y Roma;
¡pos no dich res,
si pixen alt els nenes!
En un pòch més,
fan de Gòrga la cort
per un pavés.

Ah, y lo que més jòca es qu' están tan persuadits de la gran importancia del seu villòri, qu' encara se congracien de diro. ¡Si serán goletes!

Gos (el) del camí de Benifato

Se conta en este poblet de la vall de Guadalest, que havent anat un vicari novato á dir Misa cèrt matí del ivèrn, al estar á les afòres de Confrides l' ixqué d' un corral de ganado un gos lladrant molt enfurit, volentlo mosegar; y com no duya res pera poder defensarse d' aquell animal, s' acajá á plegar una pedra pera tirárlila, pero per més que feu, non pogué agarrar nenguna, de agarrades qu' estaven totes á tèrra per la gran gelá que había caygút aquella nit pasada. Inútil es dir que aquell bòn senyor va pendre gran susto, per més qu' el gos al vórelo acajarse s' entorná cap al corral sense mosegarlo, y en pròva d' això, va exclamar al vóres ya fòra de perill en la siguient seguidilla, que dende llavons ha retratat aquell terreno, donant orige á esta anècdota:

Benifato y Confrides
tèrra de lladres;
els gosos sòlts
y les pedres lligades.

Y en efècte que 's jusca dita exclamació y es molta veritat, pues aquell terreno es molt aspre, trencat y gelát en l' ivèrn á més no poder.

Gotera... (qui no apanya la)

te que apanyar la casa sansera. Vate así una de les còses més cèrtes y segures que hian en lo mon, com á qu' están al alcans de tots; pues es còsa ya sabuda qu' el que 's descuyda en acudir á remediar el pòch, á la fòrça te que remediar el molt, á no ser que vullga que li se llance á pèdre del tot la casa, finca ó còsa de que se trata. Per lo demés, este refrany es popular ó comú a les tres provincies valencianes, y una vòlta tirades les anterios línies, li cantarém també com als atres la consabuda cansó:

Qui no apanya la gotera,
no més qu' es descuyde un pòch,
fará la casa sansera
segon diu mon tío Ròch.

Aixó, si no vòl que li caiga del tot y li se torne solar pera qu' els gichs juen á pilòta en éll ó li l' asòlen del tot.

Gracia (més val caure en) que ser graciós

Ya ho crech, com á que no 's lo mateix, perque á vegades hia una persona que més desgraciada no pòt ser, y pera nosatros te cèrta còsa que mos jòca y mos es simpática y dasta mos dona gust y mos fa gracia quant parla, canta, plòra, se riu, acamina ó fa quansevòl operació, y en canvi ni ha un atra agraciada que, siga per lo qu' es vullga, mos es antipática y en res de lo que fa mos dona gust, ans al contrari, la mirém en desprèci y dasta li cobrém òdi. ¿Qui basta á esplicar y á donarse conte d' eixes anomalíes, per diro axií? Ningú; y en tot y en això han existit, existixen y existirán mentres el mon siga mon. Deixém, pues, que ròde la bola, y ya que ham dedicát estes línies á este punt, y no de calsa, cantemli també la cansó de ordenança:

Més val caure en gracia, ú,
que ser graciós, solém dir,
sense atinar eixes còses
en son verdader sentir.

Y es que cada persona, així com te diferents gusts en la boca, te també diferents mòdos de mirar y vore en la vista.

Guitarra (la)

Es l' instrument de còrda més popular, armoniós y simpátich de tots els espanyòls, tant si habiten así com en les Américques, pues el espanyòl allí ahon va, com puga, no 's deixa la guitarra. Y si asò es diu d' Espanya ¿qué dirém del nòstre antich reyne de Valencia, en el que no hia ningun pòble, per insignificant que siga, que

no tinga tocadors de guitarra que amenicen els saráus y balls honests de fadrins y fadrines en tots los díes de festa? Y còsa particular, debaes s' han introduit en lo nòstre temps les arpes, els pianets y els violins en les ciutats; funs els cegos que donen concèrts á les pòrtes de les botigues, si vòlen reunir gran auditòri, han de tirar ma de la guitarra, citra y mandurria. De mòdo qu' eixe instrument es pòt dir qu' es el privilejat dels valencians, y dempues de nosatros, dels jurros ó aragonesos, que no saben may cantar la *cota* si no es acompanyada de la guitarra. Per això nosatros, entusiastes d' ella, li ham dirigit estes mal traçaes línies y les acabém en la nòstra cansó antiga:

La guitarra está borraja
y qui la tòca també,
y els fadrins que van en ella
no valen un dihuité.

Qu' es la copla que cantaven els nòstres ahuelos, movent pròu çafarranjos les més nits pels carrers, y que huí 'n dia la canten tots sense mòure pols ni remolí, com solém dir. Atres temps, atres costúms.

Hòsos (posar els) de punta

Vòl dir posarse dret, si ú está asentat ó gitat, y estar á punt pera treballar cadascú en la sehua faena, perque lo contrari es ociositat, y esta senyora es la mare de tots los vicis y la pòrta de la pobrea y misèria. Aném, pues, avant, cavallers y senyores, que así ja estém y no guanyém res parats. Mans á l' òbra y treballar lo qu' es puga, qu' el treball ordenát es salut y no mata á ningú. Així li ho maná Deu al nòstre primer páre Adám, y tots devém obedirlo, so pena de criar taranyines en lo gargamell. Y dempues de tirarli estes girigòtes al present modìsme, pròu corrent en los nòstres pòbles, li cantarém la cansó convenient:

Posar els hòsos de punta
es posarlos drets y rèctes,
pera que no s' encollixquen
quant hia finestres obèrtes.

Perque quant hia claror, es ya de dia, y la persona treballadora deu en seguida acudir al seu treball, que allí está la ganancia y el pá; lo demés es ayre que no ómpli la panja.

Huelges (les) ó parades de faena

Estes es pòt dir qu' están huí 'n dia de mòda, especialment en totes les nacions d' Europa; y se dehuen en primer llòch, al encariment dels articles de primera necesitat que fan la vida molt cara, sobre tot pera els treballadors, que encara treballant seguit, apenes pòden menjar pròu; en segon llòch, als amos ó duenyos de fábriques y tallers, que enriquíts de quatre dies, sòls pensen la majoría dells en gastar y trunfar, explotant tot lo que pòden als treballadors; en terser llòch, al estat actual del mon y al refinament de costúms que fa que tots gasten més de lo que pòden, sense pensar en Deu ni en Santa María, lo mateix els govèrns que 'l pòble, haventse separat de les creensies relligioses y de la única moral que practica la caritat y el sacrifici pera tots, pòbres y richs. Ahí tenen vostés el orige de les huelgues, de la ninguna consideració que tenen els richs als pòbres, del ningun amor d' éstos als richs y del malestar latent que hia entre les dos clases. ¿Quí pòt posar remey á este estát de còses, al conflicte social que s' avina, precursor sense ducte de un cataclisme que sòls Deu pòt evitar? Pues sòls Deu Totpoderós, de qui els ignorants blasfemen, els govèrns apostaten, el mon actual no creu en Ell y els verdaders sabis despues d' haverlo combatit el busquen y l' aclamen. Jesucrist son Fill únich que per tots volgué morir en una creu es l' únich que salva á tots els que seguixen y guarden sa celestial dotrina. Guardemla, pues, nosatros y contribuirém á que també s' acaben les huelgues, qu' es el *desiderátum* nòstre al ocuparmos d' elles en los presents reglons y dirigirlos la consabuda cansó:

Pa perdiguera les huelgues
dels amos y dels criats,
sobre tot dels que dejunen
els dies qu' están parats.

Y lo pijor es qu' el Nòstre Senyor no agraix eixos di-

junis als que les promòuen, que casi sempre son els malfaeners, viciosos y descreguts.

Huí no 's fía así, demá sí

Este modìsme, á mòdo de ròtul, diu que posá cèrt comerciant á la pòrta de la sehua botiga ó establiment, pera donar á entendre qu' éll no fiava á ningú, perque á tots els que anáven á comprarli gèneros al fiat, els contestava que tornaren demá, y eixe demá may venía. Y com á còsa jusca y jocant la recordém en estes fulles, cantantli la cansó de rúbrica:

Huí no 's fía así, germá,
y demá ya mos vorém;
pues el que dona es fa pòbre
y aquell que fía no ven.

Perque vendre una còsa es donarla barata dinés, y el que ven al fiat es donaro barata cansons ó á Deu provirá. De totes maneres tonyina en ceba, que día m' ahuelo.

Ibi (primer es) que Tibi

Segóns p' el camí que s' entre, lo qual queda á disposició del que vaja á eixos pòbles; pero parlant en guasa ó en sentit festíu, primer deurá ser Ibi ó siga el que parla, que Tibi ó aquell á qui es dirigix. Y com es natural qu' en tal sentit s' entenga este modìsme tan popular y corrent en tota la provincia d' Alacant, per aixó nosatros li ham donat entrada en este llòch, y pera que no 's queixe li aplicarém una cansó com á tots, qu' es esta:

Primer es Ibi que Tibi,
sòlen dir els socarróns,
traent sempre la més llarga
per ser tots élls molt fartóns.

Pues ya 's sab qu' els que 'n tot vòlen ser els primers, sempre plòren per lo que queda y may es contenten, encara qu' els donaren el mon sancer.

Infant ignorant (l') diu la veritat

Es un refrá popular, escampát per ahon sevòl, y s' aplica als giquets y giquetes de pòchs anys, qu' en la sehua ignocència més que ignorancia, com no tenen encara picardía com els majors, sempre qu' els pregunten una còsa, respònen lo que saben, ó siga la veritat sense posar ni llevar. Vate ahí el per qué nosatros, al vore la sinceritat y sencillés dels tals, ham introduit así el refrá qu' els abòna y els cantém la cansó qu' els perteneix:

L' infant ignorant é ignocent
díu sempre la veritat,
lo que no fan els majors
perque ja s' han despertát.

De mòdo qu' el despertarse casi sempre es pera mal, pues dona á entendre que ya comença á entrar la pasió, que tot ho malva y hu afea.

Inquisició (la)

Hia un modisme castellá que díu: *En nombrando la Inquisición, chitón,* y com si en éll vullgueren fermos el *bú* pera que callém; pero nosatros que s' ham proposát ilustrar en estes lligendes, no per això deixarém de dir tot lo que devém d' eixe antich tribunal. En efècte; molt s' ha parlat y escrit sobre els rigurosos castichs y torments que aplicava la Inquisició als delincuents en matèria de fe y moral, denunciats a eixé tribunal; mes generalment son exageracions, mentires y calumnies, propalades p' els mòros, judèus, protestants y demés contraris d' éll, contra les quals els mateixos denunciats y condenats á sufrirlos protestaren al vore la benignitat en que tractaven á tots, com Senta Teresa de Jesús y molts atres, que á pesar de ser bòns els requiríen y obligaven á compareixer en dit tribunal, á fí de aclarir y posar en net dasta una simple sospeja. Lo qu' es qu' els contraris de la Inquisició teníen y encara tenen gran interés en desprestigiar les còses de la Esglesia catòlica

pera encubrir els seus errors y més que tot la iniqua persecució qu' en temps d' Enrich VIII eixecutaren en Ingalatèrra contra els catòlichs que no volíen apostatar. Y cumplit el deute sagrat contragút gustosament en defensa de una institució històrica com es la Inquisició, concluirém estes mal trapasades línies en la copla de caixó:

La Inquisició ¡qué horror!
esclamen els enemichs
d' eixe tribunal històrich,
contra el que están imbuits.

A no ser així callaríen y guanyaríen més, pues no 'ls tiraríen en cara el mal qu' élls han fet ni les barbaritats que han comés.

Jalay-Alay (el)

Es un mòt vascongát, importát á la ciutat de Valencia fa uns trent' anys arrere, el qual suponém que significa *jòch de pilota,* puix á jugar en pilotes molt gròses es dedicaven els aficionats d' aquell país, armats d' unes pales de fusta pera empomar la pilòta al vól y juarla, en llòch de fero en la má en guant, com juen els valencians les pilotes de vaqueta d' este terreno. La curiositat y afició á eixe jòch nòu prengué gran vòl en la nòstra capital els primers anys, edificant al efecte un estens y espayós trinquet apropiát y en gran graderiu pera els espectadors, pero els nòstres paisans es cansaren pronte d' un espectácul tan gelát y pòch atractíu, y huí 'n dia sòls resta pera memòria d' éll l' edifici d' el seu nòm, situat á l' atra part del plantíu ó jardí de la Alamera, entre el pònt del Real y el del Mar, y sòlen aprofitarlo pera mitins, jòchs florals y demés actes semejants. Com á objècte, pues, de curiositat l' inclúim en estes fulles y li cantém la quarteta siguient:

El Jalay-Alay es jòch
pròpi de les Vascongades,
més importat á Valencia
acabá á males dinaes.

Pues nosatros estém posats á presenciar les partides de pilota dels valencians y á celebrar la valentía, ardi-

ment y soltura que despleguen en eixe jòch, y no mos jòca lo soso y pòch espansíu que resulta el dels vascons, lo mateix qu' el cant y sonit de la gayta y la muñyra, tan celebrades per élls. Cada ú que alabe lo d' éll.

Jesús et mate-Deu y no atre

Aqueste modìsme, usát sempre en los nòstres pòbles per la gent jove y de bòn humor cuant algú estornuda, te dos parts; la del que estornuda y la del que li contèsta en tó de guasa, en llòch de dirli *Jesús,* com sòlen dir les persones formals y sobre tot japades á l' antigua, á lo qual el primer sòl respòndre *Gracies,* així com al contrari, els guason pareix que li desigen qu' el Nòstre Senyor, el castigue enviantli la mòrt, que per això éll contesta també en guasa aceptantla quant Deu vullga. Y com encara que a primera vista parega que no tinga gens de sustancia ni trellat el tal modìsme, nosatros si que lil trobém, lo mateix que á tots els dijos nòstres, l' ham admés en esta llarga llista d' estrávagancies pera els extranys á la nòstra parla y gracies pera els valencians que vòlen de veres á la sehua patria gica, arrematant estes ralles en la cansó que seguix:

Jesús et mate els guasons dihuen
al pòbre quant sòl estornudar,
y éll respòn que Deu el mate,
ya qu' es l' únich qu' el pot matar.

De mòdo que sòls Deu y la justicia qu' el representa pòden eixecutar la sentencia del paraís terrenal, y n' obstant, ¡quánts ne maten els hòmens sense autoritat ni motíu en temps de guèrra y sense guèrra! ¡Ya ho sabrem el dia del Jui final!

Juliòl (en) ni dòna ni caragòl

¿Per qué? Com no siga perque 's el mes que més calor fa en tot l' any, y tant persones com animals y funs els ábres y plantes están mustios y malusos per la molta calina que sòl fer, no sabém el significat d' este refrany;

pero la veritat es qu' el bojorn que sòl caure á lo millor en éll, les ponentaes que sòlen fer, y el desfici que s' apodera de tots nosatros, y sobre tot la galvana que mos agarra cuant ham de treballar... es pròu pera que ú tire el barret al fòch y tan sixquera no s' atrevixca á plegarlo de tanta perea que te. ¿Cóm ha de pensar ningú durant eixe temps en dònes ni en fer caragolaes, si tan sòls no te delit pera mirar la seua sombra? Deixém, pues, á Juliòl que se les avente com puga, y acabém el tal refrany en la cansó acostumá:

En lo mes de Juliòl
diu un dotor de secá,
que dòna ni caragòl
may li feu ni li fará.

Y si á dalgú li fá, que li fasa, pues siga lo que vullga, sempre será veritat lo del ditjo castellá: *Hay gustos que merecen palos, y ese es uno de tantos.*

Lápida (una) romana de Valencia la Vella

Es funeraria gentílica dels primers sigles del Cristianisme, y s' encontrá en lo dit llòch pòch ans del any 1888, d'ahon fon treslladada al hòrt d' una casa de Ribarròja, comprada per lo senyor En Salvador Almenar, registrador de la propietat de Almansa. Es de marbre ròsa de Buscarró, te de alta un mètre en dèu centimetrs y ses cuatre cares están decorades per dos faixes verticals que ostenten pámpols y raíms, penjant d' una sarment de ondulacions geomètriques. En son plá ó cara principal es nòta l' emplaçament de la placa de marbre ó més be de metall, que degué contindre la inscripció, en les cares dels costats una pátera en mánech y un piger, y en la de darrere un plat de sacrificis, objèctes tots pròpis del rit pagá. Encara qu' este monument fon publicát per lo senyor En August Danvila en lo *Bolletí de l' Acadèmia de la Història,* y Mr. Abbertini l' ha reproduit fa pòch temps fotográficament en ses *Esculptures antigues du conventus tarraconensis,* en tot y en això poquets valencians tenen noticia d' éll, rahó per la que nosatros el doném á coneixer en estes fulles, abans qu' el senyor Almenar el ce-

dixca al Musèu provincial, com hu ha promés, y li cantém esta cansò:

Valencia la Vella fon
antiga estació romana,
ahon se tròben monuments
artístichs y de importancia.

Com el present, de gran interés pera la historia de la nòstra regió.

Lladre (pensa el) que tots ròben ó son

Així com el qu' es bò y formal, creu que tots son com éll, y per això si es fía, tots l' enganyen y l' estafen, igual li pasa al hòme ruín que tots creu que son ruíns com éll, y no 's fía tan sòls de la camisa que pòrta damunt. Pues lo mateix li susuíx al lladre, que com á éll li agrada lo dels atres, tots es figura que fan igual; y de ahí el mal concèpte que forma de tota la societat. Per això y á fí de qu' el present refrá no fasa en avant els estragos que ha fet dast' ara en la propietat y en los individuos, ham cregut nosatros del cas reproduirlo así en la copla que acompanya:

Pensa el lladre que tots ròben
y es una gran veritat,
pues cada ú obra segóns
la sehua moralitat.

Asò no vòl dir que haja moltes morals, pues la verdadera no es ni pòt ser més que una; pero el que te 'l caprijo ó la manía de seguir la moral universal, no 's estrany que vaja p' el mal camí y que siga un perdut en tota la extensió de la paraula.

Lleig (ser més) qu' el pecat

Este modìsme popular y pròu conegut del nòstre pòble, lo mateix se referix á persones que á còses, pero que de llejes que son, tenen pòch que agrairli al Nòstre Senyor, com diém vulgarment, y per això s' acomparen

al pecat, qu' es lo més lleig que hia. Y com el tal modìsme ya no te més llanços, á fí de que no 's pèrga l' incluím en este llòch y li cantém la cansó d' ordenança:

Ser més lleig qu' el pecat diem
á persones y còses fees,
no pensant que ses accións
pòden ser pa Deu molt belles.

Pues pròu vegaes dins d' un còs llejísim sòl haver un ánima hermosísima, com ha ocurrit en alguns sants y santes, igual que pasa en alguns animals y còses molt llejos á la vista y gustosos al paladar.

Llengües (portarlo á ú entre)

Equival á rosegarlo, mormurarlo ó tallarli molts vestits per atribuirli algun fet pòch edificant, á vegáes calumniós y atres per quansevòl còsa desustanciada y sensetrellat, com es un festeig ó casament que s' ha desbaratat ó còsa per l' estil, pero qu' es presta pròu á la guasa y sobre tot á parlar dasta p' els colses ó sense tasa, qu' es lo que sòl pasar en eixos casos. Per lo tant y vist ya l' objècte y fí d' este modìsme popular y corrent en tota la nòstra regió, l' acabarém en la copla d' ordenança:

Portarlo á ú entre llengües,
es ocuparse pròu d' éll
en veritat ó mentira,
pera fer un gran capdell.

Pues lo que impòrta en estos casos es preparar bòna pasterá pera fer bòna còsa de coques, rollos, mantecades, madalenes y pastisets. ¿Qué no, y vixca la pepa?

Llom (cascarli á ú el)

El present modìsme es popular en les montanyes d' Alcòy y significa descarregarli algunes bastonáes ó garrotáes en les costelles per haver tengút algun resentiment ó queixa en éll, lo qual es una vengança que li pòt costar molt cara al que li peguen la paliça, pues quant no

li resulta enseguida la mòrt, el deixa inútil pera tota sa vida, com sòl sosuir casi sempre. Per lo tant, á fí d' evitar lo que pugám tals vengances, ham allargát así este modìsme, al que li cantarém la consabuda cansó:

Cascarli á ú el llom vòl dir,
madurarli les costelles
en una vara de fleix,
que s' endoblegue y no 's trenque.

Pues els que son vengatíus, si no espleten pròu la rabia y maliccia descarregant mandobles contra la sehua víctima, no queden satisfets.

Llop (del) un pèl

Així ho diuen tots els que tenen la conciència molt ampla, prenint per eixe animal á cèrtes perçones que no vòlen bé y á les qu' el seu gust sería ficarlos la má pera eixarretarles del tot. Y per això qu' este modìsme es tan popular y corrent en lo nòstre reyne, li ham tirat estes quantes ralles, y com á remat li cantarém la copla siguient:

Del llop un pèl, diu el dijo,
que vòl dir que pa esplotarlo
tot es lluít en lo mon,
funs del tot arrematarlo.

¡Y vixca la pepa! que per la mar va qui paga y el que no puga pagar qu' es fasa la còl y es quede en tèrra. Egoisme se diu eixa figura y la moral universal en práctica.

Llum (qui deu donar), dona fum

Com tots saben, este refrany es practica més de lo que pareix en totes parts y per casi totes les persones, pues son molt clars els que no falten a éll, donant mal eixemple, quant tots tením obligació de donarlo bò sempre. Perque ¿quí es el que no abusa per pòch que siga en eixa part? Nosatros no 'n coneixém ningú á no ser un sant, y encara molts d' els sants, ans de ferse ó convertirse, també abusaríen. Tal es la condició humana dem-

pués del pecat del Paraís terrenal, y tanta es la misèria que mos rodeja. Per lo mateix y convençuts com estém d' això, ham cregut convenient allargar y donar cabuda en esta ya llarga lletanía de veritats populars al present refrá, aplicantli la copla corresponent:

Qui deu donar llum, diem,
sól donar fum a lo millor,
llevát dels sants privilejats,
la Mare de Deu y Nòstre Senyor.

Pera que ningú tinga may que alabarse ni engrandirse de rés, que Deu ya mos alabará y engrandirá algún dia, si ho mereixém.

Mal (el) es febra

Y tanta com ne dona, pues no més que tinga ú mal en un dit se li resent tot lo braç, y quant el mal va de pujada li pega unes debatudes, que tot lo còs li fa mal. Y es qu' el mal per giquet ó llauger que siga dona desfici y malestar á tota la persona. ¿Qué fará, pues, quant es grave y ataca á diferents parts del còs? ¡Ah! llavóns es dasta insufrible, y hia persona que l' acovarda de tal manera, que no te delit ni alientos pera res, quedantse com si estiguera mòrta. Per això diu el refrany qu' el mal es febra, pues si pròpiament no 's febra, á lo manco la dona á vegáes, y no fluixa; pero la persona tot ho va pasant si es bòna y te pacència y resignació, perque Deu també fa part y dona algún consòl en mitj dels mals. Y pròu ya de mal, que *en pòch ni hia pròu,* con diu el dijo, y acabém aplicantli per conte de ventosa la siguient seguidilla:

El mal es febra,
diu tot lo mon,
que á uns els mata
y á atres confon,
díu Pep de Quèlo
y Gimo del forn.

Y si no talla, fa lluent, com dihuen els asmolaors de tisores y gavinets. Y el que tinga mal, que se 'l pase, que també mol pasém nosatros quant ne teným. ¡Bòna medicina pera curarlo!

Majoral de cojes y diligències

Es el que govèrna eixos carruages desde 'l llòch més distinguit ó siga el *pescante*, apreta y afluixa el torn quant es menester, mana al sagal y al postilló lo que convé, y quant seguix la marja del ganado bé, que no necesita pegar els grans crits de *majorala*, *coronela* y atres que asusten y fan anar més que de presa al *tir*, comença á entonar gargantilles, cantars y cansons repicades, fentli el dúo el çagal y movent una çambra de tararenes que fa baquejar de riures á tots el pasajers que ocupen el veícul; pues ya es sabút dels viajers, que quant el majoral y els seus criats canten, es senyal de que 'l viaje es feliç y no ocurrix ni hia perill de res. Lo pijor pera estos carruages y als que 'ls guien es que están destinats á desapareixer el millor dia, segons la marja que pòrta el mon, y adeu coges y diligències, cogeros, majorals, çagals y postillons, en les sehues jirigòtes, cansons y bulles, tot perteneixerá á la història y al racó del olvit. Y per això abans de que desaparega, ham volgút nosatros dedicarlos esta despedida y de pas cantarlos la siguient cansó:

Al majoral y cáfila
que 'ls carromatos guíen,
molts anys que puguen diro
y en Deu confíen.

Lo mateix que nosatros, pues la nòstra sòrt ó desgracia dependix sòls de Deu y en Ell devém confiar, qu' es el únich que mos pòt valdre.

Mal (del) el menys

Tot hòm fuig del mal de pòr que li té, perque ahon éll está tot es tristor, aflicció y pesar; pero quant mos visita desitjém que siga fluixet ó que no mos aprete molt, que equival á lo que reça el present modìsme. Les enfermetats ó malaltíes son herència del pecat del paraís, y com al pecar Adám y Eva, tots pecárem, per això ningú de este mon, escèpte el Nòstre Senyor que no pecá ni podía pecar, está lliure d' enfermetats y dolors. Procurém, pues,

conformarse en la voluntat de Deu y sigám bòns, únich mòdo d' encontrar algun alivio en los mals que mos visiten. Y pera donar digne remat á este modìsme cantemli la cansó que li perteneix:

Del mal el menys, solém dir,
si es voluntat de Deu;
y sòls qui está conformát
no tròba ningun mal greu.

Pues el Nòstre Senyor te molts consòls que repartir al que l' ama y el servix de veres. Y per esta rahó la Mare de Deu, Sen Jusèp y alguns atres sants no 's llitj en ningun llibre que patiren de ninguna enfermetat material ó física.

Mal (ser més) que Cain

Este mòt bojornós li solém aplicar al qu' es pervèrs y te mals instints, comparantlo á d' aquel mal fill de Adám y Eva, que per enveja matá á son germá Abel. Y en asò se veu que ya dende el principi del mon va condint eixe pecat de la enveja, que á tants y tantes acaba per llansarlos á pèdre en este mon y en l' atre. Y á fí de procurar evitar que mos arrastre eixa pasió, ham cregút nosatros convenient el recordarla en este llibre, qu' encara qu' es festiu, no está renyit en la veritat ni molt manco en la moral. Acabém entonantli la siguient cansó:

Ser més mal que Cain vòl dir
ser un loco atavanát,
que fa sens pensar les còses
per més que siguen pecat.

Lo qual no deu ferse may, perque ans de obrar devém pensar be lo que aném á fer, segur que així no erraré m ni agraviarém á Deu ni al prògim.

"Malorum", digué Davít, y tirá l' arpa 'l carrer

Este es un dijo ó modìsme com consevòl atre, el qual se li atribuíx al real profeta, sense que sapiám per qué,

per més que mos cònsta qu' era molt pacífich y molt sufrit; lo mateix que lo de tirar l' arpa al carrer, sent eixe instrument tan favorit y tan volgút d' éll, com á que solaments el tocava pera celebrar y cantarli á Deu el seus himnes sagrats. Pero siga lo que vullga del tal modìsme ó dijo, nosatros com á simple curiositat l' ham volgút apuntar en este amagacent de còses rares y curioses, sense deixarmos en lo tinter la copla que ve al cas:

Malorum, diu que digué
el rey profeta Davit,
y tirá l' arpa al carrer,
de segur que arrepentit.

Pero no de tocarla, sinós de haver pecat y haver ofés tant á Geová, sobre ser tant sant. Pera que ningú es puga engrandir ni alabar de que no caurá.

Malves (si en) et cures, mal vas

Y tan mal com va el qu' espera adobarse ó posarse bò del tot en elles á sòles, puès dast' ara les malves no han aprofitat més que pera fer micapans ó pegats y aplicarlos al ventre quant está dur, á fí de reblanirlo; pero pera enfermetats més series, no senyor. Y pròva d' això es qu' els dotors no les ordenen á ningun malalt; be qu' els metjes modèrns lo que més aborrit tenen son les medicines caseres, perque com casi tots están acondutats en los potecaris, totes les recèptes que fan, les dirigixen al seu potecari amich, y éste ja sab qu' el dia del seu sant, per Nadal, Pascua y de quant en quant els ha de fer un bòn regal si vòl tíndrels contents. Esta es la veritat, y com huí 'n dia tot hòm treballa per lo que queda, les malves es queden en malves, els malalts s' adoben si pòden, y nosatros tirantlos estes jufetes als matasans y arrematant el punt, com dichuen les mestres de costura, en la copla de caixó:

Si en malves te cures, Tonet,
no 't vorás bò tan ahina,
perqu' elles sòls reblanixen
la panja qu' está molt fina.

De tan dura que s' encontra á vegades sense saber per qué. Ya están vostés enterats.

Mamantó (el) ó mamantona

En atre temps s' estilava segurament més que en l' actualitat el buscar á un hòme vell y pòbre pera buydar els pits á una partera que patía de lo que dihuen les dònes *pèl de mamella*; pero huí 'n dia les jóvens casades tenen reparo y es valen de un goset, lo qual dona el mateix resultat; están, pues, de baixa els mamantons ó mamantones, que també havía dònes pera eixa còsa, y vòl dir que eixe tipo, si aplegá á ser, perque abundá sempre pòch, ya es pòt dir que no es coneix. Y supòst que ha desaparegut del tot y no ha tengut may la importancia de atres, tiremlo al racó del olvit y despues del consabút respòns, li cantarém la copla de costúm.

El mamantó ó mamantona
era persona de edat,
que buydava á les parteres
el pit mal y carregat.

Y dempues de pagarliu be, encara li donava les gracies per l' alivio que rebien d' axò.

Mánega (no mocarse algú ya en la)

Sense ducte ve este refrá del vici que tenen alguns giquets de sonarse el nas en la mánega de la camisa, brusa ó jaqueta, y s' aplica al que va fentse riquet ó millorant de fortuna, qu' es com arremata el tal refrá quant diu: *sinós que necesita braç y tot;* volent dir que quant es pòbre no més es moca en la mánega, y al ferse rich no 's contenta ya en la mánega y es va mocant en lo braç, en lo faldó de la camisa y funs els çaragüells, calsóns y pantalóns; qu' es precisament lo que fa el que de pòbre va fentse rich, pues gradualment y á proporció que va aumentant de recursos, va tambe eixamplantse y gastant. Per la filosofía, pues, que revèla este modìsme tan sencill en la forma, li ham donát nosatros cabuda en la present colecció, y li cantém per fí la siguient cansó de regla:

No mocarse ya en la mánega
sinó emplear braç y tot,
es del qu' estava abans flach
y ara es va fentse molt gort.

Y per això de cada dia es fa més ample, gastant més y donantse més gran tono. Y el que siga burro que l' albarden, diu la gent de huí.

¡Mar (la)!

Esta es la gran paraula del dia pera esplicar una multitud de persones, animals y còses sense contarles. La mar de gent, la mar de hòmens, la mar de dònes, la mar de giques, la mar de gichs, la mar de soldats, la mar de devòts, la mar de cavalls, la mar de vaques, la mar de bòus, la mar de burros, la mar de ròba, la mar de peix, la mar d' anguiles, la mar de cuchs, la mar de vestits, la mar de compradors y venedors, la mar de tot. De mòdo qu' en eixa paraula ho diém tot, alforrantmos moltísimes paraules que abans de inventarla teniem que dir pera espresar lo mateix. Per això dihuen molts que progresém, lo qual es veritat en algunes còses, mentres qu' en atres molt més importants estém de cada dia més atrasats qu' els nòstres páres y ahuelos. Y despues de donar á eixa espresió ó modìsme el valor que li correspón, acabém cantantli la cansó que mereix:

¡La mar! diém á sobint
y en ella ho espliquém tot;
pues pareix que al nomenarla
vullgám saltarla en un bot.

Pero están vèrdes, com día la raboseta al vore que no podía collir les cireres, perque la mar es inmensa y l' hòme te pòques agalles pera dominarla del tot, pues no s' ha criát com el peix pera anar per ella.

Mare de Deu (Imágens célebres de la)

Dempres de la dels *Desamparats*, del *Puig* y de la *Còva Santa*, ja mencionades en lo primer volúm d' esta òbra, devém afegir en estracte les que seguixen y son: la

del *Adjutòri de Benllòch,* apareguda dalt d' una penya en alta mar, ajudant á un rey de Portugal que combatía als mòros, el qual agrait, la dugué á eixe pòble y li edificá la ermita; la de *Agres,* que desapareguda de la ciutat d' Alacant, amanegué en un riscle de la sèrra de Mariòla, pròp de eixe pòble, ahon li feren una ermita y dempues lo convent de Franciscans, ahon es venera; la d' *Albuixech,* qu' encontrada dalt d' un alborser, es venera en la parròquia del pòble á que doná nòm; la del *Aljub,* qu' es trobá á la vòra d' éste en lo antich convent de Sen Sebastiá de Valencia, huí parròquia, d' ahon la tragueren els frares mínims, y en ella es venera; la dels *Angels,* venerada abans en lo convent de Franciscans de la plaça de Sen Francés de Valencia, y huí 'n dia en la parròquia de Sen Martí; la de l' *Asunció de Ellx,* venerada en la parròquia major de dita ciutat, á la que dende antich li fan solemnísima festa y representen el mistèri de sa mòrt, asunció al Cèl y coronació; la de l' *Avellà en Catí,* venerada desde inmemorial en sa ermita de les afòres; la de *Aygües Vives,* venerada abans en lo convent de son nòm, y actualment en la parròquia de la vila de Carcaixent; la de *Belem en Mislata,* venerada en sa capelleta del carrer de *Dalt* y despues de la guèrra del francés en 1808, treslladada á la Esglesia parroquial, ahon es venera; la de les *Calentures* ò *Febres,* venerada en la Esglesia de *Canet de Molvedre* ó *Sagunt;* la de *Campanar,* encontrada dins d' una sepultura d' aquella Esglesia y venerada, siguent d' alabastre, en la bonica capella de la Comunió de la mateixa; la del *Cap,* qu' es venera en la ermita de Sen Ròch de Burjasòt; la del *Castell de Cullera,* encontrada en lo mateix punt y venerada en sa antiga capella, couvertida fa pòchs anys en hermós y suntuós santuari; la del *Castell de Giva,* encontrada en les ruínes del mateix y venerada en la bonica ermita allí edificada; la de *Cogullada,* pintada per Sen Lluch sobre taula, y venerada en la Esglesia d' eixe antich poblet, anèxo de Carcaixent; la del *Dó,* trobada per lo rey En Jaume I d' Aragó davall d' una campana en les afóres de Alfafar, y venerada actualment en la Esglesia parroquial; la de la *Ermitana en Penyíscola,* portada per l' apòstol Sen Jaume quant vingué á Espanya, el qual la colocá en una capelleta, d' ahon la tragueren els cristians y l' amagaren en una de les covetes del castell á la invasió dels mòros, siguent venerada despues en la Esglesia

antiga y actualment en la nòva; la de la *Estrèla*, pintada sobre taula, venerada abans en l' antiga cartuixa de Vall de Crist, pròp de Sogorb, y ara en la parròquia de Gilet; la del *Fonament*, encontrada dins d' una paret y venerada en la Esglesia de Benisanó, siguent abogada contra el aliaá ó aliacrá; la de *Gracia de Gòrga*, encontrada per un pastoret á l' atra part del ríu Çeta, á cuart y mitg de dita vila y es venera en la espayosa capella de la Comunió de la Esglesia parroquial; la de *Gracia del convent de Sant Espèrit*, pintada sobre llènç y venerada en la capelleta de la Comunió; la de *Gracia de Vilarèl*, venerada en la bonica ermita de les afòres; la *Gròsa de Sen Bertoméu* en Valencia, venerada en son nitjo de damunt la pòrta principal de dita Esglesia, huí Colegiata; la de les *Injuries de Callosa d' Ensarriá*, venerada en la Esglesia del antich convent franciscá, que reté son títul per les injuries que li feren els mòros; la de la *Llet de Torres-Torres*, qu' es venera en la ermita del castell; la del *Llidó de Castelló de la Plana*, qu' es venera en l' antiquísima ermita de dita ciutat, y li dedica suntuoses festes anyals; la de *Lluch en Alcira*, pintada sobre llènç y venerada en sa ermita de la Montanyeta; la de *Llugent*, venerada en l' antiga Esglesia del convent; la de la *Llum en Cuart de Poblet*, qu' es venera en la espayosa ermita de Sen Onòfre; la de la *Llum de Navaixes*, venerada en la Esglesia parroquial; la del *Milacre en Cocentayna*, pintada de mitj còs sobre taula y venerada en la Esglesia de mònjes Clarises, que plorá quant á l' apostasía de Lutero; la de la *Misericòria de Meliana*, venerada en sa ermita; la de *Montiel en Benaguacil*, venerada en sa antiga ermita, ara Esglesia de mònjes; la de *Montolivet*, encontrada en una olivera de l' hòrta de Ruçafa, á la vòra del riu Turia, y venerada actualment en la Esglesia del antich convent de frares de son nòm; la del *Olivar de Alaquás*, trobada dalt d' una olivera y venerada en la Esglesia del antich convent de frares, huí habitat per germanes Oblates; la del *Patrocini en Penayla*, conduida desde Roma per un fill d' eixa antiga vila y venerada en son temple parroquial, dedicantli solemnes festes anuals; la de la *Pau* ó *Paz de Villar del Arquebisbe*, qu' es venera en son camaril de la Esglesia parroquial; la *Pòbra de Xaló*, encontrada en la despoblada aldea de *Ternils*, y venerada ara en sa parròquia; la de *Portacœli*, venerada abans en la Esglesia d' aquella

cartuixa, y actualment en l' altar major de la Sèu de Valencia; la *Purísima Giqueta de Benisa,* duta per un pelegrí á d' aquella vila, tancada primer en la caixa d' un particular, alçada despues en lo trasagrari de la parròquia y á causa d' una gran seca treta en provesó, y havént plogút enseguida, començá á rebre cult dels habitants, els que la colocaren en la capella de la parròquia, adornantla dasta posarli llanties de plata, guarnintli el seu cuadret, fentli rica custodia y dedicantli solemne festa anyal en huitava; la *Purísima de Ontinyent,* qu' es de plata y se venera en la parròquia principal de dita ciutat; la del *Rebollet en Oliva,* venerada abans en l' oratòri del castell de son nòm y al present en la parròquia de Sen Ròch de dita vila; la del *Remey d' Albayda,* venerada com á titular en aquella Esglesia arciprestal; la de la *Salut de Girivella,* encontrada per uns teulers á les afòres del pòble baix d' una campana, venerada primer en la ermiteta que s' edificá en lo mateix punt del encontre, qu' encara permaneix y últimament en la parròquia, dedicantli solemnes festes el jorn 8 de setèmbre y acudint multitut de gent en romería tota la huitava á visitarla, lo mateix que al porrat; la de la *Salut de Onil,* venerada com á patrona en sa ermita de les afòres; la de la *Sèu de Valencia,* qu' es pròpiament la del Milacre, y encara qu' es venera en l' altar major de dita capella, la pòrten á la Sèu en la festa de l' Asunció y la trahuen en provesó; la de la *Sèu de Xátiva,* venerada com á titular en l' altar major d' esta recen restablida Colegiata, dins d' un templet molt artístich y elegant; la de la *Soletat de Gest,* venerada en sa hermosa ermita; la del *Sucés (Bòn) d' Almenara,* amagada dins d' una gèrra durant la època dels mòros y despues conduída á la Esglesia parroquial, ahon se venera; la de *Vallivana en Morella,* es venera en son santuari, situát á més de sis hòres de dita ciutat, y cada any li celebren suntuoses festes, trasladantla á la Esglesia arciprestal en provesó y tornantla despues lo mateix; la de *Vallivana en Picacent,* còpia de la mateixa é importada á esta vila segurament per ú dels retors qu' estigueren en Morella, y es venera en la graciosa ermita de les afòres, fentli també una gran festa anyal. Tals son les imágens més célebres de la Mare de Deu en lo nòstre antich reyne de Valencia, á les que nosatros, reconegúts als moltísims favors y gracies de tota clase que li devém

á la Senyora, tením un plaer especial en fer menció d' elles en este llibre, arrematant en la siguient cansó:

Cinquanta cinch son en totes
les Mare de Deus del reyne,
qui contente á la del Cèl
pòt estar del tot alegre.

Pues el que sap agradar á una persona, també agrada el retrato d'ella; y els diferents títuls ó nòms de la Mare de Deu, ¿qué son sinos retratos del original qu' está en lo Cèl?

Matalafer (la faena del), fer y desfer

Perque si no hu fera així ¿qué havía de fer, nyányeres? Còsa que desfent primer punts, despues espolsant la llana, fent com qui la neteja en lo repich cadenciós dels bastonets (que no saben fer les dònes y per això no la netejen be), y últimament estenentla sobre les tèles, acte contino tornant á cosir el mataláf, y per fí pasant les vetes p' els ullets de dalt á baix pera qu' es quede igual la llana, arremata de fer del tot el mataláf, y es tira una peseta ó cinch quincets á la pera de cada ú qu' en fa en lo dia, quedant convidát pera desferlo y tornarlo á fer al atra vegá. Y com eixa es la faena del matalafer y en ella es guanya el menjar, farém també punt nosatros á este modìsme, cantantli la cansó repicá de ordenança:

La faena del matalafer, dihuen
que es fer y desfer matalafs,
pa que dòrguen ben blanets
sobre tot els bòns casats.

Perque els mal casats ó que no 's casen com Deu mana, eixos no mereixen tant.

Matarse per qui no 's mata, patarata

Així ho diu el mon, y majorment els que tenen pòca ó gens caritat, com son els egoistes, que no pensen més qu' en élls y en pasaro lo millor que pòden en este mon; y en tot y en això, Jesucrist, que tot era y es caritat, vol-

gué morir per nosatros, lo mateix que tots los sants y santes á imitació d' Ell, s' han sacrificat pel prójim, y mentres el mon será mon, el Nòstre Senyor tindrá imitadors de la seua celestial dotrina. Lo qu' es qu' els mundans pensen que tots son com élls, igual qu' el lladre pensa que tots ròben, y no saben que molts dels que callen y no mohuen pols ni remolí, com solém dir, deixen dir als atres y ells á la calladeta y com qui no hu fa fan òbres y còses, que si el mon les sabera, es faría creus y es pasmaría de saberles. Callem, pues, y obrém més qu' eixa es la vida del hòme de be, que desija fer be y guanyar el Cèl en la tèrra. Y com ya no cab afegir més á lo dit sobre este refrany, acabarém per entonarli la cansó consabuda:

Matarse per qui no 's mata
dihuen molts que no hu entenen,
es lo mateix que si feren
en lo carrer una traca.

Y aixina juzguen molts totes les còses, sense reparar sixquera que la traca á lo manco entre tant fa ruido divertix y dona gust als aficionats.

Memorialiste (el)

Este aplegá abans á formar un tipo, veénselo en los patis ó entrades de les cases inmediates á la Administració de Corrèus de la capital, en una modesta tauleta cubèrta de tapet vèrt, un tinter, arener, una cartera, uns cuants sobres y paper de cartes, en la sehua capseta de oblees pera apegarles y tancarles. Y pròva de que la gent s' ha fet més ilustrada y dasta moltes dònes saben llegir y escriure un pòch, es qu' eixe tipo ha desaparegút casi del tot, no veentse ya casi ningun eixemplar d' éll en los punts de costúm. Pero lo pijor es encara que no puga pasar tan sòls a la Historia per haverse olvidát d' éll els autors de Los Valencianos pintados por sí mismos, lo qual mos obliga á nosatros á suplir eixa falta en la present enciclopèdia, dedicantli al nòstre tipo els pòchs renglons transcrits y la copla que 's mereix:

El senyor memorialiste
era un tipo pròu ilustrat,

qu' escrivía memorials
y pròu cartes de soldat.

Sobre tot estes últimes, suprimint, per supòst, les *sabraes* que peguen en les cartes d' ells els soldats.

Menjar y beure davant del rey

Clar es qu' el que no te costúm de menjar en la taula de un personaje com el rey, es deu vore encortát la primer vegada que li s' oferix; pero á la segon ya no, perque menjar y beure es de persones, si ve guardant les formes y regles de la etiqueta, segons els casos qu' es presenten. En este sentit deu entendres el present modìsme, conegút y usát en tots los nòstres pòbles, el que no tenint ya més llanços, l' ham recordát nosatros así pera qu' el que patix de vergonya ó de reparo, s' els deixe á la pòrta del carrer quant el conviden á menjar fòra de sa casa, ó que no ixca may d' ella. Y dit asò, apliquém la cansó de costúm:

Menjar y beure davant del rey,
diém nosatros á lo millor;
mes ¡quanta vergonya pasa
en taules d' etiqueta el vergonyós!

Pero tot es ferse, y una vòlta que la persona s' acostuma, lo mateix menja y beu en sa casa qu' en la del personaje més encopetat, perque *la vergonya cría ronya y taranyines en la gola*, diu un dijo, y no 's mentira.

Mentirós (el) ha de tindre molta memória

Y tanta com ne deu tindre, perque si ne te pòca, a no parar li provarán les mentires que diu, y en eixe cas es desacreditará del tot y ya no podrá seguir enganyant a ningú, perque ningú es fiará d' éll; li convé, pues, tindre molta memòria pera que no li les coneguen, encara que per hábil que siga, á la vòlta de algun temps tots li les pleguen al vòl tractanlo de mentirós y dientli com á ú de cèrt pòble *cuerpo de verdades*, perque no n' havía dit may una y totes les tenía guardades dins del ventre. En vista,

pues, de qu' este modìsme, popular y conegút en molts pòbles, ya no te més llanços, acabém cantantli el *gòri gòri* y la cansó de costúm:

El verdàder mentirós
deu tindre molta memòria,
y aixina podrá enganyar
buydant les que te en l' alfòrja

O en lo sach, qu' es lo mateix, pues l' aficionát á mentir les diu á bolichs y no sap parlar que no menta; quant diu alguna veritat es que s' enganya.

Mes (el) dels gats

Per eixe sobrenòm es conegút en tota esta regió el mes de Giner, encara que també es pòt aplicar als de Febrer y Març, pues en los tres mos sòlen fer música pròu divertida casi totes les nits eixos animalets, en los seus maulits y remaulits, plòrs y corregudes per les teuláes, y demés dances y contradances que armen en obsèqui de les senyores gatetes, les quals deuen estar del tot complagudes y contentes, per cuant tan á gust prenen les tal músiques y requebros, com á que totes les nits les pasen en clar lo mateix qu' ells, sense ferne cas del fret que acostuma á fer en eixe temps. ¿Quí no 's despèrta y es riu de les grans bromes de la gent gatuna y dels gorros, gipóns, vestits, anells, pintetes, orellals y sabates qu' els gats els prometen á les gates, qu' es lo que vòlen dir eixes veus tan meloses y salameres que uns els dirìgixen á les atres? Pues pera que vostes disfruten de sabero com nosatros, fem menció en este lloch, cantantlos per supòst, la cansó que correspòn:

Mes dels gats diuen tots á Giner
ya desde antich en esta tèrra,
ahon saben traduir molt be
lo que tant de nyaulit encèrra.

Lo que pròva que así hiá mestres consumats pera tot cuant ixca, dasta saber lo que vòlen dir els gats cuant maulen. ¡Rissum teneatis!

Mestre de tot (ser ú) y aprenent de no res

Que vòl dir qu' encara no pasa de un simple principiant ó aficionat, y en tot y en això te fums de saber fero tot, fent cada mamarrajo que fa baquejar de riures dasta als ignorants que non papen una. En una paraula, es ser un segon pintor Còqui de Valencia, y en aixó está dit tot; pero que no li manca la sehua part d' orgull y de amor pròpi, que es lo mateix. Per lo tant, y ya qu' es un verdader tipo del ignorant desmanotat, acabarém estes quatre ralles requebrantlo en la cansó que seguix:

El que vòl ser mestre de tot
y es aprenent de no res,
que s' amague en un forát
y que no ixca ya més.

Perque pera fer riure y que tots se burlen d' éll, quant més amagát estará, millor; aixi fòra de que li apleguen les estocáes que li tiren.

Mí (á), que soch colomí

Es un dijo pròu usat y comú entre gent jove que te algunes pretencións y un tantet d' amor pròpi, que se creu que ningú li l' ha de pasar pel nas, y á lo millor se burlen d' ella y l' enganyen com un gino. Regularment son javals que tenen pòch mon y quant manco s' ho pensen cahuen en lo formage, pero sens donarse conte ni rahó. Están en la edat de les ilusions y com tot ho vehuen de color de ròsa, encara qu' están espavilats, no més se descuyden un pòch els he la peguen de primo. Deixemlos, pues, en sos ensòmits de ór, y ya qu' els ham tirat estes floretes, acabarém requebrantlos en la siguient copleta:

A mí, que soch colomí,
vòl dir qu' es espavilat,
que ya no se mama el dit,
perque ya está desmamat.

Y nosatros li contestarém, que molts anys qu' heu puga dir, pero que nos fíe de ningú que tinga nas en la cara encara qu' el tinga jato.

Millor (lo) del mon

Es amar y servir á Deu, com diu la dotrina cristiana, portar una vida pacífica, treballar lo qu' es puga cadascú en la sehua profesió, art ú ofici, no fer cas de res més que de no fer pecats, no fer mal á ningú, fer tot lo be qu' es puga y estar en tot y per tot conformat á la voluntat de Deu, siga com siga. Creem qu' el que ho fasa així, si no es un sant li faltará ben pòch, qu' es lo que 'n efècte s' ham propasat provar en estos pòchs renglons, als que cantarém per remat l' antiga y popular cansó que diu:

Lo millor que hiá en lo mon
es la Misa y el Rosari;
y ara respòn Sen Ramón:
—Trau la bota del almari.

Lo qual, encara que parega que no li pegue ni en cola, donada la condició de la naturalea humana, vòl dir que dempuix d' encomanarse á Deu podém y devém menjar y beure en regla y mesura á fí de conservar la vida, com Deu mana.

Misa (la) del gall

S' enten la que 's canta la nit de Nadal en punt de les dotce, despues de cantades *Maitines* y *Laudes* y el *Tedeum,* y sense ducte se li dona eixe nòm, perque á eixa hòra sòlen els galls entonar el primer cant. Y á fi de qu' estes còses no 's vatgen oblidant, les recordém nosatros en este punt, cantantli la consabuda cansó:

En la Misa del gall, dihuen
que sól cantar un pollastre;
y jo dich que no en la Esglesia,
sinó en la quadra ó estable.

Que per al cas es lo mateix, pues la qüestió es que canta siga ahon vullga.

Moma (la)

Es una figura de dòna, que representa la *Gracia*, vestida en trage molt pintoresch, corona adornada de flòrs al cap, y en la ma un cètre daurat embolicát en un llènç blanch; presidix la comparsa de sèt hòmens en caraceta y vestits de diables, que ix dançant en la festa del Còrpus de Valencia, fent diferents vistosos jòchs y pegant correjáes á la gent. Y per ser tan típica, original y cridar l' atenció dels de la térra y sobre tot dels forasters la dita comparsa, li ham tirát les anteriors ralles y la cansó acostumada:

La comparsa de la Moma,
els mistèris y dancetes,
y sobre tot la *Degòlla*,
fan jocar molt dites festes.

Això sense contar els grans rendiments que li deixen á la capital els moltísims forasters que la visiten atragúts per la fama d' elles.

Mon avant y cara 'l dia

Això diu y així respira la jovenalla del dia, sobre tot la mitjana y treballadora, que no pensa més qu' en menjar y beure, dormir pròu, divertirse á més no poder y treballar lo manco que pòt. També respira lo mateix la gent ja madura, tant de mitja capa com rica, efècte de les costúms y del mòdo de viure desaprensíu y masa lliure de totes les clases de la societat, lo qual motiva la molta llibertat que reyna y lo pòch que se respècta y practica la relligió. Les lleys actuals, inspirantse en una llibertat omnímoda pera totes les opinions, lo qual es una aberració absurda, mentres toleren la propaganda del mal en llòch de castigarla, reprimixen la del be, única que devíen favorir, y d' ahí l' anarquía, la confusió y el malestar que hia en la societat, abocada cada dia més á un cataclisme. Pera que, pues, cadascú de per sí evite lo que puga estes còses, nosatros ham apuntat les anteriors reflexions á propòsit del present

modìsme tan popular en la Marina y en les montanyes d' Alcòy, al que li dediquém la cansó que li pertany:

Mon avant y cara 'l dia
dihuen huí páres y fills,
pensant tan sòls en bureos
y en ferse richs com els grills.

Sí, eixa riquea pòden y dehuen esperar huí tots els que busquen la igualdat, utòpia irrealisable que sòls seduix y enganya als tontos y malfaeners, que somíen segurament despèrts.

Mònjes (les) de cistelleta

Eixe nòm els donava un senyor á totes les mònjes que no son de claustre, sense ducte perque perteneixent á institucions pòbres, es mantenen en gran part de les llimosnes que ixen á plegar per los pòbles y els mercats, en la cistella enfilada al bras y el cabás que pòrten de les anses dos *hermanes*. Y com no deixá de jocarmos la tal denominació ó sobrenòm, els ham tirat estes pòques ralles y la copla que seguix:

Les mònjes de cistelleta
com pasen de caritat,
van acaptant per los pòbles
y també per lo mercat.

Pues dedicantse unes á la ensenyança, atres als pòbres y atres al remey de les necesitats socials, mereixen les simpatíes del pòble y éste les socorríx lo que pòt.

Mortus est qui non rabéjat

El present modìsme ó dijo, escrit com está en lletí macarrònich ó bort, sòl aplicarse p' els estudiants als bìjos ó animalets, donant á entendre que quant están mòrts del tot ya no menejen el rabo, pero com els valencians som tan guasóns, també sòlen aplicar el tal modìsme á les persones, per més que no pegue ni en

cola. De totes maneres, nosatros l' ham copiát en este puesto, valga lo que valga, acomodantli la copla que seguix:

Mortus est qui non rabéjat
solém dir del qu' está mòrt,
be siga mascle ó femella,
estiga seguét ó tort.

Pues la qüestió es omplir el paper, lo mateix que fan els redactors de periòdichs, encara que pòsen mil mentires y embolichs, perque eixes còses no paguen dèlme.

Mudarli l' aygua al canari

Es lo mateix que *fer de la pix, aigües menors, pixar* y *orinar*, encara qu' el darrer es més pròpi dels castellans que de nosatros. Per lo demés, este modìsme es popular entre 'ls estudiants y gent jove, amiga sempre de guasejarse y péndreu tot de broma, jacòta y bulla, funs les còses més series y graves. Acabém, pues, les presents línies en la copla acostumá:

Mudarli l' aygua al canari
pa la gent jove es pixar;
pues con tal de riures, dona
á tot el nòm més vulgar.

Y gracies, si no desmarra y s' en propasa á parlar indecències pera escamar y escandaliçar als oyents.

Mulet (el pare Francesch)

Relligiós dominích, naixcút en Sen Mateu, en lo sigle XVII; fon llaurador en sa juventut, pasant á estudiar al convent de Predicadors de Orihòla; als 17 anys rebé l' hábit relligiós en lo convent de la Orde del seu pòble, professá un any dempues (1642) en lo de Valencia, y en 1651 se graduá de Mestre en Arts en aquella Universitat lliteraria, obtenint per oposició la cátedra de *Arts de vespres;* també desempenyá la de *Moral,* siguent considerat com ú dels majors sugèctes qu' en son temps tingué la Orde,

de superior talent, gran filòsof, humaniste, famós predicador, escritor é insigne poeta valenciá, y no un frare ignorant de *Misa y ólla,* com creu el pòble y algunes persones que pasen per illustrades, degút sense ducte a la sehua sal ática y llibertat en sos escrits; tal vegá á dasó obedixen les moltes anècdotes que li s' atribuixen, exagerades per la faula; pero les sehues composicions *Lo Torn de Sant Cristófol, Tractat del pet, La Candileta, La infanta Tellina y lo rey Matarót, Inventario ó desapropio, Décimas á una monja* y *Qüestió moral,* abunden en intencionats epígrames, gistes graciosísims, pensaments aguts, boniques imágens, y en fácil, sòlta y natural versificació.

Morí en Valencia en 1675, y per ser un hòme tan illustrat y apasionat per la nòstra llengua regional, ham cregut del cas dirigirli estes pòques línies biográfiques, com un recòrt degut a son nòm, y de pas la cansó que 's mereix:

El pare Mulet si qu' era
divertit y molt guasó,
pero sabía guardar
a tots gran circunspecció.

Lo qu' es que la sencillés de costúms d' aquell temps permitía en parlar y escriure cèrtes llibertats que huí 'n dia no 's pòden pendre, per molta satisfacció y confiança que se tinga en les persones, pues el refinament actual de costúms mos tractaría de grosers y desvergonyits, còsa que llavóns era corrent y permitida en bòna societat.

Munteres (les)

Eren espècie de gorres que usaven encara els llauradors y la gent del pòble á principis del sigle dènau así en la nostra regió, á les que sustituiren els barrets y *mocadors,* alguns d' ells les *gorres,* y darrerament els sombrerets *hongos* ú *honguets* tots en general, y els hòmens de cèrta edat y els vells ó ancians els sombreros nomenats d' *estaquen,* que donaren llòch á tantes burles per part dels jovenòts mal educats. Y pera que la generació

actual conega estes còses pasedes, creém prudent recordarles así y dedicarlis esta quarteta:

Munteres, barrets y mocadors
estaven abans de mòda,
dempues sombreros d' *estaquen*
y ara lo que acomòda.

Pues huí 'n dia es pòt dir que ya s' han acabat les mòdes, perque especialment les dònes ó senyores cada una du la sehua, lo mateix qu' els hòmens ó senyors.

Música celestial

L' actual societat que la tira de sabuda, fina é ilustrada, ha trabucát de tal manera cèrtes paraules, que ya no sab ú casi en quín sentit dehuen enténdres. Una de tantes es la que forma el present modìsme; pues á tota còsa que no li jòque de consevòl gènero que siga, enseguida li aplica el mòt de *música celestial,* quant ésta deu ser la més sublime, armoniosa y fina, com á còsa del Cèl. Y á fí de qu' es nòte més el contrast y s' evite lo qu' es puga tamanya interpretació, incluím así el tal modìsme, aplicantli la copla corresponent:

Música celestial, diem,
qu' es aquella tan divina,
que arrebatá á Sen Francés
y á Sen Pau cautivá un día.

Y en asò está dit tot, pues la nostra llengua es masa torpe pera alabar lo que no podrém escoltar mentres estigám en este mon y no tingám la ditja d' anar al Cèl.

Nas, (bòn) bòn compás

Així se diu del hòme sabút y espavilát, y per això al que reunix eixes bònes condicións, encara que siga jato, li dihuen tots que te 'l nas llarg. Per lo demés, ya qu' este modìsme tan popular no deixa de tindre sal y sandunga valenciana, com tots els de la nòstra tèrra, pera que dure y no es pèrga, el posém en este diccio-

nari de còses rares y curioses, aplicantli la cansó de tanda:

Qui te bòn nas, bòn compás,
dihuen nòstres paisans;
y per això quan mesuren
s' heu tròben fet en les mans.

Y ara podía algú dirmos en rahó: *Alábat, ruch, que á vendre 't duch,* com diu un refrá; mes nosatros podiem contestar: Que com ya no tením ahuela, tot mos está be y tenim bulá pera tot.

Nas (qui li ha fet el) que el tinga 'l bras

Qu' es lo més just y natural, parlant de les criatures, que ses mares tenen tan de gust de que consevòl les agarre y les pasaje; pero tenen mal resquit, perque a lo millor els contesten en este refrany popular, el que per ser tan jusch y pròpi de la nòstra llengua, l' insertém en lo present protocòl, anyadintli esta cansó:

Que tinga al braç una cria
la que la donada al mon,
es natural, mes sa mare
ho pren com un gran bojòrn.

Pues com se cansa tant de dur el monyicòt sempre al còll, descansa el rato que alguna persona li 'l pren y el paseja. Y te rahó la pobra dòna.

Netejador ó desimalador (el) d' abres

En la comarca d' Alcòy es el netejador de oliveres y demés abres del terreno, el qual pása la temporada en los poblets d' aquelles montanyes esporgantlos tots com s' estila per allí. Regularment eixe fulá es de Cocentayna, ahon abunden prou els práctichs o aficionats a fer eixes operacions, per ser aquella població la que més abres conta en tot el contorn. Per aixó li ham tirat estes ralles, les que acabém en la cansó que li correspòn:

El que desimala els abres
o els neteja, qu' es igual,

es un práctich que ho enten
y no fa atra còsa tot l' any.

Y els llauradors del terreno tenen tal confiança en éll, que fa lo que correspòn y tots están contents y pagats.

Nit, (bòna) cavallers y senyores

Així solém saludar al entrar de nit en una casa de pòble, contestantmos els de dins: *Així la tinguen també vostés.* Y sense més cumpliments ni etiquetes, s' asentém en la cadira que mos han acostat, jarrém un rato de les nòstres còses, y mos despedím lo mateix qu' entrárem, anantmon á dormir á la nòstra casa. ¿Y qué més ham d' afegir á eixe saludo tan cortés? Pues despajarlo igualment y cantarli l' antiga copla que diu:

Bòna nit tinguen, si sopen,
y si dínen, bòn profit,
y demá, si fan gaspajos,
men guardarán un pesich.

Pues entre parents y benvolents no hia ni deu haver pá partit, y lo mateix que s' heu donen s' ho prenen, y santes Pascues.

Nit (la) de Nadal

Es la més alegra y santa de totes les nits del any, com a qu' en ella va naixer el Redemtor del mon d' una Verge purísima, la Mare de Deu; per aixó en eixa nit els trists, els malalts y tots s' alegren y disfruten, pero moltísim més els cristians que contemplen el asombrós mistéri del Naiximent ó venguda del Nòstre Senyor; y per aixó també els giquets y giquetes mòhuen tanta algaçara y ruído, cantantli villancichs y albaes al Jesuset de Belém, al sò de carranchs, pandorgues ó simbombes, giulitets y flautetes y atres instruments ·pastorils, á imitació dels pastorets y pastoretes que al avis del ángel anaren á adorarlo á la còva ó portal ahon naixqué. ¿Farém

nosatros algo demés si en tal nit, dempuix del gòig y alegría que tots esperimenten, oferírem al Infant diví l' obsèqui de les nòstres pòbres oracions? Creém que no, y per eixa mateixa rahó, una vòlta tiraes les anteriors ralles, li dirigím al Nyinyo les coples antigues traduides al valenciá:

Esta nit es bòna nit
y no 's nit pera dormir,
que la Vèrge va de part
y á les dotce ha de parir.
Ha de parir un giquet
blanch, rullet y colorat,
y ha de ser un pastoret
p' al seu ganao guardar.

¡Qué ditja, germans, la nòstra, si guardats per tan bòn pastor, logrém al fí d' esta mundial jornada anar á gojarlo al Cèl, menjant coquetes en mèl y rollets en sucre, com dihuen els giquets!

"Ocho," (en dir) tírali

Per això no tinguen pòr ni s' asusten els castellans. qu' els qu' ho diuen nou' fan, y de totes maneres no aplegará la sanch al riu, com diu el dijo. Com se veu, este modìsme, ademés de popular, es guasó y provocatíu al mateix temps, y se referix segurament á daquells temps en que els valencians estigueren en guèrra en los castellans, y en haver guèrra els dos bandos contraris se miren y traten com enemichs y es fan uns als atres tot el mal que pòden; pero així que la guèrra s' acaba y fan paus, ya es tornen á mirar y tratar com amichs y sobre tot com á patriòts y espanyòls que son. Y per eixa rahó no ham tengút nosatros inconvenient en apuntar así el tal modìsme, á pesar de lo brau qu' es manifesta, cantantli la cansó que li tòca:

Eu dir *ocho*, tírali;
així ho dien els antichs,
pero huí 'n dia ya no,
y la pròva es qu' eu Valencia
hia castellans á muntó.

Y no á sòles en la capital, sinós també en les principals poblacions del nòstre antich reyne.

Orige de la Patrona de Valencia

Segons les cròniques, durant la coresma del any 1409, el relligiòs mercedari frare Joan Gilabèrt Jofré, encarregát de la predicació en la Sèu, al anar á predicar el sermó el jorn 24 de Febrer, va vore en lo carrer á un boig perseguit y maltractát per una multitud de gichs, y conmogút per tan dolorós espectácul, en lo sermó proposá la fundació de un Hospital pera recollir als pòbres inocents y desgraciats, lo qual portá á cap el piadós Llorèns Salòm, ajudát de dèu ciutadans, de acórt ab los jurats de la ciutat, ab previlegi d' amortiçació del rey En Martí y lletres apostóliques del Papa Benedicte XIII, construinse, per fí l' edifici apel-lat *Spital de Nòstra Dòna Sancta María dels Inocents* y la Capella del mateix en Agost de 1411. Construit ya l' edifici, atres veins pietosos determinaren fundar una confrería del mateix títol, y quant el Pare Jofré buscava un mestre escultor que s' encarregara de fer la image, es presentaren en l' Hospital tres jovens en trage de pelegrins, dient qu' eren escultors, y convengudes ab lo Pare Jofré les condicions pera construir la image, s' els tancá en una sala del Hospital, en les ferramentes, materials y menjar que digueren necesitar pera tres díes, y al cap d' élls, com oiren dins una música molt agradable, obriren les pòrtes y s' encontraren qu' els pelegrins havien desaparegut, deixant intactes els aliments y materials y acabada la image de la Mare de Deu. La tradició anyadix que la muller del hospitaler, cega y baldada, al vore la image quedá del tot sana de la vista y del moviment del còs, de mòdo que fon la primera que tingué la ditja de acostarse á la image y donarli gracies per sa milagrosa curació.

Debades la crítica de alguns erudits, ha tractat de tirar per tèrra esta pietosa tradició, lo cèrt es que l' orige sobrenatural atribuit á esta image, no sòls te son fonament en los fets mencionats, sinós que s' apoya també en la bellea de la construcció, en lo dols, apacible y magestuós del semblant, en la devoció y confiança que

inspira, y en lo fet referít per Ortí de no haverla pogút copiar en tota la exactitut y perfecció qu' es nòta en ella, pintors tan eminents com Ribalta, Orrente, Sarinyena, Espinosa y atres.

Així es que En Llorènç, Mateu y Sanç cregueren vore en dita image alguna còsa sobrenatural; y discurrint sobre este punt diu el ya citat Ortí: *Yo be crech que les oracions del Beato Jofré contribuiren molt pera l' acèrt del sagrat y peregrí simulacre, que així el nomena Gaspar Escolano, dient: La devotísima image de la Verge, qual peregrina hermosura y extraordínaris fets duen aficionadísims á tots.*

Respecte á la descripció de tan bonica image, el Senyor Çapater y Ugeda diu: «La matèria de qu' está formada, es de una sustancia pareguda al cartó-pedra, tan perfèctament treballada, que algún historiador tingué per cèrt ser ductosa»: sa estatura pasa de sèt pams ab la peanya; la sehua cara espresa la més viva compasió, la dolçor més consoladora, la benignitat, la indulgència y la bondat inseparable de una carinyosa mare, dedicada esclusivament al cuydado de sos amats fills y á la defensa y amparo dels que están baix de son amparo y protecció. De mòdo qu' el artiste que la construí es traçá en la seu' ánima un viu modèlo d' aquella purísima y angustiada Mare, qu' en lo alt del Gólgota rebé la alta misió de defendrer al género humá. Y si fon un hòme, sabé revestir de tan perfecta forma eixe modèlo, que res d' estrany te que la pietat de nòstres páres li donara un orige sobrenatural, apoyats, no sòls en la tradició y en lo perfècte de la obra, sinós també en los innumerables favors y gracies qu' els valencians han alcançát en tot temps de la Mare de Deu.

Te la image al Jesuset en lo braç esquèrre y en la má dreta una açucena ó llir, símbol de la purea. El Giquet du sobre el muscle esquèrre una creu proporcionada. La Vèrge te 'l cap inclinat al davant y sa dolça mirada pareix que seguix en afabilitat la vista del que la mira, encara que mude de postura; dos giquets ó ignocents están agenollats á sos pèus; el del costat esquèrre de la image te les mans en alt y juntes, com si estiguera pregant, y el de la dreta ó del costat dret, te la má dreta allargada sobre 'l pit y la esquèrra alçada devés la image, com implorant protecció.

Asegura el senyor Moreno que á esta image li se doná el nom dels Desamparats desde 'l moment en que s' estengué la noticia de sa milagrosa construcció; pero Esclapés sosté qu' el rey En Ferrando el Catòlich maná en 1493 que al sobrescrit dels Ignocents li s' afegira el dels Desamparats.

Ab motíu de cèrtes questións promogudes entre 'ls confrares y els diputats del Hospital, el cabildo doná als primers una capelleta de pedra situá á espal-les de la Sèu, apegada al mur d' ella y en front de la pòrta principal de l' actual Capella, ahon estigué la dita image rebent cult funs al any 1667 que se inaugurá ésta, començada en 1663.

Y tal es l' orige de la celebrada y prodigiosa patrona de Valencia á qui nosatros, n' obstant el carácter festiu d' este llibre, ham cregut honrar donantli cabuda en éll y arrematant en la copla que seguíx:

Vixca la Mare de Deu,
jòya fina de Valencia,
la que mos ampara sempre
ab sa benigna clemència.

Sí, perque si no fora per ella, cuánt més apurats mos voriem de lo qu' es veém en este vall de llágrimes y de penes; enaltimla, pues, per ser nòstra Mare que tòt s' ho mereix, qu' ella ya mos ho pagará en la terra y en lo Cèl.

Pá blanet ó mollet, pasa collet

També esta jarrá ó modisme, tan popular y usada en les montanyes d' Alcòy, te la sehua sal y sandunga, si be 's repará, degut asó sense ducte al carácter festíu y guasó de la nòstra llengua, que de tot trau partit pera riures y guasejarse. Per aixó ham copiat nosatros así la tal jarrá ó frase, y li cantém la cansó qu' es mereix:

Com pasa tan be y á gust
per la gola el pá blanet,
diém nosatros en guasa
que pasa per lo collet.

Y en efecte qu' es així, lo que no susuix en lo pá dur, que tots li fugen el bulto, sobre tot els ahuelos sense nets.

Pá (bòn) y bón ví, arre, rocí

El present refrauy, popular y corrent en lo distrit de Liria, dona á entendre qu' en totes les coses del mon deu haver estímul pera ferse pronte y be, lo mateix de part del que mana que del qu' es manát. Si l' amo confía en lo seu criát, no li deu regatejar el préu del jornal ó treball que li mana, y si el criát te confiança en que 'l amo liu pagará be, deu cumplir en la sehua obligació y deixarli la faena al pèl, com diém huí; perque si ni la ú ni l' atre cumplix com Deu mana, ningú dels dos te dret á queixarse. Eixa es la veritat, y per aixó, á fí de que resalte més y més, ham apuntat así el tal refrany, al que afegím la siguient cansó:

Bòn pá y bòn ví si te 'l criat,
llaura á gust y á presa en lo rocí;
mes si li donen pá ruín y ví agre
se gita y la llaurada queda així.

Que vòl dir malament, tot per culpa del amo que no li ha donat bòn recapte al dependent.

Pá (el) de Sent Antòni

Es una maravella y un gran milacre lo que ocurrix huí 'n dia en eixe pá veneit, que tant enaltix al gloriós y simpátich Sant y tants beneficis proporciona á la pobrea. ¿Quí havía de dir qu' en lo temps que correm, en que tan combatuda y perseguida está la Esglesia católica, ella mateixa havía de remediar per mitj de la devoció á un Sant tan milagrós, á molts que no crehuen en los milacres, ya que sense ducte se repartix eixe pá á tots els pòbres, creguen ó no creguen? Còsa es esta que devíen meditar els que reben dita llimosna y agrair la caritat qu' eixersix en ells la Esglesia. A fí, pues, de que ho tinguen present y no hu obliden en jamay, mos ha paregút convenient fer así menció d' eixa nòva gracia de la Esglesia, á la que volém cantarli la copla qu' es mereix:

Sant gloriós, qu' en caritat
el pá repartiu als pòbres;

feu que siguen agraits
no en paraules, sinó en òbres.

Pera que així com aumenta de dia en dia vòstra devoció, creixca més y més el fervor y la fe verdadera del pòble cristiá.

Pagar dèlmes y primicies

Eixe es el quint manament de la Esglesia catòlica que devém cumplir tots els catòlichs, perqu' encara qu' el govèrn de la nòstra nació ha suprimit modèrnament la forma de pagar eixe deute sagrat, subsistix n' obstant la obligació de pagarlo, y cas de qu' éll no cumplira, els fiels vendríen obligats á correspòndre, segons la paraula de Jesucrist: *El que servix al altar, del altar ha de menjar.* Y un eixemple d' això tenim en Fransa, que havent el govèrn masó llevat anys arrere la paga del cult y clèro, els catòlichs obriren una suscrició pera suplir aquella falta. Per lo demés, l' antich dèlme y primicia consistía en la prestació del dèu per cent de les collites principals de la tèrra y una part dels primers fruyts, lo qual se donava á la Esglesia pera sosteniment del cult y sos ministres, que equival á la contribució actual del cult y clèro. Y feta ya la present relació á fí de ilustrar als molts qu' heu ignoren ó aparenten ignoraro, acabém en la copla de costúm:

Pagar dèlmes y primicies
mana la Esglesia en lo quint;
y mananto Jesucrist
¿quí no hu pagará, tenint?

Pues el que no te carácte, vergonya ni caritat, perque el que no te, el rey y Deu li fan franch. Més clar, aygua.

Paquets (fersen ú tres) de tot

També este modìsme es diu de broma, per lo regular entre gent de trò, pròu desfogada en lo parlar y que tot heu pren masa fòrt, alçant molt la veu, com si tots els que la òuen estìgueren sorts, y gillant pijor que les gallineres y les revenedores del mercat; de mòdo que si els

sents á d' élls, pareix que tinguen tota la rahó dsl mon, y es perque com pensen pòch lo que dihuen y son tan desficaciats en lo parlar, tot ho pòrten á rabo de borrego, sense escoltar á ningú, ni atendre á les reflexions qu' els fan les persones graves y de pes; lo qu' es qu' eixa clase de gent tan fogosa, per diro aixina, pareix qu' en lo pecat pòrten la penitencia, pues així que s' han desfogat pròu, si es menester escandaliçant, de repent y quant manco ú ho esperava, s' amollixen del tot y casi s' en tornen arrere de tot lo qu' han dit y han baladronejat, y en això es veu el pòch esme que tenen, el pòch trellat qu' es trau de tot lo qu' estralejen y el ningun cas que 's deu fer d' élls. En una paraula, com no saben lo que 's magenquen, ningú els escolta ni aten á les fresques que sòlten ni á les baldòries que dihuen, qu' es una manera com un atra de contestarlos als que afècten riures de tot y de tots, quant tots es rihuen d' élls. Y pròu d' asò, pues la llengua no te hòs y no convé menejarla tant, no siga qu' es desmande. Cantemlos una cansó per despedida á eixos satisfets y *tutti contenti:*

Fersen tres paquets de tot
es còsa d' estrafalaris,
que com pensen pòch les còses
els ixen mal els glosaris.

Y á tot asò sòlen afegir els llauradors: *Si no hiaguera animals, ¿quí s' havia de menjar la brosa?* A lo que nosatros podém contestar: *Es verítat,* lo mateix que *si no hiaguera payasos, ¿quí faria riure en les comèdies?*

Parar una còsa á males dináes

Vòl dir acabar málament, ó siga barallantse ó renyint, tal vòlta els que pòch ans eren amichs, y per enfosquirse en lo jòch ó calfarse masa la codolla alçant el colse, s' han tornat en un punt contraris, y navaixa en má s' envestixen com á fieres. Si 's tracta de dònes, ya es còsa sabuda que dempues de gillar y avalotar pròu, dientse unes á datres totes les picardíes que pòden, s' estiren les grenyes y es fan pròu calentes, pegantse arraps, galtaes y mogicons, còses totes que donen als hòmens més gust que si asistiren á una comèdia ó rinya de galls inglesos.

Per lo tant, vista la importancia y trascendència del tal modìsme, mos ha paregút oportú treslladarlo á este llòch y dedicarli esta copla:

Parar á males dináes
es pòt dir de moltes còses,
que n' obstant començar be,
acaben á garrotáes.

Això si no ixen armes blanques y de fòch, qu' es lo regular despues de promòure questions, disputes y escandalls, efèctes de la miserable condició humana.

Pardalistes (els) de Valencia

En atre temps, segurament, eren tal qual en número els que 's dedicaven á la industria de vendre pardalets del terreno y estrangers, pero huí 'n dia tal vegada no pasen de mija dotcena els que tracten en eixe gènero, per la pòca afició que te la gent y les pòques ganancies que deu deixar eixa venda; tots élls habiten en lo *Clòt* ó Plaça Redona, dedicantse á fer gabies y gabions, y alguns d' élls á vendre també escurá pera poder viure. Y com els tals, encara que son tan poquets, perteneixen al antich grèmi de *Columbayres*, mirát en la capital del nòstre reyne en lo gran respècte qu' en atre temps es miraven estes còses, per la curiositat que inspiren als verdaders valencians, ham tirát nosatros estes pòques ralles, les que tanquem en la copla que seguix:

Els pardalistes encara
son ben mirats en Valencia,
si no per lo que representen
dels pardals per la cadència.

Pues á sòles per oir l' armoniosa cantoría que 'n sos variats trinos armen els pardalets, hia hòmens que s' embelesen y els cau la bava de gust.

Parrandes (els)

Son una espècie de criats dels toreros, qu' en les funcions ó corregudes de bòus, tant reals com novillos, ixen

á la plaça á plegar la femta ó bonyigos que deixen caure els cavalls, lo mateix que les butses ó budells y la sanch dels que ferixen y maten torejant, com també arrastren y trahuen fòra els bòus que van matant els toreros. Y una vòlta descrits els tals operaris ó empleats inferiors d' eixes places y la faena que fan en elles, com á remat els cantarém la cansó que 's mereixen:

Els parrandes son criats
dels toreros, y en les places
netejen les porqueríes
que deixen els bòus y vaques.

Y valga élls, que sinós en eixos puestos no hiauría qui entrara de bruts que sempre estaríen.

Pasamaner (el)

Així nomenaven y nomenen encara al sugècte que 's dedicava á colar aiguardent en Cocentayna y demés pòbles d' aquell distrit, en les sencilles máquines que per los anys 1840 y siguients s' usaven en aquell terreno. Y com jòque per lo raro y estrambòtich, com á que ha servit pera introduir un mòt ó sobrenòm funs á llavons desconegút, ham cregút oportú reproduirlo así ans que pase del tot al racó de la història, y cantarli com á tots en llòch del Gòri, Gòri, la cansó mereixcuda:

El tio pasamaner
li dien al operari
qu' es guanyava son jornal
colant aiguardent per atri.

Y com era dita fabricació pòch coneguda en aquell temps, cridava l' atenció particularment d' els poblets, y tots acudien á vórela y á dotorejar.

Pasárselo á ú per baix cama

Se diu el present refrany, pròu popular y corrent per les montanyes d' Alcòy, regularment en tò de guasa, per més que es pòt aplicar á moltes còses, com per eixemple á que ú sab ó es més sabut que un atre, qu' es més alt,

parla millor, te més bòna veu, es més divertit, cantador, parlador, ballador y riallós que atres, qu' es més bòn hòme, que no es tan orgullós, coquero, gismós, que te molta tèrra en l' Havana, molts castells en l' ayre, etcétera, etcétera; de mòdo qu' es podría fer un diccionari de veus en alabança de uns y menysprèu de atres, si seguirem avant totes les comparacions á qu' es presta el tal modìsme. Y com vullga que les còses odioses y que tan sòls servixen pera remontar ó desprestigiar al prògim, no dehuen ser objècte de conversació entre persones series y formals, arrematarém nosatros este punt, y no de calsa, cantantli la quarteta de costúm:

Pasarse á ú per baix cama
vòl dir aventajarlo en tot,
tant en lo bé com lo mal,
en votar y pegar bots.

Qu' es tot quant se puga dir, pues el que la tira de faròl, si no supera en tot als atres, se creu que no 's res y la ponçonya s' el menja.

Pau li día á Pau

Els nòstres páres sabíen criar la familia millor que nosatros, y, quant veen qu' els gichs s' enjuasaven uns en atres, teníen molt de conte en que no 's pegaren y també en que no 's gastaren jances pesades, pues apenes notaven algo que no 'ls jocava, els apartaven, fentlos el serio y dasta pegantlos algun calbòt si no obedíen y estaven quiets; tampòch no 'ls deixaven eixir molt de casa, ni meçclarse gichs y giques, rahó perque no tenien tan de perill de dependre cèrtes còses que no devíen saber com huí 'n dia saben ans de l' hòra. Y com tenien les degudes precaucions, hiavía més respècte á tots y no hiavía tan de mal com ara. D' ahí la sencilleç d' este modìsme, al que per remat d' estes ralles li cantarém la cansó ó lo que siga:

Pau li día á Pau:
No 'm tôques la gica,
y ella: *Tòcam ara Pau,*
qu' el páre no guipa.

¿Han vist vostés quín mòdo de tratarse la familia d'

abans? Pues per este estil era tot lo demés. ¡Una còsa pareguda á la de huí per la banda de darrere! *¡Oh tempora, oh mores!*

Pavòrdis (els antichs)

En la Séu de Valencia eren els sacerdòts prebendats d' eixe títul de honor, els quals teníen cadira en lo còr despues dels canònges y usaven hábits canonicals; en les colegiates d' Alacant y actualment en les de Gandía y Xátiva formen una espècie de cabildo, titulantse també canònges, presidits per l' abat, lo mateix qu' els de la colegial de Sen Bertomeu de la capital, concedida últimament p' el Papa Lleó XIII, é igual títul honoríûch es donava en atre temps als catedráticħs seglars de Teología, Cánons ó Dret civil d' esta Universitat. Y per ser estes noticies históriques, instructives y curioses, les recordém en este llòch en la cansó apropiada:

Els antichs pavòrdis eren
lo que huí els beneficiáts,
llevat dels hábits de còr
á daquells sòls reservats.

Aquell títul fon suprimit en lo Concordat del any 1851, sustituintlo el de *beneficiát* de huí 'n día, qu' es més modest y no 's presta tant á la suspicacia dels de dalt.

Payaso (el)

Encara qu' es un tipo universal, conegút en totes les nacións y llengües del mon, aixi mateix podém apropiársel els valencians, ya que la nòstra llengua es á propòsit pera fer eixe paper tan pròpi dels gistosos, bromistes y guasons, en el que ni funs els andaluços mos guanyen. Supòst, pues, tot asò, ¿qu' es un payaso? Pues un hòme que fa riure en totes les còses que diu y fa, tenint molta sombra pera fer caure en gracia paraules, accions y moviments, qu' en atres ningú les nòta ni fa cas. Y com si be 's mira, este mon es una contina comè-

dia, en la que el payaso fa el paper de protagoniste, unes vòltes rientse y fent riure y atres plorant y fent plorar, sempre resulta qu' éll desempenya un cárrech important, del que no 's pòt presindir. Per aixó, considerant nosatros el mèrit que te un bòn payaso, li ham dedicát estos pòchs renglons y la copla que ve a continuació:

Comedia sense payaso
resulta un contrasentit,
per això l' ham adoptat
en son verdader sentit.

Pues no 's pòt pendre tampòch en atre, sopena de llevarli tot el mèrit qu' el caracteriça y el fa simpátich y atractíu.

Pedra (tota) fa paret

Y es molta veritat la que conté el present modìsme popular del nòstre antich reyne, pues per giqueta ó menuda que la pedra siga, encara que siga un ripiet, ya procurará l' obrer que aprofite y òmpliga son puesto en la paret. Vòl dir també que tota còsa fa en lo mon son paper, per insignificant que se la supònga, y per lo tant que no devém fer menosprèu de rés, perque lo que no aprofita pera una còsa aprofita pera l' atra. Y en los dos sentints prením el tal modìsme al tirarli estes ralles y cantarli la cansó de costúm:

Tota pedra fa paret
ó parat, que dihuen atres,
fen'tla pujar pera munt
quant més pedra y morter gastes.

En la diferencia, de que quant més gròsa siga la pedra que li vajes afegint, més á presa anirá pujant la paret, com es natural.

Pedres curtes (pillarlo á ú en les)

S' aplica el present refrá ó modìsme á tot aquell que abusa en lo pes y mesura, no donant lo just ò llevant pòch ó molt al que compra algún génere, siga de menjar,

beure ó atra còsa cuansevòl, y també al que 'n los conters s' enganya ó equivoca volent enganyar al pròjim, lo mateix qu' en tractes y contractes el que no més busca un descuyt pera pegárlila al que pòt. Per lo demés el tal refrany es molt popular y conegút no sòls en lo nòstre antich reyne sinós en tot lo mon, pues l' art de enganyar y robar está ahon sevòl á la orde del dia. Cantemli, pues, nosatros com á remat de música y preguemli á Deu que mos lliure de ser víctimes d' éll, la cansó apropiada:

Pillar á ú en les pedres curtes
es cósa de timadors,
que vòlen menjar y beure
y vestir com á senyors.

Y com eixe género de vida es molt dols y molt bò, conta desde molt antich en no pòchs mestres y disípuls tan adelantats, que te que ser molt espavilat el que s' escape de caure en les mans de eixa gentòla.

Peguém, que venen pegant

Així heu díen els nòstres páres y ahuelos de les montanyes d' Alcòy, y encara huí á lo millor sòlen repetiro els jóvens daquell contorn, per més que la gent d' ara, despues del canvi tan gran de costúms que ha sosuit y de lo molt amiga qu' es de lo positíu, ya no está per les asonades, jòchs y bromes de atre temps; de mòdo que aquelles çaragates y corregudes de nit p' els carrers que llavons fehen els fadrins, acasantse uns als atres, trencantse les guitarres en lo llom y quant no pegantse garrotaes, lo qual obligava á la ronda á tancarlos á tots en la presó, allò ya no pasa huí 'n dia en los poblets; pero en canvi ha pasat á Valencia y atres ciutats, corregít y aumentat, sempre que s' els antoixa als senyors masons, republicans, anarquistes y demés acabats en *istes*, el mòure un escandall y correr la pòlvora, com els mòros, per consevòl cuestió política ó impolítica. Y com tot asò es la pura veritat, y no falta qui repetix este modìsme, creent sense ducte que pòt pegar al que veu que se li acòsta pegant, ham volgút nosatros reproduirlo en estes planes, cantantli la copla de caixó:

Peguém, que venen pegant
es bò, pero mal á un temps;
bò si ú pega primer,
pero mal si ve al revés.

Perque la defensa es natural; pero si et peguen una nyespla primer y en ella t' acòren, vejes que fas despues, per això diu el dijo *qu' el que pega primer, pega dos vòltes*, y te rahó.

Péndreli á ú el pols

Això es pròpi dels dotors ó metjes, que á penes entren á vore algun malalt y li pregunten com s' encontra, lo primer que fan es péndreli el pols; pero este modìsme te un' atra ascepció més intencionada que l' anterior, y consistix en anarli fent preguntes á vore de quín pèu coiseja, si es baix de dabant ó ahon li apreta la tafarra, tot per vore de torvarlo y poderlo enganyar millor. En estos dos sentits se sol entendre el tal modìsme, qu' es popular en Valencia y les poblacions principals del antich reyne, lo qual mos ha donat pèu pera allargarlo así y cantarli la cansó de tanda:

Péndreli el pols á dalgú
es pa vore si te febra,
ó saber si encara es mama
algun dit de la ma dreta.

Que tot podía ser, perqu' el número dels tontos, bovos y lelos es tan gran, que may s' acabarán.

Penjat? (¿quí s' haurá)

Esclamació que tiren en tots los pòbles del nòstre antich reyne al vóreli fer á quansevòl una còsa jocant y rara, en senyal de que s' estranya molt que l' haja feta ó dita. Y á fí de que se veja la riquea en espresións y dijos de tota clase que posuix la nòstra llengua, reproduím así la tal esclamació, y per la gracia y ombra que té, li amollém a conte de respòsta la seguidilleta que ve:

¿Quí s' ha penját?
Algun tonto cap y tot,
que com no sab lo qu' es fá
ell mateixa s' ha ofegat.

¡Resolució per demés estrema y rara, pròpia de descregúts y desesperats, que Deu mos lliure de imitarlos!

Pensat y fet

Es un modìsme popular molt breu y expresíu, sòls comparable á este atre: *Dit y fet*, els quals tan sòlament tenen llòch en la nòstra parla valenciana, qu' en punt a breu, dolsa y bonica no te rival en lo mon, com á que no ni ha atra que exprese en menys paraules infinitat de idees y pensaments. Per això ham volgút nosatros donar así una mòstra de sa riquea en este modìsme, al que li endilguém la cansó que 's mereìx:

Pensat y fet es corrent
entre 'ls actius valencians,
que cuants atres pensen fero
ells ya hu tenen acabat.

Això no lleva que ni haja tambè de pereosos, pues ahon hia campanes hia batalls.

Perea, ¿vòls sopes?

Fícameles en la boca, respòn el pereós, y no content en això, despues que ya les te dins la boca, com l' atre veu que la te tancá y no la meneja, li diu: ***Hòme**, rocégales;* á lo qual contesta fent el desmenjat: *Diu, menéjam les barres.* De mòdo qu' eixe hòme apareix com el tipo del pereós ó de la perea. Y com el tal modìsme es tan conegút en tots el nòstres pòbles, ham cregút nosatros del cas ficarlo en este amagacent de tipos y còses rares, en la copla consonant:

Perea, ¿vòls sopes?
Fícameles en la boca
y menèjam be les barres
pa qu' es fasen una coca.

Les barres no, sinòs les sopes, y pera qu' el pereós no fasa res, que li ajude també á engolírseles y últimament á c... en l' escusát. Si en vòls més, para el cabás.

Pere (Sen) muda els trastos

Això dihuen de broma els valencians quant está tronant, pues suponen qu' el sant ha renyit ó s' ha barallát en la dòna y muda de casa les ahines ó trastos que li toquen; pero tot va de bulla y sense ánimo de agraviar al san ni á Deu, en qual sentit posém nosatros así el tal modìsme, tan gistós com antich y popular, entonantli la copla de costúm:

Quant tròna, diu que Sen Pere
es que ha renyit en la dòna,
y muda els trastos de casa,
perqu' ella no 's còsa bòna.

Aixó liu atribuixen uns al sant, suponent lo quisquillós y renyidor, y atres liu apliquen á la dòna, tractantla de celosa; pero se veu qu' els pasa tot molt pronte, pues á penes pasa la borrasca ya s' ajunten atra vegá. En fí: *entre marido y muquer naide se puede meter*, com dihuen els llauradors.

Peres (posarli á ú les) á quatre

Vòl dir voler sugectarlo del tot y obligarlo á fer lo qu' éll no vòl contra la sehua voluntat, lo qual es un empenyo tonto y molt esposát á un percáns, perque si jo no vullch fer una còsa que no puch ó no dech ferla, ¿quí me la fará fer? Ningú del mon, sopena de agarrarme á bras partit en qui á la fòrça vól que la fasa, y no n' eixirá may en la d' éll, encara qu' em mate, per més que *á la fòrça no hia resistència*, com diu el dijo. Y com vullga qu' estes còses son masa sabudes de tots, una vòlta tirades les ralles anteriors, li cantarém al present modìsme la cansó de tanda, y el que vinga darrere que tanque la pòrta:

Posar les peres á quatre
es voler armar camorra,

y esposarse á que ningú
ho prenga may en pajorra.

Pues no hia fòrça humana que puga obligar á fer una còsa indeguda contra la pròpia voluntat, y el eixemple el tením en los Mártirs y en atres que no son.

Pergamins (tindre molts)

Es referix este modìsme, popular tan sòls entre persones de carrera, als nobles y richs d' antiga alcurnia, en relació als blasons, personajes, documents, armes, mòbles y demés còses de mèrit que conserven del seus antepasats, y també á atres sugèctes que, sense tindre motiu pera engrandirse, á lo millor s' alaben, ponderant còses que no mereixen la pena. Els primers son celebráts en rahó, perque verdaderament ho mereixen; pero els segons, com no mereixen res, en llòch de alabarlos, lo que fan es no ferlos cas y riures d' élls, tractantlos de fantástichs, simples y tontos. Estes dos clases de persones sempre han existit y existirán mentres el mon siga mon, y com nosatros no s' ham proposát més que indicarlos en estes ralles, les acabarém en la cansó que seguix:

Tindre molts pergamins se diu
dels reys y atres personajes,
que per sos títuls y fets
mereixen molts homenajes.

Pues els honors son pera les gerarquíes elevades, lo mateix qu' el peix pera qui s' el mereix y la espina al gat, perque maula y arrapa; pero tot asò sòls s' entén pera este mon, qu' en l' atre no valen més qu' els mèrits de les òbres bònes.

Pixarráes (les) de Maig

Els dona el pòble eixe nòm vulgar á les plutjetes que mos sòl regalar tots los anys eixe mes, les quals son tan curtes, que algunes no apleguen á durar tan sòls un quart; de mòdo qu' en un dia ne cahuen á vegáes dos ó

tres, eixint en seguida un sòl lluent y mol bonico. Y com les dites plutjes son peculiars y pròpies de Maig, per ser còsa de curiositat, els ham tirat estes quatre línies y dempres la copla que correspón:

Les pixarráes de Maig
sòls duren una rosá;
pues á penes ix el sòl
ya no 's veu ni fanch ni aygua.

Porque com plòu tan poquet, el sòl s' encarrega de fero desapareixer en una ullá.

Pixats (tindre lo mateix en) qu' en orins

Clar es que sí, perque 's una mateixa còsa, pero s' aplica á còses diferents que pòch més ó manco donen idéntich resultat, y d' ahí tirar má d' eixe modìsme popular y molt usát en los pòbles del Marquesát de Denia, ahon se diu casi sempre de broma entre persones de confiança. Y vist que ya no te més llanços, doném fí á estes ralles en la corresponent cansó:

Mateix son pixáts que orins,
pero pa cèrtes persones
que apuren masa les còses,
no 's igual pares que nones.

Y pera apurar còses de tan pòca sustancia es calfen alguns molt la codolla y al cap trahuen lo qu' el moro del sermó. Per això dihuen en l' hòrta de Valencia: *Si no haguera animals, ¿quí s' havía de menjar la brósa?* Y tenen rahó.

Planja (fer algú una)

Este modìsme es modèrn, inventát pels periodistes ó escritors de periòdichs, y dasta creém que per En Cándit Nocedal; significa cometre una barbaritat, falta ó incurrir en contradicció. Y com á pesar del póch temps que corre, còsa d' uns coranta anys, s' ha escampat tant, com á que s' usa ya per tots en general, de paraula y per

escrit, tirém les presents ralles y li dediquém la copla acostumá:

Fer una planja, sabém
qu' es còsa de maquinistes;
mes caure en contradicció
es pròpi d' atres artistes.

Es dir; artistes de paraula ó d' escrit, que pròu vòltes dihuen ara blanch y dempues negre, y vicevèrsa.

Plebá (el antich)

En la disciplina antiga era un títul honoríñch, concedit p' el Papa á cèrts retors de parròquies, com encara li se dona p' el pòble al retor de Senta María de Oliva, per més que caducá y desaparegué el dit títul al celebrarse el Concordat de 1851. Per ser, pues, una còsa rara y curiosa al mateix temps, la recordém en esta òbra pròpia de tals còses, á fí de illustrar als lectors y sobre tot al clèro jove, cantantli la copla de caixó:

Els plebans, antichs retors,
es creien molt honrats
en eixe títul de honor,
qu' els feha més respetats.

Perque desenganyemse, els títuls y condecoracions, de teulades en avall, encara que son propensos á la vanitat, halaguen y halagarán mentres el mon siga mon, y no 's estrany que siguen buscats y aprehuats de molts.

Ploréu, giquets, ploréu...

Així sòl anar cantorrujan per los carrers de la capital de pòchs anys á esta part, cert tipo de última hòra, en un penjoll de pardalets de fanch en plometes postises, amostrantlos á la cuadrilleta de monyicòts de quatre á cinch anys, que li van darrere, mirant embovats la mercancía que pòrta; pero no 's asoles la gent menuda la que s' encanta al pasar el tío dels pardalets, son també 'ls hòmens y dònes els qu' es paren á vórel y escoltar la tararena que fa, jocantlos á tots la sombra

sui generis que te, lo qual es molt corrent en Valencia, que pròu vegades per còses insustancials y de gens de trellat, en un moment se fa un rògle de dos ó trecentes persones entre gichs y grans. Y com també mos ha jocát á nosatros vore un tipo d' eixa clase, li ham volgut tirar así estes ralles y la lletreta qu' éll canta:

Ploréu, giquets, ploréu
que pardalets tindrèu
en una aguileta,
y aniréu en bicicleta.

Y á pesar de la pòca sustancia que te la tal cantinèla, lo que son les còses, servix pera á lo manco no morirse de fam eixe pobre hòme.

Plòu, (ya) ya pixa el bòu

Això canten els giquets y giquetes en se que plòu, repetint esta cantinèla dasta que 's cansen y en mamprenen un atra. Y com estes cantinèles y atres semejants, encara que á nòstra edat ya no mos donen gust ni mos fan riure com quant érem com élls y elles, no per això deixém de alegrarmos al pensar en la sencillés é inocència d' aquell temps. ¡Quí no 's tornara ara gich! solém dir al vore el gust en qu' es ríu la gent menuda y les grans carcallaes que pega en mij dels diferents jòchs que jua. Pues tot asò tan trivial qu' es al pareixer, mos atráu y embelesa á nosatros y creém que á vostés també, y per eixe motíu ham volgút recordaro en este llòch, arrematant en la seguidilla de caixó:

Ya plòu, ya pixa el bòu,
ya neva, ya pixa la ovella,
canten els gichs,
rientse encara els vells
dels seus cants y gillíts.

Y no pòt deixar de ser aixina, pues la vida de la primera edat te molts encants y alegríes pera els qu' estan en ella y ho vehuen tot de color de ròsa, lo mateix que pera els de la edat madura que se complauen al pensar en aquélla.

Pobrea (la) no 's baixea

¿Cóm ha de ser, si Gesucrist sobre ser el Fill de Deu, amo y duenyo absolut de tot, en tot y en això, volgué naixer pòbre, ser fill de mare pòbra y morir pòbre, pues dasta la mortalla y el sepulcre foren de llimosna? Pero el mon y la gent qu' el seguix no pensa ni ha pensát may aixina. Debades el Nòstre Senyor digué qu' el que volguera ser discípul d' Ell, havía de negarse á si mateix, repartir els bens als pòbres, carregar la sehua creu y seguirlo, perque la gran majoría, en llòch de practicar eixes máximes y consells del Evangèli, encara es burlen dels poquísims qu' els practiquen, com son els frares, les mònjes, els capellans y molt repoquets dels seglars ó particulars. La gent de huí, en rarísimes escepcions, no creu en res de lo que deu creure, perque ademés de positivista, es orgullosa, amiga del luco y de la vanitat, no més pensa en divertirse, menjar be, treballar pòch ó gens y que no li diguen de mortificarse, dijunar, anar a Misa els dies festius, confesarse y cumplir en tot lo que deu cumplir el verdader católich. En seguir la rutineta que s' ha forjat sense contar en ningú, ya se creu que va be y que quant muyga en una voladeta s' en anirá al Cèl, que Deu no li negará, pues pera els cristians l' ha fet. Este es el llenguaje de casi tots els que vihuen al dia, y estant nosatros persuadits de lo contrari, ó siga, de que van mal tots els que així pensen y òbren, ham cregút dasta convenient tirar estes ralles per si produixen algun efecte, y la copla de costúm:

La pobrea no 's baixea;
ans be, molt meritòria,
si se sopòrta en paciència
pera conquistar la glòria.

Qu' es cabalment com la prengueren molts reys y richs sants, els quals l' abraçaren voluntariament per amor de Jesucrist, lo mateix qu' els sants pòbres de tots los estats y condicions. *Inteligenti, pauca.*

Pólvora (gastar la) en salves

Equival á gastarla debaes, y si á lo manco se gastara en salves á la Mare de Deu, sería lo millor. Pero este

refrá se referix ademés á parlar supèrfol y fer còses sense trellat y que no donen ninguna utilitat ó ganancia; y en este sentit s' enten y es popular y conegút en molts dels nòstres pòbles, per lo que l' ham copiát en estes fulles y li soltém ara la cansó de costúm:

Gastar la pólvora en salves
es gastar el temps perdut,
empleant moltes paraules
sense guanyar ni un menut.

Y lo pijor encara es no guanyar ningun mèrit pera Deu, això si no servixen pera agraviarlo.

Poll en poll llémena cría

Este modìsme vulgar dels valencians, es molt natural desde la bendició que Deu doná al hòme y á tots los sers de la creació, quant digué: *Creixéu y multipliquéuse y ompliu la tèrra,* comprenint també la mar y l' ayre. Y dende llavóns al reunirse y fer vida comuna els dos sexos, mascle y femella, te llòch la procreació de tots élls, si bé sujectant al hòme y á la dòna, primer á la lley natural, despues á la escrita y darrerament á la evangèlica ó de gracia, á fí de que la unió de la ú y de l' atra fora més perfècta y contribuira millor á la conservació de la espècie humana. Tal es la esplicació del present modìsme, encara que pres en atre sentit pareix significar que segons siga la companyía que ú ellegixca, així será millor ó pijor el resultat d' eixa unió. Y pera que cadascú discurrixca com tinga per convenient respècte á la matèria, fem así punt y entoném la copla de costúm:

Poll en poll llémena cría,
y es una gran veritat,
pues el qui s' ajunta en llobs
d' ells sòl dependre á adular.

Molt de conte, pues, en qui s' ajuntém, que no 's lo mateix ajuntarse en bòns qu' en mals; del mal no sòl eixir més que mal, y del bé sempre queda algo digne d' alabança.

Portar ó dur á ú al bè

Ó al *cordero,* com dihuen en Valencia y la vega, y també al *còll,* segons dihuen en molts pòbles del nòstre reyne; s' enten regularment dels giquets y giquetes de pòchs anys, y pera que se veja la manera de dir eixa frase ó modìsme en les diferents comarques d' este país, ho posém así, cantantli la seguidilla que acompanya:

Portar ó dur al *bè,*
al *cordero* ó al *còll,*
es durlo á *cullerótes,*
al que no pòt ni vòl.

De mòdo qu' un mateix modìsme se díu de diferents mòdos en una mateixa regió, com se veu.

Podador (el)

Era dasta uns coranta anys arrere un tipo que, com tants atres, ha pasat al racó de la història, y no 's fácil que torne á resucitar, pues era el llaurador qu' en l' Advent de Nadal y despues, es dedicava á podar les vinyes en lo ferrament de acér, dit *podadora,* així com huí 'n dia s' usa pera fer la mateixa faena la *tisora* ó *tisores,* que tenen la ventaja de no tindre perill de tallarse com en l' antiga podadora; ésta se duya en lo que se día *burja,* qu' era una bosa de llata d' espart y se la penjaven al còll en un tirant de lo mateix. En cuant á les tisores pòden portarles en un cabás, y dasta en la faixa. Y apuntát ya lo referent al podador y al ferrament que llavons empleava, qu' es lo que s' ham proposat, pera recòrt curiós é històrich al mateix temps, apuntarém lo que manca qu' es la cansó final, qu' hen clòu y tapa.

El podador que abans podava
en la podadora,
ara talla les sarments
en la tisora.

Qu' es la mateixa operació feta en diferent ferrament ó ferramenta, com vullguen, pues el mateix conte mos te

que siga mascle com femella; la qüestió es contentar á tots y gastar pòch.

Preguntador, (al) mentires en éll

Es referix regularment este modìsme tan popular en los nòstres pòbles, al preguntador, dotor de secá y masa curiós de voler sabero tot lo que convé y lo que no convé, en qual cas no 's precis contestarli una mentira, com aconsella el tal modìsme, perque la mentira may es llícita y sempre es pecát, sinós fer el desentés y no contestar al dirècte, y si insistix el sugècte en repetir la mateixa pregunta, al vore nosatros que s' en pasa de curiós y que ralla ya en atrevit ó descarát, devém preguntarli á d' éll: *Escolte, ¿vosté pera qué vòl saber lo que ha preguntat?* Y es segur que ó callará ó dirá: *Pues pera saber més,* sonrientse al mateix temps éll y nosatros, qu' es una manera com un atra d' eixir del compromís, sense satisfer la curiositat de cèrtes persones, y de acabar nosatros este punt d' albarda vella en la cansó de rutina:

Al preguntador, dihuen tots,
bònes mentires en éll;
pero convé distinguir
quant es jove y quant es vell.

Pues el jove, com encara te les sehues ilusions convé respòndreli d' una manera, y el vell mereix que li se respònga d' un atra diferent per pentinar ya canes.

Progrés (el)

Eixa es la gran paraula de huí, el progrés, com á qu' éll ho absorvix tot, resolento baix de son critèri, lo mateix en política qu' en relligió, en temps de guèrra com de pau; pero al progrés li pasa igual ó pijor que á la llibertat, mòt també obligat del nòstre temps, y es, que á fòrça de tindre á una y atra sempre en boca, se desprestigen de cada vegada més dasta el punt de que casi ningú fa ya cas d' elles. ¿Qué 's, en efècte, huí la llibertat? Pues una paraula buyda de sentit, perque baix la

capa d' ella corre el més desenfrenat despotisme en totes les clases y en totes les esferes. ¿Y qué 's també el progrés actual? En lo material una porció asombrosa de invents maravellósos funs á volar p' els ayres com els pardalets; més en lo moral un desenfré tal en totes les còses, que rebaixa á les persones al nivell dels animals y en molts casos encara el supera. De mòdo qu' eixe progrés tan decantat te una nòta qu' el desafea en gran manera. Deixémse, pues, d' alabar y engrandir al tal progrés y treballém pera qu' el moral y material vajen aconsonant sense mengua del ú y de l' atre, y despedimse cantánt l' estrevill que correspòn:

El progrés verdader
deu ser en tot,
material y moral;
pues si ú va en coge
y l' atre va á pèu,
ja no 's igual.

Y per lo tant s' arruinen els dos, la ú per masa y l' atre per pòch, destruintse com el de l' antiga Roma.

Provincies (les cuatre) de les granótes

S' aplica esta frase, dijo ó lo que siga, á la reunió ó grupo dels poblets de Beneixida, Alcántera, Cárcer y Còtes, situats en la Ribera baixa, formant una comarca, en la que per ser terreno pantanós y molt abundant d' aygües, els mosquits en ses músiques y picaes no 'ls deixen viure ni de nit ni de dia als seus habitants, ni les granòtes en son contino *ròch, ròch* els tenen atarantats. Y com eixe malestar ya ve dende antich, á pesar de que tals molèsties han desaparegút en gran part desde la plantació de taronjers y atres ábres frutals, no faltaren guasóns dos sigles arrere, que havent anat á eixe territòri y notant els inconvenients pera poder aturar asosegats y tranquils en aquella marjal, plena de bijos tan pesats com molests, s' els ocurrí tirar la jarrá jusca y burlona de donar el nòm de provincies als poblujos citats, pera que atres guasons posteriors tragueren per fisga l' antiga copla que nosatros sabém desde gichs y es la siguient:

Beneixida, Alcántera,
Cárcer y Còtes,

son les cuatre provincies
de les granòtes.

Y ara ¿qué ham de dir nosatros á tot asò? Pues callar y deixar dir lo que vullguen; pues si al parlar no li feren casa, com diu el dijo, nosatros que no 'n tením ni 'n volém, encara eixirém guanyadors no dient res.

Pusa (fer d' una) un cavall

Es lo mateix que exagerar, abultar, ponderar, remontar y pujar funs als qüernos de la lluna á una persona ó còsa, com fan alguns quant conten ó referixen qüentos y susuits, siguent en esta part mestres consumats els andaluços, que si es com el dit pòsen braç y tot. Y á fí de que no s' olvide ó no 's pèrga aquest modìsme tan popular en lo nòstre reyne, dempres de apuntarlo así, li cantarém la copla de tanda:

Fer d' una pusa un cavall
es còsa dels andaluços;
més també hia valencians
que no pasen per intrusos.

Sinós que molt be pòden pasar per mestres consumats en títul y tot, per supòst.

Putpút ó purpút (la)

Es un pardal pòch més gran qu' el tort, de plomes daurades, negres, ròjes y blanques, en un plomall en lo cap; es bonico, pero tira mal olor y te 'l cant monòton. Habita en les sèrres y quant canta diuen que diu la veritat, per lo qual li ham tirat estes ralles, a les que acompanya l' antiga cansó que diu:

La putpút de la muntanya
canta y diu la veritat;
quant les cabres críen llana,
les dònes farán bondat.

Que será pronte, segons les traces, pero per si acás, qu' heu esperen sentats els que confíen que això susuirá algun dia, y aixina no 's cansarán tant.

Quant Deu vòl, sense núvols plòu

Y es molta veritat, com á que Deu te poder pera daixò y pera tot, com á qu' es Totpoderós. Negar eixa y atres còses, equival á negarli á la Divinitat eixe atribút, còsa que ningú que tinga coneiximent s' atrevirá tan sòls. Per més que diga l' atèu, així deu ser y així será sempre mentres Deu siga Deu, es dir, per tota la eternitat. Creém, pues, ociós afegirli més á este refrá antich y popular en tots los pòbles del nòstre reyne, y arrematém els curts y pòbres renglons que li ham dedicát, en la copla acostumá:

Cuant Deu vòl, diu el refrá,
que sense haver núvols plòu,
pues Deu es tan poderós
que fa sempre lo que vòl.

Al revés de nosatros que, si Ell no vòl, no sabém ni podém fer res que mos agraixca y dasta pera fer mal necesitém que mos ho permitixca y no mos lleve la llibertat ó el lliure alvedríu. ¡Cuánt poquet som y cuánt repòch valém!

Quinque Libri (el)

Es un llibre que s' encontra en tots els argius parroquials, qual nòm ve dels cinch títuls que conté, ó siguen partides de batisme, de mortuòris, de matrimònis, de confirmacions y una sèda ó llista dels escomunicáts ó escomulgats públichs; pero haventse suprimit el darrer títul per inútil, y evitar el engorro que resultava de manosejar els volúms que contenen quatre clases de partides, huí 'n día s' usen ya llibres separats pera cada ú dels quatre títuls restants, rebent cada llibre el nòm del títul que conté. Y com esta òbra, encara que festiua, te de tot, com peix en banasta, y hia còses que les ignòren molts, á fí de posarlos al tant d' elles, ham posat nosatros eixe títul antich en lo present catálech de còses rares y curioses de la tèrra, al que li afegím la copla que li concuadra:

Quinque libri díen els retors
al llibre de les partides
de naixcuts, mòrts y casats,
confirmats y apostasíes.

Pero en lo mon tot canvía y muda, escèpte Deu que sempre es el mateix, perque 's la veritat.

Qui te boca se equivoca, y qui te nas es moca

Es un modìsme ó refrá molt usat entre la gent jove del pòble en la ciutat y vega de Valencia, dit sempre de guasa y en tò molt alegre, com es natural. Y com tot éll es veritat en los dos estrems que te, y ya no li coneixém més llanços, donarém fí á les poques línies que li ham dedicát en la siguient seguidilla ó estrivill:

Qui te boca
se equivoca,
volent dir
la veritat;
¿qué será
quant diu mentira
ó se moque
sense nas?

Pues que 'n los dos casos mentirá en tot coneiximent, fará riure y res més. Y el que vullga traure sustancia, que la busque en atre puesto.

Regiment (el) de la canya

S' entenen els pòbres de solemnitat que van á captar y pòchs serán en lo nòstre antich reyne els que ho ignòren, encara que eixe sobrenòm tingué orige en les montanyes d' Alcòy. Y com vullga que ademés de raro y jocant, es pròu apropiát als sugèctes á qui s' aplica, l' ham volgút nosatros treslladar á estes fulles en la cansó que seguix:

Del regiment de la canya,
diu que ningun soldat desèrta;
pues el qu' es tira al acapte
va en deixaro molt alèrta.

Perque la fam no te lley, y el pòbre famolench no te més remey que anar á demanar llimosna entre tant vixca; qui puga socorrirlo, pues, qu' el socorrixca.

Repicar (no 's pòt) y anar á la provesó

Ya ho crech, y per això tots els campaners en haver una festa molt gròsa, si vòlen vore la provesó s' han de asomar als forats ó llunes de les campanes; pero este refrá, tan popular en lo nòstre reyne, es sòl aplicar també á moltísimes còses que no 's pòden fer á un mateix temps, com no siga cantar, ballar y tocar algun instrument en les mans, segons la coneguda copla castellana. Y com vullga qu' el tal refrá no carix de gracia y es pròu espresíu, ham cregút del cas anotarlo así y de pas cantarli la cansó que seguix:

Dihuen que no pòden ferse
dos còses al mateix temps,
pues mireu: yo balle y cante
y vaig tocant l' instrument.

Lo qual huí 'n dia no 's estrany, perque ya estém cansáts de vore als italians y francesos tocant cada ú d' ells per los carrers lo manco quatre instruments tots al hòra. ¡Si estém tan adelantats...!

Rita (á la) Rita

També á les giques, casades y fadrines, lo mateix que als hòmens, els aplega en lo nòstre terreno la mala costúm ó vici, millor dit, de nomenarles p' el sobrenòm, costúm que ve de molt antich, pues ya se coneixía entre 'ls judèus en temps de Jesucrist, qual sobrenòm generalment se li afitj al individuo per algun accident ó defècte físich ó moral, com *negre* si es puját de color, *tòrt* si carix d' un ull, etc., etc. Y d' ahi els estrivills y parejáts que s' apliquen, sobre tot quant cau be el asonant ó consonant en lo verdader nòm de la persona; rahò per la que nosatros ham posát así estes línies y les arrematém en los parejáts antichs que li tòquen:

Rita, quant pixa s' esguita,
quant c... s' esgarra,
quant beu no s' ivéu,
quant menja li penja.

Tot això, per supòst, son desficasis que no trauen

trellat ni tenen sendo ni mendo, com solém dir, pero així y tot dehuen formar en la clase de còses rares, y si no estigueren, pareixería que mancava algo. ¿Están vostés en lo conte?

Ròba (quant manco) més sá

Eixa jarrá ó modìsme la tirá Nèlo el Tripero en lo colòqui del seu nòm, y comprenim que no anava tan desacertat, pues el nòstre còs es pròpiament un pòrch que s' acomòda á tot, y el que está posát com eixe tipo á anar tot esgarrát y mitj nuet, eixe ya no sent la calor ni el fret, tot li pròva bé y res li fa mal; al contrari, el que va ben vestit, está ben papát y te tot lo que vòl y desija, á eixe tot li pega mal, una bufada d' ayre el costipa y casi sempre está malús y no val un diner, com solém dir. Y sinó ¿per qué 'ls fills dels pòbres están sempre gròsos y ròjos com á perdigòts, y els dels richs sòlen estar primets y groguisóns? Pues per lo mateix qu' estém dient, que la natura tot ho cría robust y sá, y el masa cuidao ho cría raquítich y enfermís. Imitém el consell del nòstre tipo y no anirém mal, y ya que ham tirat estes ralles á la memòria d' éll, cantemli ara una cansó aconsonant:

Quant manco ròba més sá,
digué el so Nèlo el Tripero,
que pasá la vida furtant
con mucho garbo y salero.

Este fulá diu que tenía en la sehua cartera sis llicènsies de soldat y ninguna de cumplit. ¡Qué tal sería el *pácaro!*

Romana (la) del infèrn

Diuen qu' entra per tot, y en això demòstra que deu ser moltísim gran, com á que te que pesar á tots els pardals més gròsos que sense parar van caen allí; lo qu' es estrany qu' el president d' aquella gran república, Luçbel, tan ilustrát y tan amich del progrés, no haja sustituit á l' antiga romana la modèrna báscula, que li serviría pera poder pesar més á presa á tota aquella gentòla; pero

quant éll no hua fet, es perque no li convindrá. Mes, deixemse nosatros de gastar jances y bromes en eixe ángel caygut, no siga que se tornen panses y mos peìxque en aquells calaboços, ahon sabém que allí tot es de fòch, dasta la terrible romana pesadora, la que rònegament ham nomenát pera omplir el modìsme referent á ella y posarlo así, cantantli la cansó que li pertòca:

La romana del infèrn
solém dir que per tot entra;
que no mos pilla á nosatros,
més que rebente *pateta.*

Lo qual evitarém si som bòns de veres, si seguím les bònes inspiracions del Angel de la Guarda y observém la Lley de Deu.

Rot (víndreli á ú el) á la gola

Este refrany s' estila molt en l' hòrta de Valencia y es referix als que, cuant ya ha pasat la ocasió d' una cosa, pareix que tinguen gust de nomenarla bòna còsa sense parar, com qui diu: *Ya que no vòls caldo, dos taces*, no més per donar mal contrast y fer rebentar al que coneixen que li pega mal que li ho refreguen p' els nasos en tanta manera. Y com vullga qu' el tal refrany ya no tinga més llanços, una vòlta que li ham donát cabuda en este llarch repertòri de còses rares y curioses, acabarém els anteriors renglons en la copla siguient:

Víndreli el rot á la gola
dempues de pasar la còsa,
es pròpi del que leleja
ó no te la tèsta bòna.

Això per no dir que son pesats y fastidiosos, que sempre tenen gust de cascar al que no te falta de bromes ni sermons sense Ave María.

Rovellet (ser una còsa el) del hòu

Es un modìsme pròu popular en l' hòrta de Valencia, ahon l' apliquen especialment á la bondat del clima, á la feracitat y abundancia del terreno, y sobre tot á lo bo-

nico y clar qu' está casi sempre el cèl, cualitats totes que celebren molt els naturals d' atres regions no tan privilejaes y més encara els estrangers. Per ser, pues, tot asò veritat, de la qual en llòch de devanirse, devém donarli gracies á Deu per havermos distinguit, nosatros ham volgút copiar el tal modìsme en este llòch y cantarli l' antiga cansó que diu:

Valencia per ser Valencia,
en cuatre dinés un rollo,
y en una peseta blanca
pinteta y un rascamonyo.

Lo que vòl dir qu' en eixa capital, ademés de les bònes cualitats que reunix, va tot més barát qu' en atres, tant els artículs de primera necesitat com els de ròba, adornos, etc.

Sá y al plá (anar ú al)

Es un modìsme molt antich y encara pròu usát en tots los pòbles que parlen la nòstra llengua, y s' aplica á tot aquell japát á l' antiga ó ya entrat en anys, qu' está per les còses del antigor y procura buscar en tot la sencilleç pròpia d' aquella edat; pera éstos tot lo antich era millor que lo modèrn, y ves, dispútalos sobre eixe tema, que no 'ls convencerás per més que t' empenyes; tan aferrats están á les còses d' abans. També s' aplica el mateix modìsme á vestir arréu, *de por casa, ó á la galiché,* com diu que dihuen els francesos, y en este sentit, que pareix el més pròpi, es com nosatros l' enteném, salvant el pareixer de vostés, que no volém contradir, el cual mos ha fet apuntar en este llòch les presents reflexions, ó lo que siguen, donantlos fí en la copleta que seguix:

Anar ú al sá y al plá
es modìsme molt antich,
que lo mateix li convé
tant al pòbre com al rich.

Pues si es veritat lo que diu el ditjo de *la ocasió la pinten calva,* siguent moltes y molt variades les ocasions, podrém agafar la primera que mos vinga be, sense perill de fer mal ni agraviar á ningún bitjo vivient. Qu' eixa es la del hòme que hu entén.

Sab (qui no) es com qui no veu

Masa que sí, com á que la ú y l' atre es pòt dir que son ignorants d' una còsa; éste perque no sab com es, y aquéll perque la ignòra per complet. Per lo demés, este refrá es comú á tot el reyne de Valencia y tan popular, que á penes quedará en éll ú que no 'l sapia, rahó per la que nosatros li ham fet así este lloguet y acabarém d' omplirlo en la copla de caixó:

Qui no sab y qui no veu
son dos ignorants de marca;
la ú perque no sab res,
l' atre per creure a la palpa.

De mòdo que ni pera fer de testimònis aprofiten tan sixquera, la ú per bovo y l' atre per no ivores pixca.

Sabater (el) de remendó

Cuant una persona aplega a la dena dels xixanta en cèrts oficis, per hábil y treballadora que siga, ya la van retirant pòch á pòch sense dirli res de que s' en vaja ni qu' es quede, pero qu' ella ho coneix y al últim es retira, buscantse un' atra vivienda ó acomòdo. Y això mateix li sòl pasar al nòstre tipo, que dempues de haver segut un excelent sabater de nòu, ara s' ha de contentar en ser sabater de vell ó de remendó. Per lo regular es fica en una casa de *mandados*, y en lo mateix pati o entrada, a la part de dins de la pòrta del carrer, pòsa la tauleta en los gismes y ferramentes pròpis del ofici, y allí el vorás tots los dies de faena apanyant sabates, sabatilles y botes velles. ¿Quí l' ha vist y el veu? Ahir en la botiga ó sabatería més elegant, donantse importancia en arreglar calçat de primera clase pera cases riques, y huí remendant pera la gent pòbra. Pero este es el mon y esta es la vida; contentemse en lo que la edat y el mon mos dona y conformemse en la voluntat de Deu, qu' es lo millor, y lo demés ya mo se donará quant convinga. Entre tant arrematém este tipo en la consabuda cansó:

Sabater de remendó
¿quí t' ha vist y quí te veu?

que abans pintaves sabates
y ara remendes arreu.

Pues el mon no dona més de sí, contentemse en lo que mos dona, que de totes maneres encara mos sobrará per pòbres que sigám.

Saber (el) no ocupa puesto

Per supòst, pues si l' ocupara, no cabríen en les biblioteques els llibres que alguns hòmens sabis han escrit, y aixina, ocupen en elles un llòch relativament pròu reduit, ya qu' el saber del hòme per molt y gran que siga, may li deixa la mòrt temps pera que puga desarrollarlo y escriure tant. Sòlaments al rey Salomó, per una gracia especial de Jehová, li se concedí el dó de sabiduría universal, y per aixó pogué escriure de tot, descriguent y disputant, com diu la Sagrada Escritura, dende l' abre més gran y corpulent del Líbani funs á eixa broseta, dita hisopet ó llíquen, que 's cría en la humitat de les paréts y de les penyes; pero Salomóns no n' hagut més que ú, y eixe al fí prevaricá sobre saber tant, próva de que la sabiduría del mon no fa feliç á ningú, si no té per base la de Deu, qu' es la que conduix al Cèl y es la verdadera. Atres interpreten este modìsme en lo sentit de que sabent de tot la persona, gòja y disfruta més y pòt parlar de moltes còses qu' els ignorants no saben, donant conte y rahó de tot lo que pasa, mateix de bò que de mal, lo qual es una ilusió qu' en llòch de favorirmos mos perjudica encara, perqu' eixe prurit de saber mos infatúa y ensoberbix, lo mateix que á la nòstra primera mare Eva la curiositat de saber lo que la serp li día la va tornar al istant de inocent en pecadora, orgullosa y atrevida, pecant ella feu pecar també á Adam y á tots nosatros. El voler, pues, saber més de lo que convé ó correspòn es una indiscreció que tart ó pronte es paga ben cara. Y pròu ya de saber, que com se veu, sí que ocupa puesto, y casi sempre més pera mal que pera be, acabant el modìsme en la copla de ordenança:

El saber no ocupa puesto,
dihuen els hòmens y dònes;
y sobre tot estes últimes
pa donar faltes y bónes.

Pues es un ajach del sexo débil el parlar molt, y el que molt parla molt èrra, diu un refrá. Conque detindre la llengua, que no té hòs y es meneja masa.

Sabó, de brahó

Es un ditjo ò modìsme veritat, qu' encara que més pesát pera les escuradores y llavaneres, perque 'ls còsta apretar molt els punys, si vòlen fer be la sehua faena, en canvi estalvíen pròu la bojaca del que paga, y ya es un favor; per aixó se diu que tots els ditjos son verdaders y qu' el qu' els seguix ó practica sempre ix guanyador, qu' es lo que nosatros s' ham proposát fer compendre al anotar el present, sobre ser tan popular y conegút, en este llòch, cantantli la copla siguient:

Sabó de brahó, les dònes
dihuen á les qu' en gasten masa,
pues tot en lo mon deu tindre
la sehua regleta ó tasa.

Perque 'l que derròja ó malgasta sense motíu ni trellat, en llòch de guanyar va perdent de cada día més, y al cap de la carrera s' arruína del tot.

San Bult (el) de Valencia

L' antiquísima y venerada Image d' eixe títul, que representa á Jesucrist *Sum Sacerdòt*, fon encontrá en l' any 1233, segons la tradició, per lo treballador ú obrer Manoèl Navarro, en un buyt soterrani, junt al riu Turia, pròp dels de les muralles y portal de la Xerea, situat llavons en lo mateix llòch que huí ocupa la pòrta principal de la parròquia de Sen Tomás, Apòstol. El citat obrer conservá la santa Image en sa casa fins á la sehua mòrt, donantla al barri de la Xerea, els quals veins y persones pietoses, plens d' entusiasme relligiós, venen dende aquell temps celebrant anyalment solemnes festes en honor de son diví patrò. Inconvenients restauracions han fet desapareixer casi del tot l' antich carácter del Sant Bult, objècte de gran veneració en la nòstra ciutat en temps pasát, com ho acredita l' altar erigit en la Sèu, en el qual s' admira sa Image pintada en hermós llènç pel

celebrat artiste valenciá Jacint Geròni d' Espinosa: va vestida de rica túnica morada en tiara pontifical al cap, y les moltes presentalles que la fervient pietat dels fièls depositá als seus pèus, ademés de les innumerables indulgències concedides p' els Excelentísims Prelats als seus fervorosos devòts. Y com no deixa de tindre tot asò la sehua importancia històrica y relligiosa, li doném cabuda en aquestes planes, cantatli ademés la copla corresponent:

L' antich Sant Bult de Valencia,
es image molt venerada
en lo barri de la Xerea,
y en grans festes festejada.

Pues tot s' heu mereix el Nòstre Senyor, y dasta sería pecat escatimárlliles y més encara no férliles.

Sant Cristo (dir una cósa tant com un) en dos pistóles

Clar que no li diu, ni d' ahon vinga, pero pera vore còses estravagants, estrambòtiques y rares, en este mon de mones, ahon tot pasa per culpa dels que l' habiten, que som nosatros. Si forem sempre com devíem ser, tindríem la suficient cordura, tacte y coneiximent pera distinguir lo qu' está bé y lo qu' está mal y sabríem á que atendres en molts casos, y en los que no, consultaríem als que pòden donarmos llum, com á més inteligents, segur de que acertaríem més y no faríem riure, com mos pasa més de cuatre vegades. Pero creém que tot aixó es demanar peres al olm, sabent que may les ha de donar, y per lo tant que seguirém en les nòstres tretes mentres la bola del mon seguixca rodant com ara. Animo, pues, á les gajes, y donemli fí á este modìsme, cantantli la cansó de regla:

Dir una còsa, diém,
com un Cristo en dos pistòles,
es fer un gran desacato,
per no afegir atres còses.

Pues per molt que se diga en eixe cas, sempre será pòch pera ponderar la burla y ultrage qu' es comet contra una image sagrada.

Segar, (qui no pòt) espigola

Es un cèrt; perque hia molts que segaríen si tingueren, y atres que tenen no pòden per estar impedits o imposibilitáts. De totes maneres resulta veritat este refrá popular del nòstre antich reyne, y s' aplica á tots, hòmens y dònes, richs y pòbres, sabuts é ignoránts, ya que tots devém treballar lo qne pugám, els richs pera conservar les sehues riquees, y els que no son, pera procurar per la vida, á fí d' evitar la ociositat, qu' es la mare de tots els vicis. Per lo demés, al considerar lo important del tal refrany, l' ham volgút nosatros recordar en esta lletanía de còses rares y curioses, cantantli ara esta cansó:

Qui no pòt segar, diem,
que s' aplica á espigolar;
qui no treballa de jove
la fam el sòl acasar.

Pues no pòchs richs per no cuydar dels seus interesos ham vist nosatros anar á captar, mentres que atres siguent pòbres per aplicarse al treball han millorat de fortuna.

Segarria (la montanya de)

Está situada en l' antich Condat de Denia, separant en part el partit judicial d' esta ciutat del de Pego, lo mateix qu' els poblets de la Retoría, inclusos Orba, Benidoleig, Sanet y Beniarbeig, de la célebre, frondosa y bonica Marjal, principal riquea dels pegolins. Comença en lo castellet morisch de Millena, seguixen els valls de Çeta y Lahuar al mitjdia y els de Planes y Gallinera al nort y arremata en punta pròu penyascosa y alta en front del pòble de Alverger. Cría palma de margallons, alguns pinets y varies plantes, y al pèu, com á dos pams de fondo de tèrra naixen una porció de fònts que despues de abastir als arroçars y hortalices, van el sobrants al rihuet de les Tortugues o Molinell, que les conduix á la mar. A primera vista no 's comprén que una montanya curta y estreta com ella y en lo terreno tan sech dels costats, ixca tan gran caudal d' aigua; pero dihuen els inteligents que, com la Marjal está tan fonda, es fácil que 'ls alvertenchs

vinguen de la sèrra de Mariòla y de atres més altes y grans, no faltant també qui díu qu' en Cocentayna á la part baixa del Castell se sent á vegaes una gran remor d' aygua, sense qu' en la vila ni en lo ríu se nòte res, lo qual acredita que la corrent d' eixe manantial va molt més fonda encara. Siga de tot asò lo que vullga, lo qu' es cèrt que en dita Marjal no amaina may l' aygua, y com á còsa curiosa y no imposible, nosatros la ineluím así, entonantli per remat la cansó que seguix:

Segarria te uns manantials
tan abundants y corrents,
que abastixen la Marjal
y als de Pego te contents.

Que donen pues gracies á Deu, que les mereix, per mostrarse en élls tan generós, ya que tants atres no tenen eixa ditja.

Senyera (la) de Valencia

Es el antich pendó ó bandera qu' el rey En Jaume 1.er de Aragó duya en los combats contra els mòros, quant conquistá el reyne de Valencia del poder d' élls, guanyant quantes batalles empregué contra tamanys enemichs. Entre tant duraren els Furs estava depositada en el paláu de Justicia, despues l' Audiència, y actualment, desde la pèrdua dels Furs en 1713, en la Casa de la Ciutat á cárrech del Ajuntament. Y á fí de que la veneració que li tenen els valencians no desmereixca, sinós que creixca, li dediquém aquest pòbre recòrt y li cantém la cansó que seguix:

La Senyera de Valencia
sempre ha segut respetada,
pues representa les glòries
qu' en atre temps alcançara.

Y com personifica, per diro així, la història de la capital y de son antich realme, mereix el cas que d' ella se fa y més encara.

Senyores (les) del Castell

Eren molt retirades y bònes dònes, que no més s' en ansiaven d' encomanarse á Deu, cuydar de la sehua hacienda, arreglar els animals del corral y menjar lo que podíen. Feren un rellònje nòu á posta pera saber á quín hòra poníen les gallines y eren mòlt exactes y escrupuloses en pagar el jornal als treballaors de les tèrres. ¿Quí eren? ¿ahon vivíen? Pues en lo Castell. Ni les coneixíem ni mos impòrta saber més d' elles. Per aixó els ham tirat estes ralles y ara en acabant els cantarém l' antiga cansó:

Les senyores del Castell
han fet un rellònge nòu,
pera saber les gallines
á quín hòra pònen l' hòu.

Y si vostés son tan curiosos y tenen el mateix interés qu' elles, còmprenlo quant enans y ho sabrán igual qu' elles.

Senyoríes (les) ó palaus feudals

Eixe nom donaven en tots los pòbles del nòstre antich reyne á la casa del senyor territorial, perque escèpte en les aldeetes, en tots ni havía, en la que solía habitar algunes temporades éll en la sehua familia, criats y dependents; no com ara que tots vihuen eu les capitals de provincia ó en la cort; y per aixó que residíen pròp del seus súbdits ó vasalls, com llavons díen, eren els verdaders páres dels pòbles, remediant les sehues necesitats, y sobre tot mirantse en les Esglesies, moltes d' elles alçantles de pèu y dotantles de retaules, imágens, alaixes y ornaments artístichs y primorosos, com encara huí se vehuen en lo seu escut de armes. Estos eren els senyors feudals, salves rares escepcions, y per aixó el pòble honrat y treballador els volía, odiantlos els ganduls y malfatáns, quins influiren en los masons pera desamortiçar primer als senyors ó nobles, después als frares y á la Esglesia y últimament als pòbles, al vendre les montanyes y els bens dels asilos y hospitals. Com tot asò es veritat, ham pensat posaro así, pera qu' els que ignoren estes còses vegen

quí son els amichs y contraris, cantantlos á uns y atres esta cansò que se mereixen:

Els senyors territorials
eren els amos dels pòbles;
pero élls y els seus palaus
remediaven pròu als pòbres.

Mes huí 'n dia el govèrn que hua malvenut tot, ha esquilat de tal mòdo als pòbles, que entre unes còses y atres, ademés de les sequíes, han de anarsen á l' América y treballar com á negres pera poder menjar.

Sermons sense Ave María

Son éstos, regularment, els que fan els páres y máres als seus fills casi tots los dies, sense cobrar un cèntim, per supòst, y del que la familia sòl traure lo qu' el mòro del sermó. En general, els páres els fan molt curtets, y els fills pareix que 'ls atenguen al vore que prediquen tan serios, y sobre tot al notar que tenen pròp un verdanch, y que no més que boquejen, comencen á verdancáes en el primer qu' es desmanda; pero els sermons de les máres, al contrari, sempre son més llarchs, perque les dònes quant prenen la paraula no sòlen soltarla tan ahina, y com els fills se rihuen y es burlen, elles gillen si tenen que gillar, acabant per posarse á plorar al vore el pòch trellat que han tret dels fills. També sòlen algúns amos predicarlos als criats y dependents, mes els sermons dells es reduixen á algunes advertències y consells, dels que si el criat ó dependent fa pòch cas, ya sab que li toca anarsen de casa, perque l' amo no aguanta tan les puses, y quant el criat s' acata, li paga el conte, y *por la puerta se va á la calle,* com dihuen els castellans. Ya saben, pues, vostés lo que son els sermons sense Ave María. Y per si algú ho ignòra, els indiquém nosatros en este llòch, cantantlos la cansó de costúm:

Sermons sense Ave María
ni hiá de diferents clases,
segons están els oyents
fent el serio ó fent caraces.

Pues el pòch respècte que huí te la gent jove als ma-

jors, fa qu' els sermons que se li fan no produixquen gens d' eféete per la mala disposició dels auditoris.

Sèrra (la) gelada

Está situada en la Marina, enfront de Benidòrm, al mitjdia y del tot aislada, alçanse á la mateixa vòra de la mar; degué sense ducte son nòm á que á pesar d' estar en terreno calent fa fret dalt d' ella y sempre que neva li se blanqueja de neu tota la corona, mentres qu' en los seus alrededors es desfruta de completa primavera. Com á còsa rara, pues, la inclúim en este volúm, cantantli per supòst la copla de costúm:

Jòca molt en la Marina
una montanya gelada;
y es pa que haja de tot
en este país d' Espanya.

Y això pròva qu' el Nòstre Senyor s' ha mirat molt en nosatros, per més qu' els espanyòls no hu aprècien com devíen.

Silvestre (Sen) pòrta l' any del cabestre

Es molta veritat; pues així com Capdany es el primer dia del any, així també el dia de Sen Silvestre es el darrer ó últim del any vell ó que s' acaba, y per això el present modìsme ó refrany te rahó al dir que dú l' any del ramal ó cabestre. Y com sobre asò no hia ducte, perque tots els valencians de les tres provincies están conformes y dihuen lo mateix, nosatros, una vòlta tirades estes línies en lo present pòu sense sòl del *folk-lore* valenciá, li entonarém el gòri-gòri ó cansó de costúm:

Sen Silvestre, dihuen tots
que pòrta l' any del cabestre,
com un ruch ple de caparres
qu' está lligat al pesebre.

Mòrt de fam, ple de matadures y tan flach, que si no fora per la pell, ya havera perdut tots los hòsos.

Soldat (el) de castich

Eixe nòm donava el pòble al soldat destinat p' els seus quefes a fer de centinèla á la pòrta del deutor á la Hacienda pública qu' es descuydava en pagar l' impòst que devía, el qual estaba allí perenne funs qu' el pagava. Asó sosuía encara á primers del sigle pasat, sustituint al tal bojornós sistema de cobranza el actual de recárrechs, papeletes d' aprèmi, comisionats y embargos, que li tira puntes al antich, pues si dona més tregües pera pagar, en canvi apreta més y no li deixa al contribuyent ni un clau pera qu' es puga desdejunar. Y pera qu' el curiós puga comparar aquell temps en éste, ham fet así menció d' eixos fets históricbs, als que dediquém de pas la copla de caixó:

Soldat de castich li díen
al que feha centinèla
á la pòrta del deutor,
que devía la gabèla.

Y quant més tardava á pagar, més creixía la farda á proporció de lo que pujaven les dietes del centinèla; de mòdo, qu' el qu' es descuydava l' eixarretaven.

Son (ni) tots els qu' están...

ni están tots els que son. Així arremata este refrany que revèla el bòn sentit del foll ó loco qu' el tragué, y la gran veritat que va dir al asegurar que no son folls tots els qu' están en los orats ó manicòmis, ni están allí tampòch tots el que patixen de la loquera. Y efectivament que tenía moltísima rahó de diro, perque havent moltes clases de locures ó maníes y no podent curarles els dotors, á la fòrça dehuen molts locos ó maniátichs estar sòlts, pues si tots ells estigueren tancáts, de segur que no cabrien els manicòmis ó loqueres en lo mon. Per lo tant, y estant nosatros persuadits de la veritat del tal refrany, l' ham copiat en esta sòlfa y li entoném ara la copla de caixó:

Ni son tots los qu' están,
ni están tots los que son,

sinós no més uns cuants
dels que hian en lo mon.

Y per aixó es huí de mòda dirli á consevòl *giflat*, pues els giflats abunden molt, y de giflat á loco ó maniós á penes hia un paper de fumar entre mitj.

Sòrt (la) no 's pa qui la busca,

sinós pa qui li cau ó la tròba. Aixi arremata este refrany, y es molta veritat, perque hia qui la busca tota sa vida y primer mòr que la encontra, sense ducte perque no li convé, pues Deu á cada ú li dona lo que li convé y res més. Per això quant una persona coneix que no li convé la riquea, per eixemple, no deu empenyarse en ferse rica á la fòrça, perque ó no hu logrará, ó si ho lògra contra la voluntat de Deu, li servirá la riquea pera condenació de la sehua ánima. Y si ú pèrt l' ánima ¿de qué li aprofitará guanyar totes les riquées y tesòrs del mon, com díu Jesucrist? Per això tot hòm deu consultar la voluntat de Deu pera totes les còses y sobre tot ser bò, segur que aixina conseguirá lo que desije, y si li convé ser rich, Deu li proporcionará mijos pera sero més encara de lo que voldrá. Y vist que no hia sòrt si no ve de dalt, acabém el present refrany en la copla que li atany:

La sòrt no 's del que la busca
sinós sòls del que la tròba;
y ningú en lo mon la té
si Deu del Cèl no l' apròva.

Asò, á primera vista no 's comprén, pero lo cèrt es que 'l Nòstre Senyor en tot intervé, segons alló de la Sagrada Escritura: *Sortes mituntur in sinum et á Domino temperantur.*

Tarará y tararú, tot ve á ser ú

Aixi ho dihuen tots els destarifats y que no tenen *tè* ni mica de trellat, que no son pòchs, gracies á Deu; els demés saben lo qu' es parlen, y per aixó no dihuen destarifos ni fan riure á ningú. Per lo demés, este modìsme es molt popular en tots els pòbles de la nòstra regió, inter-

pretantlo ahon sevòl en lo mateix sentit que nosatros. Per això, en vista de que ya no te més gispa ni més llanços, aném á caparlo com les capes curtes, que igual que les llargues han pasát de mòda, y á cantarli la cansó que li cau be:

Tarará y tararú,
tot ve á ser ú;
peladilles d' Alcòy
y mèlva en dejú.
¿Quína meçcla més bòna
pera Mambrú?

Y si no pega, buscarém cola de bòca pera que apegue, sinó á bònes á males. Y el que en vullga més que pare 'l cabás.

Tardá, ni palla ni grá

Es un refrany molt popular y corrent en tots els nòstres pòbles, y es referíx á la sembra en general, que com es natural, si 's fa fòra temps produíx pòch y ruín ó siga mala collita. Encara qu' els llauradors ó colliters no sòlen descuydarse en eixa part, per estar ya tan práctichs en la còsa; lo qu' es qu' el temps, uns anys per pòca aygua y atres per maça, atrasa la sembra, y en eixe cas dependix de la voluntat de Deu el que haja bòna ó ruín anyá, pues ya es còsa sabuda que si el de dalt vòl, així com sense núvols plòu, com Ell vullga, que plòga ó que no plòga, haurá gran collita. Per això el bòn llaurador deu confiar mol en lo Nòstre Senyor, volerlo be, y sobre tot guardar els seus Manaments, no treballar els dumenges y dies festíus y si te alguna vòlta necesitat, que demane llicència á l' autoritat eclesiástica que es la competent, y procedir en totes les còses com á verdader cristiá. Huí 'n dia tots s' han rebordonit y casi ningú observa res, y per això va el mon com va. En fí, de ser bò no 's pèrt, sinós qu' es guanya, y nosatros, així com recordém así el tal refrany y doném de pas estos consells, volém també acabarlos en la cansó de regla:

Tardá, ni palla ni grá,
dihuen tots els llauradors;

pero confiém en Deu,
que pòt y es misericoriós.

Pues si criá de no res totes les còses y tot está sugècte á sa soberana voluntat, no faltará á les sehues criatures, com éstes no li falten á Ell. Es paraula de Deu que s' ha cumplit en los sants.

Temporal, (el) ni en ta casa ni en l' hostal

Clar está que sòls en la casa pròpia de cada ú es ahon els temporals ó grans plujes es pasen millor, pues així no 's fa tant de gasto ni tampòch s' incomòda á ningú. Per lo demés, este refrany es popular y conegút en tot lo nòstre reyne, rahó per la que l' anotém en estes planes y li soltém esta cansó:

El temporal d' aygua ó neu
deu pasarlo ú en sa casa,
perque així el pasa millor
y ningú sab com el pasa.

Pues així no 'l dotorejen y s' arregla com vòl les sehues tiretes. ¿Que no? Veslos als vells en ardíts, traces y manyes si vòls qu' et donen quince y ralla y la pilòta encalá.

Temps (el) temporeja

Segons els nòstres pares y ahuelos, este modìsme pròpi de les montanyes d' Alcòy, se referix al temps propens á canvis bruschs de temperatura, en que tan pronte está plovent com s' arrasa, lo qual sòl susuir moltes vegaes en los mesos de Març, Abril y Maig, ó siga en la primavera. Y pera qu' els jovens de huí se capaciten de la tal frase ó modìsme, la posém en estes planes, afegintli la copla que seguix:

El temps temporeja, dihuen
els del terreno encara huí,
quant no 's segur, y plòu
un dia no y l' atre sí.

Y en això se veu la propietat del llenguage dels vells, lo mateix que la formalitat y enterea de carácter qu' els caracteriçava en totes les còses.

Tenca (ser ú més ruín que la)

Quant á ú el comparen á la tenca, qu' es el peix més ruín qu' es coneix, deu ser més mal que les vèses, que també es una llavor que sòls servix pera aliment dels animals; es dir, qu' el sugécte á qui s' aplica el present modìsme ha de ser per força ruín del tot. ¿Y qué contestarém nosatros á d' això? Pues dirém que molt be y tancarém en clau este punt, afegintli la cansó de ordenança siguient:

Ser més ruín que la tenca
es pijor que lo que tiren,
y com ya no hu vòl ningú
al escusat ho refilen.

Qu' es el punt ahon van els materials de cèrta mercancía que per masa sabuda se calla. *Intelligenti pauca.*

Terratrémols (els) de l' any 1396 en lo nóstre regne

Segons l' analiste d' Aragó, Geròni Çurita, es sentiren per tres vegades el disapte dia 18 de Decembre d' aquell any devés les 3 de la vesprá, afonant moltes torres y esglesies, el convent de Valldigna y desapegant varies penyes de les montanyes, com sosuí en les sèrres de la vall de Seta, distrit de Cocentayna y terme del poblet de Balones, les quals penyes encara están en la mateixa postura que caygueren en la partida dita de les Còves y en la vòra del barranch dels Codonyers. Cuánt atemoriçats estaríen y quánta pòr degueren pasar els habitants de dit poblet, ho dona á entendre el vòt que feu llavons el Justicia y actualment seguix observant l' Ajuntament, al declarar á Sen Francés patró y abogát contra els terratrémols, fentli tots los anys la festa d' eixe nòm dempues de les principals que li celebren el 4 de Octubre al mateix sant com á titolar. Y com vullga qu' eixa festa no decáu y tots los anys se ve fent sense

interrupció, y de huí en avant esperém que 's fará millor, á fí de honrar més al gloriós patriarca Sen Francés, ham cregút oportú tirar estes pòques ralles y la copla en que arrematen:

Vítol, pare Sen Francés,
patriarca y sant gloriós;
lliureumos dels terratrémols
y de pecar qu' es pijor.

Pues tots los mals son mals, pero el pecat es pijor que tots élls, perque mos priva de la gracia de Deu que es el major be de tots los bens.

Tibi soli pecavi, et malum coram te feci

Pera qu' es veja de tot en este mon de mones, reparen vostés com traduía esta primera part d' eixe versícul del Miserere, un estudiant de primer any de lletí, segons contava un mestre d' escòla molt competent en la matería. Día, pues, el tal estudiant així: *Els de Tibi sòls pecaren baix pena de coranta fesos.* ¿Qu' els pareix á vostés de la tal traducció? ¿No 's veritat que mereixía copiarse, pera que may s' olvidara? Pues això ham pensat nosatros, y d' ahí el haverla intercalat en este llòch, y cantarli la siguient cansó:

Contra vos pecá, Senyor,
el que un día os ofengué,
y per això l' últim dia
á tots diréu el per qué.

Y ho dirá el Nòstre Senyor tan clar á tots, á fí de justificarse, que ningú s' atrevirá á boquejarli ni á deféndres, perque cada ú durá escrit en lo front lo que haurá fet durant la vida.

Tio (el) de la campaneta y les escuraetes

Per los carrers y places de Valencia va casi á diari un hòme en son burret carregát de tifells pera juar giquets y giquetes de pòchs anys, com son: casoletes, perolets, platerets, quiqueretes, escudelletes ó tacetes, llibrellets, safetes, porronets, canterelletes, morterets, jocolateretes,

bacinilletes, giulitets, campanetes, foguerets, lladrioletes, venturetes y atres trastets de fanch cuyt; va sonant una campaneta y la gent menuda del pòble treballador ú obrer acudix y s' acòsta á baratar el dits joguets en draps ó pendons, sabates y espardenyes velles de cánem, tornantsen nòstre hòme cap á casa en la sarria del burro més plena que cuant vingué, allá de ves les dos de la vesprá; regularment es de Alacuás, pòble bateját p' *els que fan de la boca-cul,* per la industria á qu' es dedica, y com l' asiento de la cárrega es blanet ó mollet, apenes ix de la ciutat, en un brinco li salta á cavall al burro, éste agarra un paset pròu vivet perque s' acòsta l' hòra del pienso, l' amo fa cigarro, quant s' el acaba de fumar entona una cansó á la valenciana y allá als cinch cuarts ó una horeta curta ya s' encontra atra vegada en sa casa *tan campante.* Esta es la vida del nòstre tipo, que per tal el reconeguém, y en los déu ó dotce quinsets que arreplega uns díes en atres, es creu ya ser feliç, pues l' anhèlo d' éll no 's més que criar la familia que Deu li ha donat, tindre contenta á Jusèpa María, sa muller, viure á lo cristiá com vixqueren sos páres y ròde la bola dasta que Deu vullga. ¿No 'ls pareix á vostés que un hòme aixina, per més que siga pòbre, mereix totes les simpatíes? Y tan com se les mereix, y per això li ham dedicát les anteriors línies y pera digne remat la cansó que li cantém:

Si voléu, gichs y giquetes,
tindre á eixe tio content,
baratéu lo vell de casa
en los jòchs que va venent.

Per que 's un hòme bò y honrát á carta cabal, tipo molt raro en estos temps, y á eixos devém donarlos la ma en quant pugám.

Tiracordeta (el)

Este tipo, tan antich en Valencia, com á que ya 's nomena en lo colòqui de *Nèlo el tripero,* creém qu' es pur valenciá, pues ni en Barcelona ni en atra capital d' Espanya, més que 'n la nòstra, que nosatros sapiám, s' estila ni es conegút; y consevòl que vaja 'l Mercat principal

vorá, si repara, allá en front dels Fèrros de la Llònja, pasejantse uns cuants treballadors en una còrda de cánem tirada 'l muscle, lo mateix qu' en la plaça de la estació del Nòrt á les hòres de tren, esperant que algú els mane treslladar algún mòble á sa casa, al hostal ó fonda. Y es qu' els valencians son molt senyors y no 'ls dòl res quant se trata de donarse tò ó buscar la comoditat. Y ya qu' el tal tipo no mereixqué l' honor de ser copiát en *Los valencianos pintados por sí mismos*, nosatros li ham dedicát estes pòbres y curtes ralles, en la cansó de costúm.

Tiracordeta es un tipo
compòst de treballadors
que pagant treslladen mòbles
á les cases dels senyors.

Y segons se veu, guanyen molt pòch, com ya ho indica el trage que pòrten els fulans.

Tiramanguer (el) ó alcabòt

Eixos dos nòms donen en la comarca d' Alcòy al qu' es vòl ficar en tots los guisaos ó cuynáts, com el jolivèrt qu' en tot entra, pues es tan goleta qu' en totes les còses li agrada ficar fava y cujapandar, cregút que sab molt, y per això comet cada pifia que canta un gall y queda mona, encara qu' éll despues se riu, quant un atre en lloch d' éll s' afrontaría y es retiraría d' un ofici de tan baixa má; pero éll, aguárdat un poch, com no comprén pá, es dir, com ya se l' ha juada tota y lo mateix li sin dona quedar be que mal, per això no se deixa la sehua ruta. Diu, tracta d' arreglar un casament, ó al contrari, de desbaratarlo, si aixina li convé, perqu' en totes les cartes entra, pues éll fa el pòc ó el molt de indispòndres en les dos families, y el resultat es qu' els novios despues se casen y éll se queda á la part de fòra, sense asentarse en la taula de la boda tan sols. Més per això no 's deixa la sehua seguida ó gifladura, que també li fa pendre cartes en un pleit, del que asegura en seguida que n' eixirá en bé, y despues tot es pegar pataes en tèrra y posarse les mans al cap, perque li ha eixit málament y condenat en costes. Y per això, com si fora maldicció, tot l' ix per l' estil. Este es el nòstre tipo, al que pa que vostés el cone-

guen millor, ham intentat retratar en les presents ralles, cantantli ara l' estrivill que mancava:

De tiramanguers
y d' alcabòts,
pa que no 's burlen,
guárdat, si pòts.
Y ¿qué farém?
Antes que s' acòsten
fica el rabo entre cames
dient: Aném...

Pues al que s' en vá el salen, pero á tu no 't salarán, perque quant et voldrán salar ya estarás en polvorosa. *¿Entiendes, Fabio?*

Tisoretes son

El present modìsme, que també corre per alguns pòbles nòstres, es referix, segons contaven els vells, á una dòna casada, molt bòna sugécta, pero masa contraidora y posada á voler qu' en tot fora sempre la sehua la darrera. El seu marit com ya ho sabía, la deixava moltes vòltes dir, y encara que li sabía mal qu' ella sense tindre rahó li contraira, éll callava y per no desputar la deixava estar; pero tantes vegades abusaba de la paciencia del seu hóme, que al últim éste s' enfadá y per qüestió de unes navaixetes que ella s' empenyá en que foren tisoretes, renyiren primer y agarrantla después y lligantla de la còrda del pual del pòu, l' anava asogant á pòch á pòch dins per vore si ella se donava; més en llòch de donarse, quant ya estava casi ofegantse y no podía parlar, traía les mans fòra l' aygua y ajuntant els dos dits pòlses feha l' acció de tallar, donant á entendre que no s' en desdía. Y al vore el marit la sehua terquetat, la tragué del pòu, dientli: *Dòna, ya veig lo qu' eres. Deu qu' et perdone el mal rato que m' has fet pasar.* A lo que respongué ella: *¿Pues que tú qu' et pensaves?* Inútil es dir que d' allí en avant ya no disputaren més, perqu' éll en dir ella una còsa ya no li boquejava may fora lo que fora. Com mos ho veneren ho ham venut, y per lo tant acabarém este punt en la cansó siguient:

Tisoretes son, digué
la dòna sense desdirsen,

al vores l' aygua á la gola
y casi á punt de morirse.

En lo qual es veu ben clara la terquetat d' algunes d' elles, preferint ser primer mártirs que confesores.

Tòca, Tòni, que al portal t' aguarde

Es un modìsme propi d' amichs y de gent de broma, el qual es diu moltes vegades no més perque sí ó sense vindre á pèl, y atres al encontrarse dos companyers ó amichs en mitj del carrer ó en consevòl punt, y més encara abans de asolar els portals en los pòbles qu' en tenien. Huí 'n dia que no 'n queden en pèu més que algú que atre, declarát monument públich, sòls s' usa el tal modìsme com un ditjo bromesch ò humorístich, que si no fora per la guasa dels valencians, tal vòlta ya havera desaparegut. Y á fí de que tarde bòna còsa á desapareíxer, li dediquém este recòrt y la cansó de costúm:

Tòca, Tòni, que al portal t' aguarde
es un modísme molt valenciá,
que es diu de guasa y per broma
entre gent de la mateix camá.

O siga el pòble, qu' es el qu' encara te bòn humor y es ríu més á gust, per més que de cada dia l' ixen els contes més torts y no está ya com abans pera tantes bromes.

Tonto (un) ¿quánts ne fa?

Es un modìsme molt popular y corrent en tots los pòbles d' este reyne, y per lo regular se diu quant en un rògle de persones hia algun sencillòt que fa el gasto contant qüentos, ditjos y romanços de pòch trellat y manco sustancia, y á pesar de no tindre casi gens de gispa pera contarlos, están tots embabucats de ouirlo, havent sobre tot entre les dònes moltes carcallaes y gillits, y dasta hia algunes qu' es pixen damunt de tant de gust que prenen. Atres, al contrari, com son de un carácter serio y pòch riallós, en llòch de riures y cáurelos en gracia, á lo millor s' en van gispejant y repetint serios com á cocòts el tal

modìsme, que ha donát pèu pera estes ralles, y si Deu vòl acabarém en les seguidilletes siguients:

Un tonto ¿quánts ne fa?
es veritat;
més tírali la manta
si vòls trellat.

Lo qual demòstra que pera que haja qui 's riga, no 's precís que haja motíu, sinós que haja qui vullga riures. ¿Qu' et pareix, Nèlo?

Tòrt, òbri l' atre ull

Es una jarrá que se tira al qne no te més qu' un ull bò, y sempre se diu de broma per la molta satisfacció que se te en éll; encara que també en atres ocasions pòt ser un insult, per la burla que se trau de la persona que te eixa imperfecció ó carix d' eixe sentit; lo mateix que quant se diu: *Bota, cego, que ve cequia.* Y com els valencians som tan guasons, que dasta mos burlém d' eixes còses pròu vegáes, fentmos gracia la sombra en que se dihuen, volém que dita jarrá cònste en este llibre y tením el gust de cantarli este estrivill:

Tòrt, obri l' atre ull
li diém en guasa,
al que sòls te un ull
pera sa desgracia.

Y es perque no pensém al dir això, en aquell modìsme dels castellans: *Hay gustos que merecen palos, y ese es uno de tantos.*

Trasa (més val) que maça

Es molta veritat, pues el que te trasa discurrix y cabila, y al últim eixecuta la còsa que s' ha proposat, còsa que en una maça ó atre ferrament á vòltes no acèrta perque confiant en ells no 's pára á discurrir de quín mòdo ho conseguirá millor. Y ya qu' este modìsme ó refrany popular en tot lo nòstre reyne no te més llanços, li dedicarem despues de les ralles tirades, la cansó mereixcuda:

Més val trasa que maça, diém,
pera fer les còses pronte;
pues el que té manya á sòles,
les sòl fer mal y á palpontes.

O siga gastant molt de treball y algunes vegades perdut. Con que espavilarse, cavallers.

Traure á lo que tragué 'l mòro del sermó

Pues va traure el cap calent y els pèus gelats com la neu, com digué Baldoví el *Sueco* en un milacre de Sen Vicènt Ferrer; lo que vòl dir que no tragué res de profit, lo mateix que li susuix á d' aquell que s' empenya en còses imposibles ó molt difícils de conseguir, qu' es á lo que regularment s' aplica este refrany tan popular en lo nòstre antich reyne. Per ser, pues, tan gráfich y espresíu l' han copiat en lo present safarranjo de còses rares y anem també á cantarli la siguient seguidilla:

Traure lo que trau el mòro
del sermó,
es no traure res com molts
que conech yo.

Y això sobre ser cristians, pero que van á la Esglesia perque vehuen anar, qu' es pijor que si no anaren.

Tres (á les) mòrt ó pres

Es molt popular y usát este refrá en tot l' antich reyne de Valencia, y regularment s' aplica á la gent de mal viure, com lladres, contrabandistes ó matuters, desertors, roders, juadors de ofici, viciosos y manteros ó malfaeners, que vòlen anar sempre molt ternes, menjar be sense treballar, divertirse, correr l' andola, buscar picos pardos y visitar parròquies; y com éstos s' ajunten en atres com élls y no paren de fer isètes y malcuynats, tantes vòltes va el canteret á la fònt que al últim pega un còlp y es trenca, y lo mateix els susuix á eixos, pues á lo millor els tanquen, ixen al cap de algun temps més ruíns qu' entraren y sòlen parar en Jafarines ó en Fernando Po, sino van al carafalet. Esta sòl ser la carrera

que seguixen els que van tòrts, qu' es lo que nosatros ham procurat demostrar en estes pòbres ralles, les quals acabém fent punt redó y cantant la copla de caixó:

A les tres mòrt ó pres diu el refrany
y es una gran veritat;
pues el que aplega á eixa ralla
pòques vòltes hu ha contat.

Perque qui sembra vents arreplega tempestats, com diu un refrá, lo mateix qu' el que sembra ruin llavor, cull ruin grá.

Tres pedretes (parar á les)

Vòl dir casi barallarse ó renyir dos ó més persones, despues de disputar y estralejar pròu unes y atres, moltes vòltes sense trellat ni motiu y no més per ferse la contra entr' elles, sense donarse ninguna á partit. Cuant hia motiu, está bé que cada ú defense la rahó en bònes paraules, per supòst, no perdent el respècte á ningú, pero cuant no ni ha, el disputar es còsa de tontos ó caprijosos, que á la fòrça vòlen tindre la rahò sense tíndrela. Per lo demés, este refrany es molt comú en tots los pòbles del nòstre antich reyne, y á dos per tres sòl repetirse, rahó per la que nosatros l' ham ficat en esta llarga cèda, aplicantli la cansò corresponent:

Parar a les tres pedretes
es còsa de destarifats,
que com no tenen tarifa
busquen la rahó á grapats.

O siga tirantla dels cabells y á la fòrça, atropellant á tots, acalorantse élls y fent acalorar als demés sense mica de trellat ni sustancia, barata res.

Tronar (en) de c..., temporal de m...

Es un modìsme burlesch, molt popular y corrent en les montanyes d' Alcòy y en la Marina, particularment entre gent jove acostumá á tirar fòra les ventositats del còs; de mòdo que 'n ajuntarse uns quants jòvens y anar de borina y de rauja, com dihuen élls, es mòu una alga-

sara y un trò de bulla, que sòl durar tota una vel-lá, rientse tots á més no poder y fent també riure als que pasen y s' acòsten per curiositat al rògle de tan divertida y contenta jovenalla. Encara qu' esta clase de diversións no es tot lo decent que devía, com se fa a cares dináes y no s' en propasen á parlar coginàes ni á cantar indecències, es poden tolerar, per no acabarse may en rinyes y escandalls com en Valencia y atres parts. Per esta rahó s' ham atrevit á fer menció d' eixe modìsme en este llibre y aném á dirigirli la mereixcuda cansó:

En tronar de c..., sòl vindre
segur temporal de m...;
perque la manja del ventre
no fa ayre pa qu' es pèrga.

Lo mateix que la manja del òrgue fa ayre pera qu' éll toque tota clase de sinfoníes.

Troços (retalls ó) del nòstre poblet

La patria gica ó el punt ahon naixquerem, mereix sempre les simpatíes de tots, rahó per la que nosatros al donar fí á esta obreta lliteraria, que si careix de mérit per falta del atrevit que l' ha escrita, te 'l suficient patriotisme pera volerla com es mereix, ham volgut, com á digne remat, referir als llectors lo pòch que sabém d' ella. Balones, pues, á qui mos referím y ahon naixquerem el jorn 15 de Joliòl del any 1837, es un poblet de 100 veins, situát en la vall de Ceta, provincia d' Alacant, partit judicial de Cocentayna y arquebisbat de Valencia, á la falda de una lloma, dita la *Llometa de la Creu,* per estar coronada del signe de la redenció, abans de fusta y desde el 7 d' Octubre de 1903 de pedra picada. La opinió general es que fon fundát p' els romans, lo mateix que les viles de Penayla ó Penáguila y Cocentayna, les quals conserven encara cadascuna el seu castellet romá; y si be no conserva éll ningun monument d' aquella época, s' han trobat dins y fòra del seu recint monedes d' or, d' argent y de còure que hu acrediten; pero lo que pròva més la seua antiguetat son les oliveres, moltes d' elles plantades en época molt remòta, atesa la corpulencia y desarroll que adquiriren comparades en les de époques posteriors.

En lo seu terme son notables les ruines produides pels terratrémols dels darrers del sigle XIV, any 1396 á 18 de Decembre, que tans estragos causaren en aquest arquebisbat y especialment así en la partida de les Còves, de ahon es desprengueren de la sèrra les moltes penyes escampades en les inmediacións y algunes més apartades, lo qual motivá el vòt de la Justicia de declarar patró y abogat contra els terratrémols al glorións patriarca Sen Francés d' Asís y dedicantli tots los anys una festa en memòria, la qual es continúa cada any encara per l' Ajuntament, confiant qu' en llòch d' acabarse, es fará de huí en avant més lluida y fervorosa. Es també notable la ermita dedicada á Sen Tomás de Vilanòva, apegada al Cementèri, que si no 's gran y esbèlta com atres, mereix eixe títol per lo grandiós y ven pintat del Sant, que tal vegá siga l' únich que tinga ermita en tot el reine de Valencia, y li se profese tanta devoció com en este poblet. Per últim, mereix igualment menció especial el modèrn y artístich calvari en los seus corpulents ciprers, que arremata en la espayosa replaça de la ermita, lo mateix qu' el complet vòl de 4 campanes de la Esglesia, distinguit en tota la vall y fòra d' ella. Y pagat este deute de gratitut al poblet que m' ha vist naixer, acabarém estos curts y pòbres retalls que li ham dedicat en la copla ó tornada siguient:

Gloriós pare Sen Francés,
llagat com el Redentor;
lliureumos dels terratrémols
y de pecar qu' es pijor.

Pues els mals materials, com els terratrémols y atres, sòls afècten al còs, y els mals morals ó siguen els pecats, maten l' ánima y atrauen la ira de Deu.

Tú qu' em mires y et ríus, senyal de qu' em vòls

Així pasa á més de quatre javals y javales, que no més que ú ó una els pegue una mirada sonrientse, ya s' han cregut qu' els vòlen; y es perque encara son jovens y tenen pòch mon, y per això s' heu creuen tan pronte. No, fills y filles de vòstres máres; pera volerse dos, es necesita qu' es tracten algun temps y qu' es donen pròves l' ú al atre de qu' es vòlen de veres, pues això de anemorarse

de sopetó es pròpi de goletes, simples y tontorrons, y eixos festejos de còlp y vòlta, lo mateix qu' els masa llarchs, no sòlen aplegar casi may al altar, y cas que arriben, son regularment desgraciats, uns per pòch preparats y atres per masa, perque tot vòl un terme mitj, qu' *entre pòch y masa deu haver mesura,* com diu el ditjo. En fí, estes còses vòlen persones competents y práctiques, que hajen pasat l' aprenentage, y com nosatros no estém en eixe cas, despues de fer les anteriors indicacions sobre la matèria, en permis de vostés arrematém el present modìsme en la siguient seguidilla:

Tú qu' em mires y et ríus,
senyal de qu' em vòls.
Nada; com si asò fora
un òlla de fesòls,
que pòses ó lleves
no més els que vòls.

Y aixina tan arreu traten molts huí 'n dia els preparatíus del matrimòni, sense pensar les conseqüències desastroses que dempues sòlen vindre.

Tú (qui et feu á) sense tú, no 't salvará sense tú

Així ho diu la Sagrada Escritura, que no ment ni pòt mentir, perqu' es la mateixa paraula de Deu, que ni pòt enganyarse ni vòl enganyarmos. Per això devém creure en este axioma diví, y ¡ay! del que no 'l crega ni 'l practique, pues sufrirá les terribles conseqüències dempues de la mòrt. La misericòria de Deu es infinita, lo mateix que la justicia y els demés atributs de la Divinitat, pero d' esta regla general no s' escapa ni s' ha escapát ningú encara. Si Adam y Eva pecaren y foren perdonáts, es perque s' arrepentiren y ploraren tota sa vida el seu pecat; també Sen Pere fon perdonát despues de negar tres vòltes á Jesucrist, pero fon perque li demaná perdó y les plorá mentres vixqué; l' únich cas que pareix que la misericòria divina s' excedí perdonant al bòn lladre y prometentli que aquell mateix dia estaría en la glòria, no fon excés, si tením en conte qu' éll reconegué les sehues faltes, li demaná perdó y el reconegué com á Fill de Deu, cuant tots els judèus y els románs presents

menys Longinos, el desconegueren, l' insultaren y blasfemaren d' éll á més no poder. L' amor diví, acompanyát de les òbres, entra per molt en la misericòria de Deu, y per això digué Jesús á Simó el Farisèu quant despues del convit perdoná á la Madalena: que *mereix molt el qui ama ó vòl molt.* Ya sabém, pues, á qué atendres tots els que vullgám alcançar misericòria del Nòstre Senyor y salvarse; volerlo molt de paraula y de òbra, guardar els 10 manaments de la Lley de Deu y els 5 de la Esglesia, ser bòns del tot, fer tot lo be qu' es puga y no fer ni desitjar mal á ningú. Y si aixina ho fem, segur que Deu, que no contá pera res en nosatros al posarmos en este mon, en atenció al bòn comportament y á les nòstres bònes òbres, mos premiará en lo seu Reyne, siguent feliços per tota la eternitat. Més manca encara el final d' esta traca, qu' es la canterella, y aném á despararla en permís de nosatros y de vostés, soltant per remát la siguient cuarteta:

Qui et feu á tú y vòl salvarte
espera tes bònes òbres;
fesles, pues, y anant al Cèl
vorás quánta ditja lògres.

La més gran que pugám esperar después d' este mon de mentira, ahon no hia ni pòt haver felicitat completa desde 'l moment que naixém pera morir, sense contar les mil y mil peripècies de la vida y els ajachs y misèries de la vellea el que aplega á ella.

Tuna (córrer la)

S' aplica este modìsme, tan popular en nòstra regió y en tota Espanya dasta primers del sigle pasát, á les eixides ó escursions qu' els estudians de les aules feen en les vacacions del estiu á les poblacions principals, en les que donaven concèrts p' els carrers, cantant estudiantines, com la cota, la valenciana, l' alicantina y demés cantars patrióticbs, al sò de la guitarra, cètra, mandurria, octavilla, guitarró, flauta dolça, postises ó castanyetes y panderetes, y donantse bòn vèrt aquella temporá, pues arreplegaven pròu dinés, sobre tot de les jóvens els postulants que sombrero en ma s' en pujaven funs als balcons

y finestres. Eixíen varies comparses y vestíen encara la clásica sotana y mantèu en lo sombrero de dos picos, y com tots eren jovens alegres y divertits, y cantaven y tocaven tan afinat, en totes parts eren ben recibits y ben tratats. Nosatros no hu ham vist ni conegút, pero hu ham ouit contar als nòstres páres, y això es pròu pera qu' heu repetím en este llibre y els cantém la consabuda cansó:

A la tuna, tuna cantaven
alegres els estudians,
y tots els tractaven be
y no s' en veen en mans.

Pues respectant els hábits que portaven, eren respectats de tots, guanyaven bòna fama, es divertíen y feen divertir.

Una busca tinch en l' ull

La sencilleç dels nòstres páres y ahuelos, lo mateix que de la familia d' aquell temps, mos embeleça als vells actuals, que no podém menys d' estranyarmos de la vivor y descocament que huí 'n dia reina en la juventut dels dos sexos, en lo pòch respècte que gichs y giques tenen als majors, y sobre tot el mòdo tan destarifat de parlar que tenen y els crits y gillits que peguen, com si tots estigueren sorts ó els soltaren. A d' asò contesten els páres y mares que ya no 's pòden aclarir ni apoderarse de la familia, pues abans de l' hòra ya vòl manar d' élls y no 'ls creu ni obedix en res. Y nosatros responém á d' això, que ademés de qu' el mon de ara ho pòrta, perque tot está desmoraliçat y pervertit, es menester coneixer que molts dels páres es cuyden pòch de criarlos y educarlos, els deixen pasar masa y cuant vòlen posar remey ó sugectarlos, ya no son á temps y s' en ha pasat la sahó... De giquets dehuen anantlos dirigint be, donarlos bòna criança y més encara no permitirse davant ni darrere d' élls cèrtes paraules y conversacions que 'ls donen masa llibertat, y deprenen còses que no dehuen saber may. En fí, els páres dehuen ser relligiosos, perque la relligió es la base de tot y en les cases que ni hia pòca ó gens, no hia pau, ni tranquilitat, ni orde, ni res de bò, com ho acredita la esperiència.

Y vist lo que dona de sí la busca del ull, ho concluirém en lo pareját antich que seguix:

Una busca tinch en l' ull,
día mon tío Borrull,
si la vull o no la vull
Senta Llucia que me la traga del ull.

Pues els mejes ó dotors de la tèrra curen lo que pòden, pero els del Cèl, com tenen de la part al meje principal, curen tot lo que vòlen, contant, per supòst en Éll.

Una má llava á l' atra y les dos la cara

Així ho diu aquest refrá, tan popular y corrent en tots els nòstres pòbles, y clar es qu' es veritat, pues el que no té amichs ni á ningú qu' el vullga bé y li done la ma, per més que fasa, may millorará de fortuna ni eixirá de pobrea, encara qu' es fasa á tròços de treballar, y si además de això nò sab governarse bé, gastar sòls lo precís, sabérsela guanyar, y sobre tot ser formal, agraít, fer tot el bé que puga, no enganyar ni fer mal tèrç á ningú y confiar molt en Deu, qu' es qui tot ho dona y ho pòt llevar. En eixes condicións y la de ser hòme hònrat á més no poder que deu acompanyarles, de segur qu' ho pasará be en este mon, com á que tindrá de la part al Nòstre Senyor que no falta á ningú que confia en Éll. Així mos pareix qu' es cumplirá el present refrá, al que ham cregút del cas tirarli estes ralles y acabarles en la cansó convenient:

Una má llava á l' atra
y les dos la cara, dihuen,
y deu ser veritat antiga
cuant tots ho afirmen.

No hia, pues, que pegarli vòltes al nano y créureu á puny tancat, y pera acabar de convéncerse, posaro per òbra.

Una moneda ibérica inèdita

Ha segút recén trobada en les inmediacións de Vistabella, provincia de Valencia, per En Facunt Bu-

rriel G. de Polavieja, qui l' ha posada en mans del senyor Martíneç Alòy, croniste de la provincia, una moneda ibèrica. Pòrta esculpit un cap viril ó de hòme, acompanyat de tres tonyines, y en el revés ó espala un ginet en palma al muscle y clámide ó capa romana flotant. La lligenda correspòn á l' antiga Ilerda, hui Lleida ó Lérida. El senyor Delgado publicá un atre eixemplar semejant, pero no idèntich, perque 'l daquell autor du el cap ibèrich en ròba al còll, y la d' este eixemplar va completament nueta. Per consiguient se tracta d' una variant inèdita, de lo qual s' alegrém en estrem al publicarla así, y li dediquém estes curtes línies en la cansó qu' es mereix:

Tròbos d' estos pòchs s' envehuen
sinos molt de tart á tart,
y per això els aprèuen
els que son amants del art.

Lo qu' es qu' els que no hu coneixen ni ho vòlen, en llòch de conservarlos, els destruixen en les asonades y guèrres.

Una y una son dos

Es este modìsme una de tantes veritats de Pere Grull, les que de masa sabudes que les tením, ya no fem cas d' elles, pero que mos servixen á vegaes pera eixir del pas ó evitar algún compromís de última hòra. Y clar está qu' en vóremos apurats, soltém sense pensar una andaná ó desficasi, encara que fem riure á consevòl y li fem entrar un gust dasta les selles, qu' es tot al revés. Y ¿quí será en lo mon el que algunes voltes no tocará el violó, no més perque sí? Per això que tots, uns més que atres, estém á lo millor á fer un paper tan ridícul, ningú estranyará que hajám apuntát en aquest llòch el tal modìsme tan desustanciát y destrellatát, com pronunciát en atre temps p' els gichs, del nòstre terreno, reasumintlo en la macarrònica copla siguient:

Una y una son dos
y un atra son tres;

en botarli dempués fòch
ya no queda casi res.

Ni ganes tampòch, pues de còses tan javacanes y tan cursis, quant manco resta millor, ni nomenarles tampòch.

Universitat (la) lliteraria de Valencia

En l' any 1345 y en la casa dita de l' Almoyna, situada en la plaça de son nòm, fundá el Bisbe En Remundo Gascon y son Cabildo la primera Llectura Pública de Teología, fundada ya en la Sèu de Valencia, á cárrech dels Páres Dominichs, entr' ells Sen Vicént Ferrer; en 1373 instalaren els Jurats y Consell de la Ciutat en lo carrer de la Maravella, les Escòles Públiques de Gramática y Arts, á espenses del Erari Municipal; en 20 de Decembre de 1408 instalaren els Jurats y Junta de Murs y Valls dites Escòles en la plaça de Sen Llorènç y casa comprada á Mosen Pere Vilaragut, y en 1412 instalá les sehues en aquell siti el Cabildo Esglesiástich, mediánt pera esta unió el consell del referit Sant. Estes Cases de ensenyança donaren orige al Cèntre docent actual, erigít en 1502, conegut al principi ab la denominació de Estudi General y dempues ab la de Universitat, qual IV Centenari celebrá la Ciutat en Octubre de 1902, ab asamblees universitaries y de primera ensenyança, actes lliteraris, colocasió de lápides conmemoratives en los sitis mencionats y solemnes festeigs públichs. Y com vullga que tot asò sobre ser històrich te gran importancia pera la capital del nòstre antich reyne, á qui tant honra y enaltix, nosatros, en pròva de patriotisme y afècte á les còses de nòstra benvolguda tèrra, ho ham copiat molt á gust en aquest llòch y concluím en la cansó consabuda:

Es la nòstra Universitat
celebrada en tot lo reyne
per ser Sen Vicente Ferrer
pa fundarla el primer mestre.

Pues el Sant y la sehua orde relligiosa foren, es pòt dir, els seus principals fundadors.

Un Sen Róch y el gos, que cacen p' els dos

Es un modìsme vulgar y molt corrent en lo nòstre reyne, que dona á entendre que qui te ajuda d' un atre, pot alvançar més que si es á sòles, tant pera medrar en coses materials, com per iexemple en anar millorant en bens de fortuna ó enriquirse, com en proporcionarse mijos de vida el qu' es pòbre de solemnitat y necesita buscársela acaptant ó treballant, pera poder menjar; pues tirarse á robar, fer el gandúl, donárse al vici del jòch y voler pasar sense aplicarse á fer res de profit, es llançarse á pèdre del tot, arruinarse y vindre á parar en un presili. Busquém, pues, al flix un goset, com Sen Ròch, que quant no pugám buscarse els aliments per estar malalts com éll, puga proporcionarmos un rollo de la taula del seu amo pera no morirmos de fam. Y ya qu' el tal modìsme mos ensenya el mòdo de saber viure honradament pera no morirmos de misèria y de asco, l' arrematarem en la copla consabuda:

Sen Ròch y el gos, solém dir,
que van á caçar p' els dos,
y així es com trahuen més
perque li ajuda el gos.

Pues casi sempre una ajuda es molt bona, dasta pera porgarse quant te ú el ventre desbaratat. ¡Ay del qu' es á soles! diu el Nòstre Senyor.

Va (el que s' en) el salen

Es un dijo, jarrá ó modìsme burlesch, molt usát en aquesta regió y pròpi de gent jove, que sempre está de bòn humor y á punt pera riures y gastar bromes. Per això quant algú ó alguna fa ús del dit modìsme, no falta qui respòn de repent: *Y el qu' es queda l' albarden.* En lo qu' es veu el pòch sandèri que hia en la pregunta y la respòsta; que per això mateix diu l' adage: *Gent jove, pá blanet ó mollet,* que vòl dir pòca sustancia, pòch trellat, pòch enteniment y gens de pesquis. Y com encara que pera els estranys valga pòch el tal modísme, pera nosatros els de la tèrra val un Potosí, ya que revèla el nòstre

carácter bromesch, riallós y divertit, á fí de qu' estes y atres moltes jarráes es conserven, l' ham apuntat en lo present repertòri y li cantém la cansó de costúm:

El que s' en va el salen
y el que es queda l' albarden,
dihuen tots los jóvens
que dels vint ya pasen.

Y com encara son *quintos* y han corregút pòch mon, no més pensen en menjar pròu, treballar pòc, correr molt y divertirse á més no poder.

Val qui té, y qui no té qu' es fasa pendre

Este es el llenguaje de huí, en el qu' es veu l' egoisme refinat de les clases riques, elevát dasta la quinta potència; pues els richs del dia, en rares escepcions, no miren ya al pòbre com en atre temps el miraven, sinós que sòls pensen en disfrutar pròu de les sehues riquees, fetes algunes com Deu sab, y no s' en ansien dels pòbres més que quant els necesiten pera esplotarlos, d' ahí la rabia y l' encono dels treballadors contra els richs ó del treball contra el capital, els *epitetos* bojornosos y denigratíus de burguesos qu' apliquen als capitalistes, les huelgues ó paráes de faena tan freqüents en tots los países civiliçáts. Per sa part els richs, en lo seu luco y ostentació estremats, provòquen, insulten y fan denteres als pòbres, y éstos en canvi, desmoraliçats com están la major part en les capitals y poblacions grans, fugen de la faena tot lo que pòden, lo qual es causa del malestar general que tots sentím, precursor de grans catástrofes, si Deu no hu remedia y els hòmens no muden de conducta. Per això nosatros, en vista de lo que pasa, han copiat así el present modìsme, tan generaliçat actualment, y li afegím la siguient seguidilleta:

Val qui té, dihuen huí
dasta els gichs;
en rabia els pòbres
y en guasa els richs.

¿Quí pagará els vidres trencats el día en qu' els elements es desencadenen y vinga la tempestat que amenaça? Sòls Deu ho sab.

Vell (el) tot es pell

En efècte que sí, com á qu' este modisme es una veritat més gran qu' un temple y de les que no 's pòden tan sòls posar en ducte. La vellea es lleja y trista; pero te en mitj de tot un conhòrt pera els qu' han vixcut be tota sa vida y han cumplit en tot com Deu mana, perqu' eixos, encara que hajen segút pecadors, s' arrepentiren dels seus pecats, s' els confesaren varies vegaes, fent algunes penitències y òbres bònes, s' han conformát sempre en la divina voluntad, han pres en paciència les adversitats y treballs y sopòrten actualment els ajachs de la vellea en gran resignació, confiant en la infinita misericòria del Nòstre Senyor. ¿Qué importa, pues, que el vell es vaja consumint de cada dia més, si s' ha de consumir del tot en la fòsa y s' ha de tornar pòls? Lo que impòrta es aprofitar be 'l temps y salvarse, qu' es lo principal, pues ya sabém tots que ham de morir tart ó pronte. Y en vista d' asò, ham procurat consolar al pòbre vell en les presents reflexions, sense olvidarmos de dirigirli la copla que li correspon:

El vell tot es pell, diém,
perque s' acosta á la fòsa;
per aixó li aconsellém
que pense molt eixa cósa.

Pues aixina no 'l pillará de sopte la pelada, com ha pillat á més de quatre que s' han descuydat.

Vell (més val un) qu' estar sens éll

Nou' dihuen aixina tots els jóvens, pero la veritat es qu' en la casa que no hia alguna persona de edat, ni hia serietat ni formalitat en res, ni armonía ni pau verdadera; pues la gent jove, no acostumada á manar y únicament á obedir, s' atorrulla á lo millor y no n' acèrta una; els vells que encara tenen algun vigor, al contrari, com están posats á portar el rem de una casa, saben dispòndre totes les còses y manarles pera que les fasen atres, sense torbarse ni pòch ni gens. En fí, si volém orde en conse-

vòl puesto pera tot, que hiaja al front una persona anciana y esperimentada, perque *gent jove, pá blanet*, que diu un refrany. Per això ham fet memoria en este puesto del present modìsme y aném á finaliçar en la siguient cansó:

Més val un vell, solém dir,
qu' estar sens éll á vegáes;
pues les errades del jove
per lo vell son acertaes.

Pues *del vell, el consell*, díu el dijo, y els dijos y els refranys sempre han segut y serán mestres de la esperiència.

Véndrelo á ú en tèrra plana

Vòl dir enganyarlo com un gino del tot, juarli males pasades, tractarlo de vaqueta y atres espresions que signifiquen lo mateix, pues tot es enganyar valentse de mijos reprovats. Y com este modìsme es pròu popular ahon sevòl y sobre tot en la comarca d' Alcòy y en la Marina, li ham tirát nosatros les línies anteriors y ara li cantarém esta cansó:

Véndrelo á ú en tèrra plana
es enganyar al amich,
tractantlo en bònes rahons
com si fora un enemich.

Qu' es lo que fan sempre que pòden els falsos amichs y els hòmens ruins, que abunden més de lo que pareix.

Veritats (les) amarguen

Este refrany es també molt popular y corrent en tots los pòbles grans y jiquets del nòstre reyne, y se referix á tots nosatros, perque no hia ningú que li pegue bé ni li done gust que li les diguen; de mòdo qu' el que no vullga fer contraris, que no s' els fique en boca, pues si es masa clar y diu lo que sent, de segúr que tots li donarán satisfaccions y después li farán morros y cares. Per aixó, pues, y á fí de que sigám prudents en lo parlar y no li digám á ningú del pèu que coixeja, han repro-

duit nosatros el tal refrany ó lo que siga, en este nòu diccionari de còses rares de la tèrrra del Gè, y li cantarém ara la seguidilla que ve:

Les veritats amarguen
á tot vivient,
perque li diém lo qu' es,
y éll molt ho sent.

Y pera que no hu senta ni se resenta no hia com dirli tot lo que no es, com per eixemple, qu' es un sòl de huapo, encara que siga un ferrús de lleig, y atres requebros per l' estil; y vorèu quan tòu y ample se fa.

Vespra (qui no te la) no te la festa

Y tant es així, que pareix que la vespra d' una festivitat, al pensar á sòles en l' endemá s' alegra ú tan ó més qu' en lo día d' ella, fentse ilusións sobre lo que será y gojant anticipadament de les alegríes y satisfacciónș propies d' eixos casos. Per això, pues, ham vulgút nosatros donarli entrada en estes págines al present modìsme popular, tan conegút de tots en la nòstra regió y al mateix temps cantarli la copla que seguix:

Qui no te la vespra, dihuen
que no te tampòch la festa;
y aixó deu ser veritat,
majorment en la tèrra esta.

En la que tan festers som tots, com á que no més pensém en la mona de Pasqua y totes les nits ensomiém rollos... ¿No 's veritat, paisans?

Veu (fer ú lo que vòl de la)

Així ho día un retor molt desentonat, rientse a més no poder de la pòca gracia que tenía pera cantar; pero este modìsme sòl aplicarse més als richs ó persones pudients, que com tenen dinés de sòbra, en tots els asunts ó negòcis qu' es fiquen, queden be. Per lo tant, y ya que

el tal modìsme, sobre ser popular entre 'ls valencians, no deixa de tindre la sehua sombra, l' incluím en el present safarranjo y li cantém la cansó corresponent:

Fer lo que vòl de la veu
sempre te doble sentit;
ú, no poder sugectarla,
l' atre, traure bòn partit.

Y clar es qu' el que en tot ix en victòria, eixe es el qu' es pòt dir que sempre fa lo que vòl de la sehua veu.

Vi agre y pá d' órdi, gitat, Jórdi

També este modìsme popular corre molt per Lliria y Casinos, en el que se dona á entendre que si no hia estímul de part del que mana y del que obedix, el que més y el que manco fugen de la faena y es giten á dormir y no 'n fan un brot. Per lo tant ya ho saben uns y atres, y pera que no hu olviden, els fem memòria en estes ralles que acabém en la copla de caixò:

Vi agre y pá d' òrdi, diu el pareller,
gitat, Jòrdi, y pren la siesta,
pues si no s' acaba huí
s' acabará demá la llesca.

Perque hia més dies que llonganices y no corre tanta presa la faena, com dihuen els malfaenérs.

Vida, (segons la) la mòrt

Es una veritat com un temple que qui pòrta mala vida tinga també una mòrt desesperada y ruin, á no ser que cambie de conducta, y abandonánt els vicis que seguía, s' arrepentixca de veres y torne al bòn camí del que un día es va apartar, lo qual no es tan fácil com pareix p' els molts obstáculs que hia que véncer una vòlta que les pasions han dominát al individuo; tot n' obstant es pòt conseguir havent fòrça de voluntat y fent alguns sacrificis, y sobre tot ajudant la gracia de Deu, que may manca al que en humildat la implòra; pero el mal está en l' orgull y obstinació que s' apoderen del que va desca-

rriát, y per això son tan pòchs els que tornen al verdader camí, relativament als molts que l' abandonen. Y com este accioma ó modìsme siga una traducció exacta del adage lletí: *Qualis vita, finis ita,* en lo que nosatros estém del tot conformes, el reproduím así, aplicantli la consabuda copla:

Segons la vida, la mòrt,
diém tots á cada pas;
¡pero cuant poquets s' esmenen
y fan d' això el major cas!

Més ditjós y benaventurát el que sempre seguix be, y lo mateix el que havent pecát s' arrepentix de veres y es salva.

Vida (un dia de) es vida;

y el portaven á penjar. Així arremata este refrá valenciá, el qual dona á entendre quán amable es la vida, sobre saber el que va á pèdrela tan pronte lo pòca que l' inqueda; y en tot y en això es veu el ningun prèu que fan d' ella els desgraciats suicides, que á vegaes per no res atenten contra ella y se la lleven. Lo qual es el major dels crímens, pues li ròben á Deu el dret que te sobre ella y la mòrt, no concebintse que ningú el cometa á no estar foll, desesperat ó no creure en l' atra vida. Y com vullga qu' el tal refrá, ademés de popular te funestes y desastroses consecuències, á fí de evitarles lo qu' es puga, l' ham copiat en estes planes y li dediquém la copla de costúm:

Un dia de vida es vida,
digué un sentenciát á mòrt,
duentlo al carafalet;
lo qual indica quánt pòch
devía pensar en l' acte
ó qu' era molt satisfet.

Pòchs s' en conten deixos, pues es necesita un cinisme molt grandísim pera obrar així en casos tan tristS.

Vól (lo que ú no) un atre ho pilla al ból

Això es moneda corrent huí 'n dia en tot lo mon, pues com hiá moltísima mès gent que abans y la vida de cada dia es més cara, á penes ú deixa un ofici, profesió ó empleo já ni ha una porció qu' el demanen, fogint tots de les faenes del camp, per lo pesáes y pòch retribuides que son, á causa dels mals anys y de la escasa protecció que 'ls govèrns dispensen á l' agricultura. De mòdo que si la còsa va en aument, la maquinaria retirant braços, la seca y les enfermetats dels ábres y de les plantes acavánt les collites, les paráes ó huelgues matant el comèrs y la industria, y els govèrns aumentant els pagaments, al mateix temps que fan la vista gròsa y orelles de templador als clamors y mal estar de la gent famolenca y sense recusos pera poder menjar..., no sabém lo que vindrá d' así á uns quants anys, si Deu no 'u remedia. Per això nosatros, en vista de qu' el mal s' agrava per moments y procurantli una solució, ham tirat els anteriors renglons á fí de qu' els que pòden òbren en caritat, fe y amor al pòble, tres virtuts que ben practicaes donarán la verdadera solució á la tan debatuda qüestió social, qu' está sobre 'l tapet ahon sevòl y sobre tot en esta nòstra regió. Cantemli al present modìsme la cansó que li convé:

Lo que ú no vòl, diem
un atre ho agarra al bòl,
mateix un nab que una ceba,
que un rave ó fulla de còl.

Pues així com en temps arrere les verdures y la bròsa les tiraven als animals, ara els venen ben amples á les persones, perque la fam no té lley ni fa ascos á res.

Vull, (no 'n) mijarmut á cormull

Alguns y algunes, tant hòmens com dònes, que parlen fent el desmenját, son els que sòlen dir este modìsme molt popular y escampát per les muntanyes d' Alcòy, y s' els aplica als tals, per la mala costúm ó vici que

tenen de fer ascos y desprècis de tot, donant á entendre que no 'ls agraden cèrts menjars, qu' els donen òix, que s' els he fan agres en lo ventre y que no poden pasarlos per la gola, quant ense que ve la ocasió s' atraquen de tot lo que trauen á taula, de tal manera, que no 's pòt dir materialment que menjen, sinós pròpiament que farten, de tant que se engarjólen de tot. Y com no deixa de ser pròu jocant y raro el qu' els tals fulans prosedixquen així y fasen tants escaramells, mos ha pasát á nosatros pel cap posarlos así en *berlina*, tirantlos á conte de requebros esta quarteta qu' es mereixen:

No 'n vull, no 'n vull, diuen molts
y mijarmut á cormull,
menjant molt més qu' es carreguen
de tot quant guipen en l' ull.

Lo mateix que si tingueren fam canina y no haveren menját may els embuders.

Vinyes (les enfermetats de les)

Pareix mentira lo que actualment pasa en tot lo nòstre reyne respècte á les vinyes, que á penes queda un rodal d' elles que s' haja lliurát de la *negra, filoxera, mildèu* y tantes atres plagues que han acabat per complet en eixa planta, qu' encara no fa dos anys era la riquea d' estes tres provincies y l' admiració no sòls d' Espanya, sinós de totes les naciòns, les quals se feen creus al vore lo ben plantat d' este terreno, que dasta les faldes y els cops de les muntanyes semblaven jardins, per la verdor dels diferents parrals, plens del rich raim de postres de tots los colors, *valencí blanch, ròig* y *negre*, de *planta, roget de cambrils*, el clásich *moscatell romá, planta nòva* y *verdulenca*, de *clotet, cardador, botó de gall*, de *tir, forcallada, garnaja, morastell, verdil* y *gateta*. Tot, pues, s' ha acabat, sense que s' encontre un remey ó medicina pera eixa plaga tan gran. Si als nòstres páres els haveren dit que vindría temps en que desapareixeríen totes les vinyes del reyne de Valencia, funs l' estrem de no quedar un cep per mòstra, no hu hagueren cregut en la vida; y n' obstant els seus fills tenen que crèureu á la força y condenats á no collir gens de ví, ni á ficarse tan

sòls un gra de raim en la boca ara ni may, pues per lo vist, els ceps americáns, despues de fer molts ensaigs y pròves, resulta que no pròven en lo nòstre terreno, y qu' els eixemplars que han plantat, dempues d' empeltats es van secant tots abans de produir. En vista, pues, d' un resultat tan desastrós y ruin, ¿quí no vorá en tal calamitat un castich de Deu, que sense ducte está airát contra nosatros, y té masa motiu, en vista del comportament del hòme, que de cada dia deixa més que desitjar en parlar y en obrar, blasfemant á no parar, y no fent més qu' el seu capritjo en totes les sehues còses? Per això, pues, y per ser de actualitat tot lo que acabém de dir, volém també que cònste en lo present llibre, arrematant en la copla final:

La enfermetat de les vinyes
es un castich pera tots,
pues ham ofés molt á Deu
oncles, germans y nebots.

Y com el mon ó siga les persones qu' el compònen, en llòch de millorar, de cada dia es desmanden més y li falten al Nòstre Senyor per tot estil, Ell mos envía guèrres, com la present, epidèmies, sequíes y atres mals per vore si torném al bòn camí, del qu' en mal hòra es separárem.

Çancarró (el) de Mahoma

Este nòm li donen per burla al esqueleto d' aquell célebre impostor, fundador de la relligió mahometana, que segons dihuen, es conserva en la principal meçquita de la Meca ó antiga *Macoraba,* ciutat santa del *Hedjaç* (Arabia), sa pátria; fon envenenát per una de les sehues concubines en la ciutat de Yatreb, que al fugir éll rebé el nòm de Medina (ciutat per excelència) y la sehua fugida el de *ejira,* el qual ha servit despues de *era* als musulmans. Els mòros, sequasos fanátichs á més no poder, van tots los anys en grans caravanes á visitarlo, creguts de qu' el estar colocat entre tres pedres imans; que per atracció el sostenen en l' aire, es un milacre. El fals profeta naixqué el 5 de Maig del any 570 y va morir en 8 de Juny de 632, haventse casat en Kádija, viuda molt rica,

de la que tingué á Fátima, filla única, qu' es casá en son cocí Ali. Y com nosatros creém qu' els precedents datos històrichs y biográfichs sobre 'l tal personage han de ser del gust d' els lectors d' este llibre, els ham intercalat así y de pas li cantarém la cansó aconsonant:

El çancarró de Mahoma
deu estar ya tan pelát,
que d' éll no quedará res
com no li pòsen pegats.

Pero per pòch que quede, es pròu y masa pera qu' els seus fanátichs seguidors creguen á pèu junt qu' es un verdader milacre el mantindres tants sigles en l' ayre. ¡Qué guilopòt y astut devía ser qui es valgué d' eixe mitj pera enganyar als morets!

ADICIÓ

Mare de Deu de Sales, en Sueca

La tradició y els gòigs d' ella aseguren que un llaurador d' eixa huí ciutát y abans rica vila, estant llaurant cèrt dia en lo camp, tropeçá la punta de la rella en una pedra picá, en la qu' estava esculpida en mitj relléu la image de la Mare de Deu; pero no fixantse be en ella, a pesar d' agenollarse els bòus en l' acte, acció qu' éll atribuí á un cas natural y els costá als pòbres animals una bòna açotá de part del pareller, dasta que donantse conte al fer l' atre solch y notar el resplandor qu' eixía de la pedra y una segón agenollá del parell, va vore la image grabada, doná enseguida conte a les autoritats.

Ociós es dir que, reunides éstes y escampada tan bòna nòva, tota la població acudí en masa a vore el feliç encontre; y ya conduída en provesó á la vila, lo primer que dispongueren el clèro y la justicia es ferli una ermita á la vòra del pòble, ahon rebera cult públich dels devòts fervients d' aquell temps, els cuals, agraits als continos favors y gracies celestials que rebíen de la Senyora, no sòls la declararen patrona, sinós que fundaren en aquell llòch un convent de Sen Francés, el que ben pronte, ajudáts els frarets de les llimosnes dels devòts, resultá un grandiós edifici y una esbèlta y elegant Esglesia. El convent está ocupát actualment per escòles públiques y per lo juçgat de 1.ª instancia del partit; en quant á la Esglesia es considera com el segón santuari del distrit, dempués del de la Mare de Deu del Castell de Cullera, siguent diariament y á tot hòra visitát per los verdaders riberérs de dins y fòra de la ciutát, dedicantli ésta suntuoses festes anyals, ademés de varies funcións particulars que celebren les families més fervoroses.

Y com tot asò sedixca en honor de la Mare de Deu, á qui representa esta prodigiosa image, per més que igno.

rém si el títul de Sales que pòrta es el llinyage del que se la encontrá ó del duenyo del camp en que fon trobada, y tot cuant atany á la Reyna del Cèl forma les nòstres delicies, ab lo fí de que no 's quede oblidada sa memòria entre les que van recopilades en aquèst volúm, ham cregút honrarla y de pas satisfer nòstra pietát, incluintla al front del present afegitó, cantantli á conte de copla el còr lliurement traduit de les sehues excelències:

De Sales Vèrge divina
Sueca que tant vos venera,
ab vòstre favor espera
en sos mals la medicina.

Sobre tot dels del espirit, que son els més difícils de curar, perque necesiten un gran esfòrç de la nòstra voluntat y de la protecció divina.

Valenciá ilustre (relliquies d' un)

Sense ducte ha segút un pensament excelent el del digníssim Bisbe de Segorb, frare Lluis Amigó Ferrer, de treslladar els restos mortals del ilustre fill de Valencia frare Bonifaci Ferrer, germá del Apóstol Sen Vicènt, desde l' argíu de la parròquia de Altura, ahon se conservaven dende el jorn 13 de Abril de 1895, al Santuari de Nòstra Senyora de la Còva Santa.

El siti escollit pera donar digna sepultura á les relliquies de varó tan eminent, es el llènç central del costat dret de la capella de la Comunió del dit Santuari, la qual s' está renovant convenientment, ahon descansarán els restos del que, segóns la tradició y la història de la Mare de Deu de la Còva Santa, fon el que fabricá esta prodigiosa image, que Deu Nòstre Senyor ha volgút conservar per espay de cinch sigles, y ferla el mitj pera dispensar tants favors y milacres, com en esta Còva es presèncien.

Molts s' han preocupat per estes venerandes cèndres, de les quals el mestre Vidal escrivía en 1735 que de la tèrra que tapava el cap solía naixer una matullada de açucenes, quals flòrs y fulles valíen contra varies enfermetats. Entr' elles mereixen especial menció el Cèntre Escursioniste del Rat-Penat, que baix la direcció de son

president el Excm. Sr. En Teodor Llorente (q. e. p. d.), feu les primeres pesquises en busca d'este preciós tesòr; el Excm. Sr. En Francesch d' Asís Aguilar, plorat bisbe de Sogorb, qu' en 1894 dirigí els treballs de exhumació; el Excm. Sr. En Gonçal de Valero, benemèrit fill de Sogorb, y el Sr. En Josef Morró Aguilar, que fon l' encarregat p' el senyor Bisbe de la vigilancia dels treballs qu' es practicaren en l' ex cementèri de la Cartuixa de Vall de Crist.

Quatrecents setanta cinch anys estigueren els restos del Frare Bonifaci enterrats en lo cementèri que dies abans de sa mòrt es consagrara, qual ceremònia relligiosa éll mateix presenciá. Sa sepultura es distinguía per una magnífica Creu, posada sobre 'l cap, pròp de la torre, dita de les Animes; y segóns el testimòni del ermitá Pere Munyoç, fon visitada per molts devòts, que, per mitj de les herbes qu' en ella naixíen, conseguiren molts benefisis pera la salud.

Ya que la Revolució profaná son primer repòs, huí es proyècta donarli honrosa sepultura en lo repetit Santuari de la Còva Santa, gracies á la feliç idea del senyor Bisbe de Sogorb, á la cual se asociarán, sense ducte, Valencia y els pòbles d' esta regió, honrant d' este mòdo á ú dels seus més preclars fills. Y á fí de unirse també nosatros á tan cristiá pensament, han volgút copiar así el tal relat y cantarli la copla que seguix:

El germá de Sen Vicènt
per sero y per ser tant bò,
mereix eixe nòu sepulcre
que li fa el Bisbe Amigó.

El qual, de segur, ajudarán á costejarlo la major part dels valenciáns perque sí, pues no 's ocasió de mostrarse tacanys.

Vòl (qui) al tronch, vòl á les rames

Que traduit al castellá es: *El que quiere la flor, quiere las hojas del rededor*. Y es molt just, pues lo contrari sería una aberració y un contrasentit, que no 's concebix més qu' en un destarifat, giflat ó loco. Y en tot y en això s' en

vehuen no pòchs huí 'n dia tan descastats que, com si cariren dels cinch sentits y tingueren un òdi reconcentrat á tot y á tots, ni vòlen á ninguna persona ni á ells mateixos; y es perque ademés de les males idees que tenen, s' han empapát de dotrines malsanes en los llibres y papers ruins que han llegit y en les escòles y societats de falsos amichs que han freqüentat, y el resultat ha segut aborrir á tot lo mon, inclús als seus páres y funs á Deu, de qui blasfemen sense parar. Tingámlos, pues, compasió y al mateix temps preguém per élls al Nòstre Senyor, pera que tornen al bòn camí y vejen qu' el verdader voler ó amor es dasta una necesitat en lo mon, sobre tot pera el que té verdaderes creències y les practica com Deu mana. Perque si tots mos volguérem be uns als atres, no hi hauría guèrres, com la present, y este mon es convertiría en un atre paraís terrenal. En fí, fem de nòstra part lo que pugám, pera qu' es cumplixca el dit refrany, y cantemli la copla que li pertòca:

Qui vòl al tronch, diem tots,
deu voler també á les rames;
pues aquell sòls será un tronch
desde 'l moment que les talles.

Y no res tampòch, pues el tronch á sòles no té vida, y no més deu esperar qu' el tiren al fòch pera qu' el consumixca y deixe de ser lo qu' es.

TAULA

DE LO CONTENGÚT EN ESTE VOLÚM

Págines

Págines

Pàgines

Pàgines

Págines

Págines

Págines

Págines

ADICIÓ

Prèus y punts ahon se ven esta Obra

En les principals llibreríes de Valencia, al prèu de 1'50 pesetes el primer tomo y 1 peseta el segón, y en los mateixos puestos encontrarán:

Pitos y Flautes, 1 peseta.

Cudolets, 0'50 pesetes.

Burrimaquia alicantina, 0'50 pesetes.

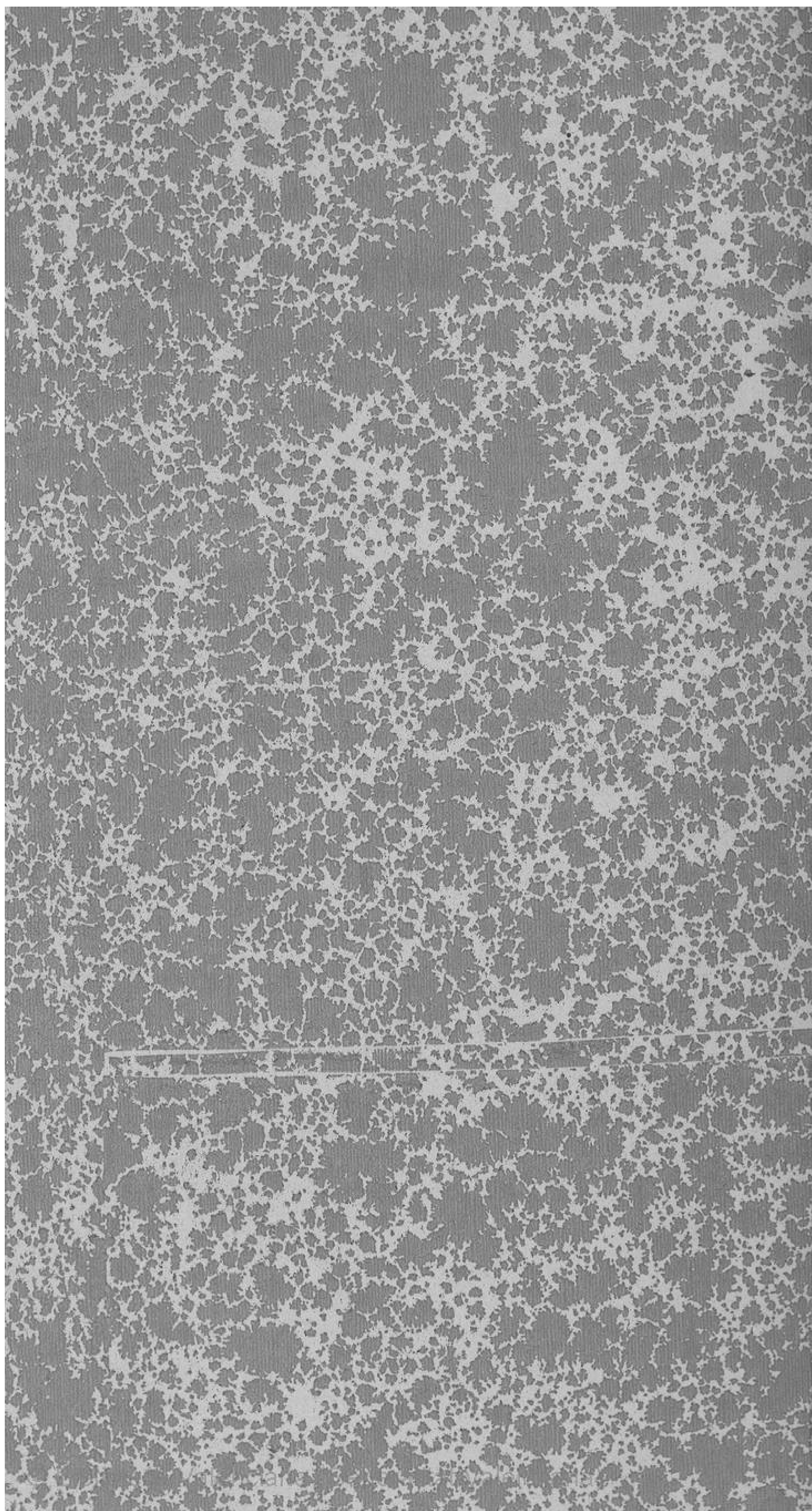
Septenario Doloroso, 0'25 pesetes.

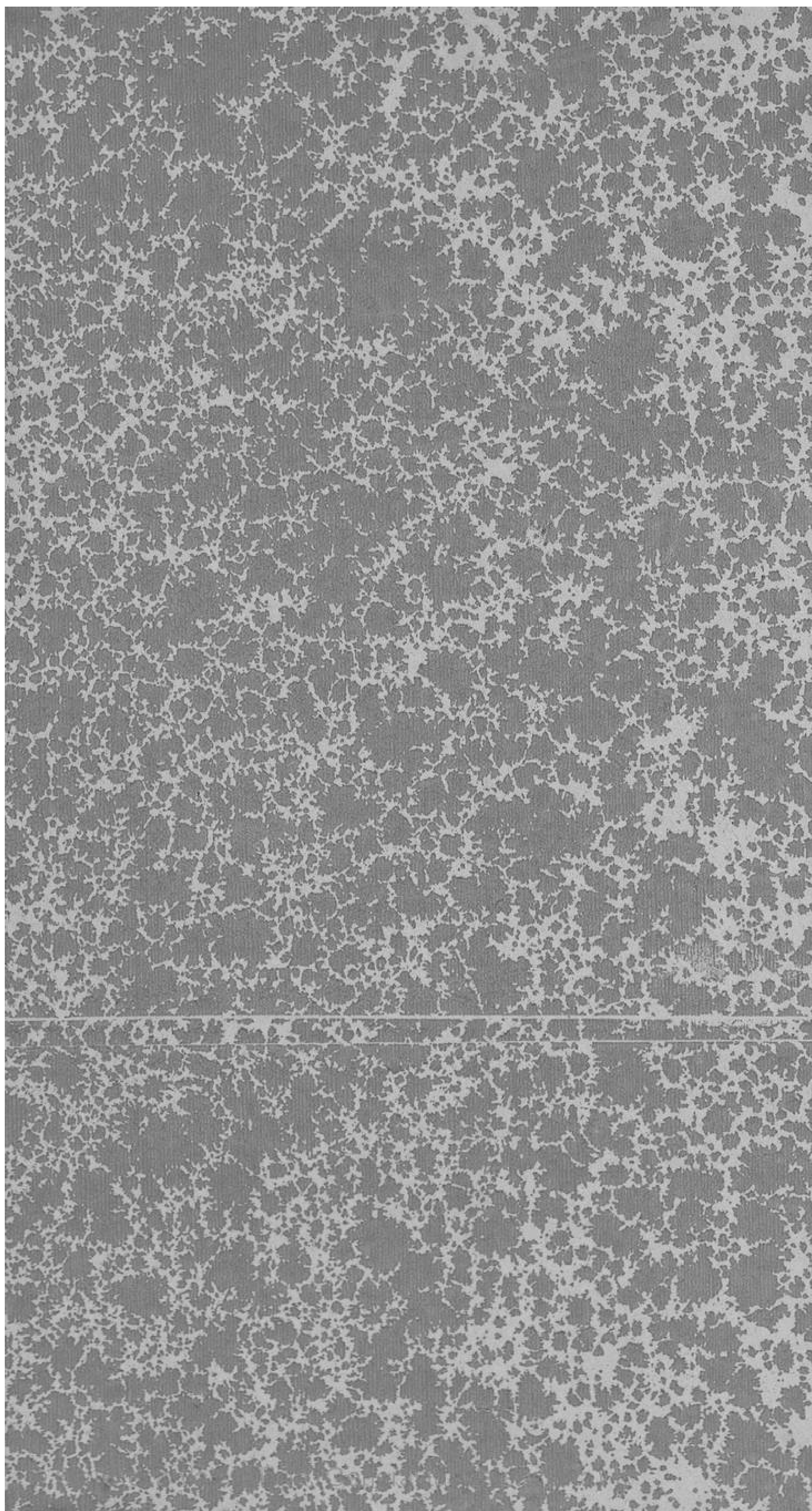
Vocabulario Valenciano-Castellano, 1 peseta.

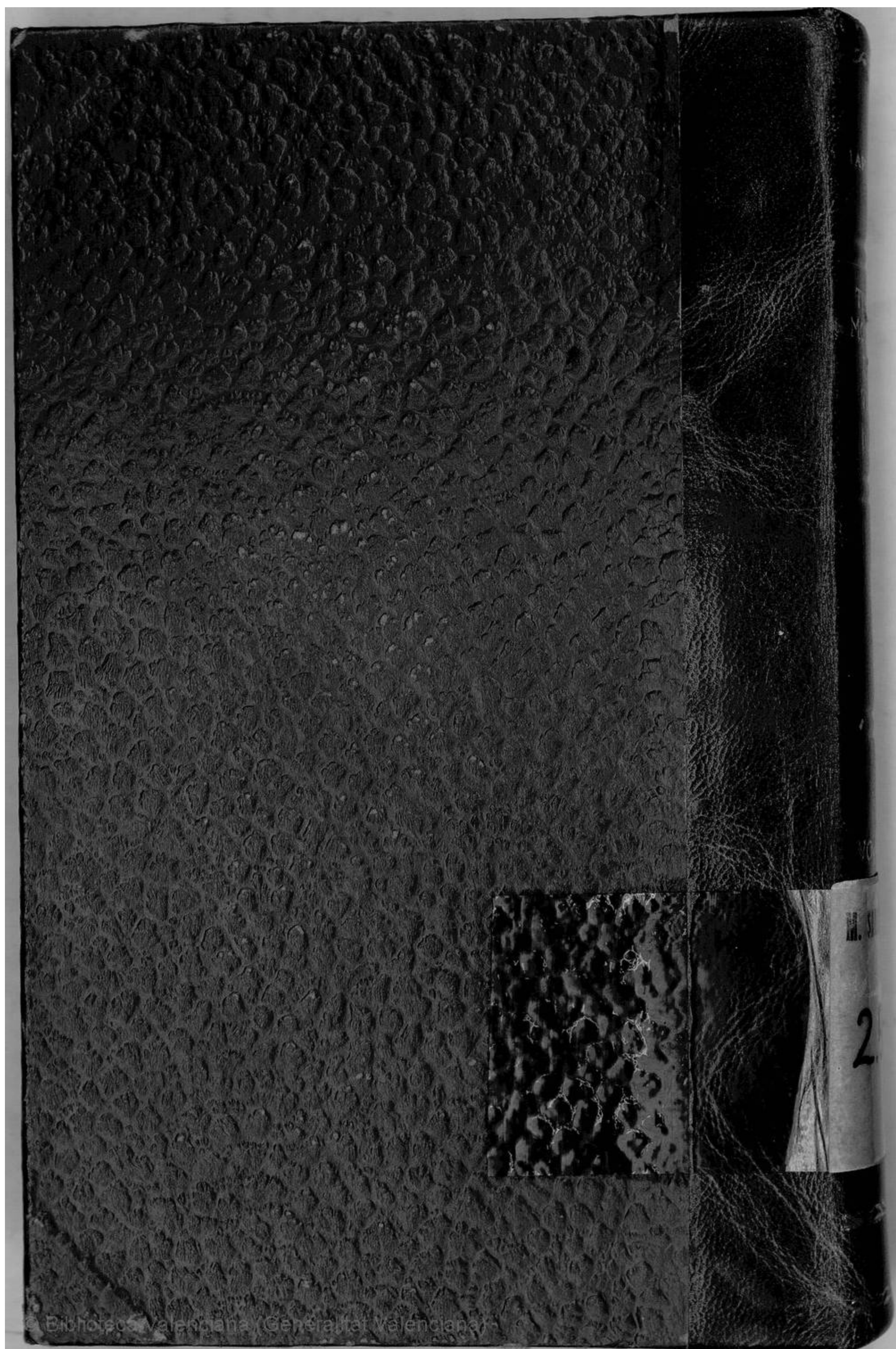
Vocabulari Monosilábich Valenciá-Castellá, 0'[illegible] pesetes.

Diccionario Valenciano Castellano, [illegible] pesetas.

MARTÍ GADEA

TIPOS I MODISMES DE LA TERRA DEL XE

VOLUM II